

KULTURA RAZLIČITOSTI:
Podzastupljene i ranjive
skupine u kulturnom
prostoru za vrijeme i nakon
pandemije

ZBORNIK RADOVA

Zagreb, 27 - 29. 10. 2022.
Međunarodna konferencija

tiflološki muzej

MEĐUNARODNA KONFERENCIJA

Kultura različitosti:

**Podzastupljene i ranjive skupine u kulturnom prostoru
za vrijeme i nakon pandemije**

ZBORNIK RADOVA

Tiflološki muzej
Zagreb, 2023.

NAKLADNIK: Tiflološki muzej

ZA NAKLADNIKA: Nina Sivec

UREDNIKA: Nevenka Ćosić

RECENZENTI: Morana Vouk Nikolić i Žarka Vujić

LEKTURA I PRIJEVOD: Nevena Erak Camaj

DIZAJN I GRAFIČKA PRIPREMA: Marc Chagall, obrt za usluge

TISAK: Kerschoffset d.o.o.

NAKLADA: 300 komada

CIP zapis je dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001209570.

ISBN 978-953-7287-51-1

Publikacija je tiskana sredstvima Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske.

MEĐUNARODNA KONFERENCIJA

**Kultura različitosti: Podzastupljene i ranjive skupine u kulturnom prostoru
za vrijeme i nakon pandemije**
Zagreb, 27. – 29. listopada 2022.

ORGANIZATOR

Tiflološki muzej

ORGANIZACIJSKO – PROGRAMSKI ODBOR:

PREDSJEDNICA

Nevenka Ćosić

ČLANOVI

Željka Bosnar Salihagić

Ileana Kurtović

KULTURA RAZLIČITOSTI:
Podzastupljene i ranjive skupine u kulturnom
prostoru za vrijeme i nakon pandemije

ZBORNIK RADOVA

tiflološki muzej

Zagreb, 2023.

Sadržaj

Nevenka ĆOSIĆ	
Predgovor	6
Timka ALIHODŽIĆ	
Gledajmo srcem, osjetimo dodir	9
Daniela BILOPAVLOVIĆ BEDENIK	
„Drugačiji i jednaki” – program prilagođen osobama s intelektualnim poteškoćama	19
Predrag JELIĆ	
Holandska kuća – pandemijski izazovi, iskustva i planovi	23
Ivona MARIĆ	
Istraživanje o ranjivim i podzastupljenim skupinama u hrvatskim muzejima	35
Iva NOVAK, Marta KULIŠ ARALICA i Vedrana CERANJA	
Muzej na pladnju	55
Jelena OGNJANOVIĆ i Ivana RASTOVIĆ	
Moja galerija	
Posetilac u neposrednom iskustvu sa umetnošću	65
Milica ORLOVIĆ ČOBANOV	
Umetnost za sve: u dodiru sa čulima	75
Dunja PIVAC, Ida BUGARIĆ ĐUKA i Vana MARDEŠIĆ	
Muzeji i galerije kao sustvaratelji Kurikuluma likovne kulture i likovne umjetnosti	85
Lucija SEKULA i Marija VIDUČIĆ	
Komunikacija s posjetiteljima u hibridnom okruženju za vrijeme i nakon pandemije	93

Nina SIVEC i Ivana VINKO

Muzejska dokumentacija i ostali muzejski sadržaji – dostupnost pomoću čitača ekrana 107

Aida ŠARAC BERBIĆ

ARTsee: asistivni oblik digitalne tehnologije u muzeju kao alat za omogućavanje veće pristupačnosti za vrijeme i nakon pandemije 119

Ana ŠKEGRO

PRISTUP - Uključivanje slijepih u PRISTUPačne muzejske projekte... 135

Petra ŠOLTIĆ

Samopouzdanje u muzeju 143

Lucija TOMAŠIĆ

Digitalna pristupačnost web stranica tijela javnog sektora na primjeru Tiflološkog muzeja 147

Stefan VILOTIĆ

Muzejski rad s osobama u situaciji beskućništva 159

Predgovor

Druga po redu konferencija **Kultura različitosti: Podzastupljene i ranjive skupine u kulturnom prostoru za vrijeme i nakon pandemije** održala se u Tiflološkome muzeju u Zagrebu od 27. do 29. listopada 2022. Njezinim naslovom željeli smo istaknuti važnost muzeja u pandemijskom i postpandemijskom vremenu u kojemu su muzejski djelatnici na novi način uspjeli održati otvoreni dijalog i interakciju s publikom, a muzeji postali mjesta koja upozoravaju na teškoće osoba s invaliditetom kao i na diskriminaciju, nasilje, siromaštvo, ksenofobiju i ostale aktualne probleme u društvu.

Drugi zbornik radova koji je pred Vama sadrži 15 stručnih priloga u sklopu četiri tematska bloka:

1. Internetska dostupnost i javni pristupi korisnicima kulturnih sadržaja za vrijeme i nakon pandemije
2. Raznolikost posjetitelja u inkluzivnom muzeju
3. Uloga muzeja u obrazovanju i komunikaciji i
4. Pristupačnost za sve

Prilozi u zborniku u većoj ili manjoj mjeri obuhvaćaju problematiku iz sve četiri tematske cjeline, a osim autora iz Hrvatske svojim su radovima zastupljeni i stručnjaci iz Bosne i Hercegovine i Srbije.

Problemi i izazovi s kojima smo se susreli u pandemijskom razdoblju ostavili su duboki trag u muzejskoj profesiji. Unatoč stišavanju krize, neizvjesnost i dalje utječe na naš osobni i profesionalni život. Za muzejsku struku, kao i za većinu kulturnih ustanova, prilagodbe u radu i inovativne prakse komunikacije s korisnicima putem novih tehnologija pokazale su se vitalno važnima te su dijelom zadržane i nakon pandemije najčešće kroz digitalizaciju sadržaja te njegovu distribuciju virtualnim putem ili korištenjem drugih medija.

I u postpandemijskim okolnostima ostaje aktualna diskusija o tome jesu li i u kojoj mjeri muzeji ekskluzivna mjesta, odnosno, uključuju li oni ili isključuju pojedine osobe i društvene skupine. U tom smislu naglašavaju se teze o muzejima kao javnim prostorima koji služe različitim tipovima publike. Središnja ideja ovakvoga koncepta otvorenog muzeja naglašava interakciju posjetitelja s muzejskim sadržajima. Jedan od glavnih ciljeva je da se svima osiguraju jednake mogućnosti doticaja i uvida u kulturne sadržaje. U tom je smislu važno identificirati nedovoljno zastupljene skupine i uključiti ih u programe koji bi pospješili njihovo sudjelovanje u kulturnom životu. Prilozi u ovom zborniku obrađuju različite muzejske projekte i aktivnosti čiji je cilj postizanje što veće inkluzivnosti.

Uza sve veću podršku i zanimanje za ovako usmjerenu društvenu funkciju muzeja, koju naglašava i nova ICOM-ova definicija muzeja, postoje i stanoviti prijemori oko toga trebaju li se, i u kojoj mjeri se kulturne institucije uopće mogu baviti ovakvom vrstom socijalnoga angažmana. Odnosno, postavlja se pitanje dokle seže društvena odgovornost i potencijal pozitivnog utjecaja muzeja na različite skupine posjetitelja.

Diskusije na konferenciji i radovi u ovom zborniku ponudili su barem dio odgovora na ova važna pitanja. Sadržaj *Zbornika* u službi je razmjene stručnih muzeoloških spoznaja i teorijskih koncepcija o ovoj tematici, a u njemu se ogledaju i dobri primjeri iz muzejske prakse. Preostaje da se još jednom zahvalim svim sudionicima konferencije, autorima radova i recenzentima na zajedničkom naporu u oblikovanju muzeja kao ustanova u funkciji humanizma, naobrazbe i socijalne uključenosti.

Nevenka Ćosić

Timka ALIHODŽIĆ, viša kustosica
 Arheološki muzej Zadar, Trg opatice Čike 1, Zadar
 timkaaliodzic@gmail.com

Gledajmo srcem, osjetimo dodirom

Sažetak: Arheološki muzej Zadar tijekom cijele godine bilježi velik broj individualnih i grupnih posjetitelja. Organizirani grupni posjeti u većini slučajeva traže usluge stručnog vodstva po muzeju. Takva vodstva muzejski kustosi prilagođavaju dobnom ili obrazovnom stupnju grupe. Međutim, kada je u pitanju vodstvo slabovidnih osoba, kustosi-vodiči suočeni su s nizom problema. Ne postoji odgovarajući program za takva vodstva. Muzej je do sada ostvario dva projekta u suradnji s Udrugom slijepih i slabovidnih osoba Zadarske županije, projekt Dodir i izložbu Ispričat ću ti priču, ali nijedan od njih ne rješava probleme s kojima se susreću kustosi koji u ulozi stručnog vodiča trebaju prezentirati arheološku građu slabovidnim osobama.

Ključne riječi: Arheološki muzej Zadar, posjetitelji, slabovidne osobe

Ne samo zbog lokacije na kojoj se muzej nalazi, u samom centru grada pokraj ostataka rimskog foruma, veličanstvenih srednjovjekovnih zdanja: crkve sv. Donata, katedrale sv. Anastazije i benediktinskog samostana s crkvom sv. Marije, nego i zbog iznimno vrijednog arheološkog blaga koje je izloženo u postavima, on je nezaobilazno mjesto za sve one koji žele znati nešto više o prošlosti Zadra i njegove šire okolice. Za individualne posjetitelje uz opširne legende napisane na hrvatskom i engleskom jeziku razgledavanje muzeja iznimno je zanimljivo.

Međutim, kada su u pitanju veće grupe koje žele stručno vodstvo po muzeju, kustosi vodstva prilagođavaju starosnoj dobi, obrazovnom stupnju ili jednostavno željama najavljene grupe. Ako je broj posjetitelja u grupi veći od 40, a obično su to djeca predškolskog ili školskog uzrasta, te se velike grupe razdjele na brojčano prihvatljive radi lakšeg ostvarivanja interaktivnog odnosa. Takva vodstva vrlo često podliježu improvizacijama samog kustosa koji u određenom trenutku treba odlučiti na koji način i s kojim informacijama zadovoljiti zahtjeve vođene grupe. No

kada su u pitanju vodstva podzastupljenih i ranjivih skupina, kao što su slabovidne osobe, javljaju se stanovite poteškoće. Znanje koje posjeduje svaki kustos ne nudi uvijek dovoljno jasna rješenja kako bi se nadvladale poteškoće pa se takva vodstva rješavaju od slučaja do slučaja. Vjerojatno je bezbroj razloga zbog kojih kustosi nisu spremni voditi po postavima i „pokazivati” muzejske predmete slabovidnim osobama, ali o tome se ne razgovara. Nije u pitanju nedostatak empatije, nego jednostavno za takva vodstva treba postojati poseban program po kojemu bi kustosi mogli bez ikakvih poteškoća obaviti i vodstva takve prirode.

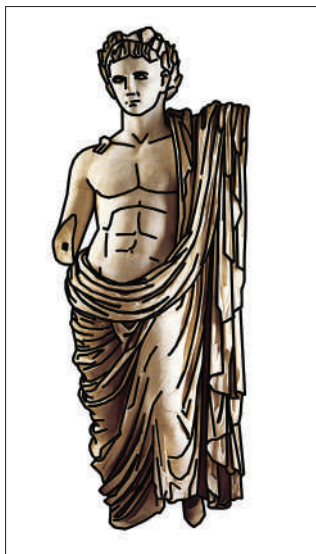
Od 1832., kada je osnovan Arheološki muzej Zadar, do 1975. godine prostori u kojima se sakupljao, čuvao i izlagao materijal iz prapovijesnog i povijesnog doba bili su na različitim lokacijama (Batović, 1982). Tek su 1974. godine u novosagrađenoj zgradi, gdje se i danas nalazi muzej, po ondašnjim najsuvremenijim metodama postavljene stalne izložbe srednjeg vijeka u prizemlju i rimskog razdoblja na I. katu, a 1975. stalna izložba prapovijesti na II. katu. Idejna i likovna rješenja dao je akademski slikar Mladen Pejaković, a muzeološke su koncepcije izradili Janko Belošević (srednji vijek), Šime Batović (prapovijest) te Julijan Medini i Boris Ilakovac (antika) (Jurić, 2009).

Postavi prapovijesti i srednjeg vijeka, osim vrlo malih preinaka zadnjih godina, do danas su ostali isti. Postav antike, koji je dugo vremena bio rasformiran, ponovno je postavljen 2014. godine po konceptu Kornelije A. Giunio u suradnji s Jakovom Vučićem i Timkom Alihodžić. Od 1975. godine pa sve do danas nije osiguran posjet invalidima ni prilagođeni program za slabovidne osobe. Pristupne rampe i lift za osobe s invaliditetom nije bilo moguće uklopiti zbog nedostatka prostora, konzervatorskih uvjeta i neriješених pravno-imovinskih sporova. Iako je muzej ostvario suradnju s Udrugom slijepih i slabovidnih osoba Zadarske županije, muzejski postavi i dalje ni u jednom segmentu nisu prilagođeni takvim podzastupljenim grupama.

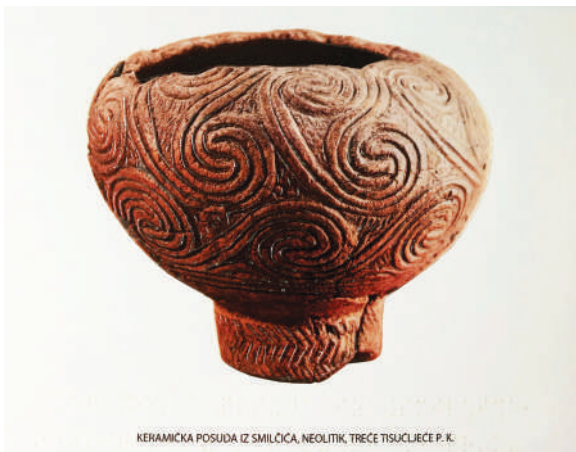
Što smo do sada napravili?

Prva suradnja Arheološkog muzeja Zadar i Udruge slijepih i slabovidnih Zadarske županije ostvarena je kroz projekt „Dodir”. Povodom obilježavanja Međunarodnog dana muzeja od 2. do 15. svibnja 2011. godine Pedagoško-andragoški odjel Arheološkog muzeja Zadar pod vodstvom Cvite Raspović održao je radionicu „Doživljaj dodirom”.¹ Na radionici je muzejski dokumentarist Ivan Čondić prikazao postupak izrade taktilnih razglednica.

¹ <https://amzd.hr/obiljezavanje-medunarodnog-dana-muzeja/>

Slika 1. Grafička priprema za izradu taktilne razglednice (I. Čondić)

Slika 2. Taktilna razglednica s prikazom neolitičke posude iz Smilčića, treće tisućljeće prije Krista (I. Čondić)

Slika 3. Taktilna razglednica – crkva sv. Donata, 9. st. (I. Čondić)

Zadarski Arheološki muzej prezentirao je razglednice točno na svoj 179. rođendan, 30. studenog 2011.

Tom prigodom o teškoćama s kojima se svakodnevno susreću slijepi i slabovidni govorio je predsjednik Udruge slijepih i slabovidnih Zadarske

županije Marinko Vidaić te naglasio: „Mnogi misle da slijepi žive u mraku. Ne, to nije tako. Mi ne vidimo svjetlost, ali neki od nas žive u mraku jer nisu prihvaćeni. U mraku smo po nekim drugim pitanjima jer smo ne-shvaćeni. Dvadeset godina pregovaramo, razgovaramo, šaljemo dopise, toliko da smo i sami sebi postali dosadni. Ali još uvijek tapkamo u mraku. Zaslužili smo bolji tretman”, rekao je Vidaić, koji je vid izgubio prije 50 godina. Ipak, tijekom školovanja išao je gdje i njegovi kolege. Bio je u muzejima u Hrvatskoj i inozemstvu. Spomenuo je i pokojnog profesora Karla Muhara, koji je bio slijep, a govorio 24 jezika! To su samo neki od mnogobrojnih primjera da slijepi osobe mogu i žele ravnopravno sudjelovati u društvu, samo trebaju malu pomoć koju im uz dobru volju mogu omogućiti državne institucije.²

Druga manifestacija koju je organizirao Arheološki muzej Zadar u suradnji s Udrugom slijepih i slabovidnih Zadarske županije jest izložba „Ispričat ću ti priču”. Kroz panoe i vitrine s izloženim materijalom ispričana je priča o običajima pokapanja u antičkom Zadru, a na temelju rezultata antropološke analize i grobnih priloga rekonstruiran je život ljudi čiji su grobovi pronađeni na zadarskoj nekropoli (Alihodžić, 2015; 2019). Na izložbi značajno mjesto zauzima jedan rekonstruiran grob s kraja 1. st. koji pripada ritusu spaljivanja. Za keramičke zdjelice, svjetiljke, staklene posude, brončani novac i predmete koji se pronalaze prilikom otkopavanja takvih grobova načinjene su kopije te poslagane oko originalne kamene urne.

Cijela instalacija bila je namijenjena za taktilni osjet osobama oštećenog vida. Članovi zadarske Udruge za slijepi i slabovidne osobe ispisali su Brailleovim pismom kratke legende za pojedine predmete. Također su skrenuli pažnju na činjenicu kako postoje slabovidne osobe koje su vid izgubile u kasnijim godinama, nisu uspjele naučiti Brailleovo pismo te koristeći blagodati suvremene tehnologije sve više koriste audiozapise. Kako bi slabovidne osobe mogle razumjeti i doživjeti cijelu izložbu, odlučeno je iz popratnog kataloga odabrati dijelove teksta i snimiti audiozapis. Takva instalacija groba koji je izložen na povišenoj otvorenoj površini uz audio interpretaciju teksta koji traje dvadesetak minuta pomogla je da sve osobe oštećenog vida dotaknu, čuju i na taj način mentalno stvore sliku o običajima pokapanja u antičkom Zadru, barem približno onako kao što su ostali posjetitelji mogli pročitati na panoima i vidjeti u vitrinama.

Izložba je gostovala u 20 gradova diljem Hrvatske, BiH, Srbije i Crne Gore. Sukladno uvjetima, gdje god je bilo moguće, domaćini izložbe or-

² <https://ezadar.net.hr/kultura/2330821/arheoloski-muzej-zadar-predstavio-nove-taktilne-razglednice/>

ganizirali su vodstva za slijepe i slabovidne. Zanimljivo je bilo u gostovanju u Gradskom muzeju Vukovar, gdje je kustosica Gorana Kušić organizirala posjet članova iz Udruge slijepih Vukovarsko-srijemske županije. Uz prezentaciju izložbe *Ispričaj ću ti priču*, kustosica vukovarskog muzeja izdvojila je dvadesetak drvenih predmeta iz fundusa etnološke zbirke. Grupa slijepih i slabovidnih sa zanimanjem je pratila sve što se govorilo o pogrebnim običajima, o arheološkim predmetima. Međutim, kada su počeli dodirivati drvene predmete iz etnološke zbirke vukovarskog muzeja, one predmete koje su možda vidjeli, dodirivali u djetinjstvu, koji su bili neizostavni dio njihova odrastanja, tada su oni postali naši vodiči. Dominaciju u vodstvu nastavili su prezentirajući svoje radove i pomagala. O tome kako se oni snalaze u pojedinim situacijama koje mi proživljavamo rutinski, bez nekog posebnog promišljanja, većina nas ništa ne zna. U svakom slučaju, razmjena iskustava bila je zanimljiva!

Prilikom gostovanja u prostorima OJU „Muzeji” Kotor i JU Muzeji i galerije Budve, zahvaljujući mr. Mirjani Vukasović i mr. Luciji Đurašković katalog *„Ispričaj ću ti priču”* tiskan je na Brailleovom pismu.

Ovo su samo neki izdvojeni događaji kojima se pokušalo prezentirati rad sa slabovidnim i slijepim osobama koje provodi Arheološki muzej Zadar.

Improvizacija ad hoc

S obzirom na to da je ovo osvrt jednog kustosa a ne muzejskog pedagoga, u ovom radu iznijet će se problemi s kojima se susreću kustosi Arheološkog muzeja Zadar kada su u pitanju vodstva socijalno isključenih, podzastupljenih i ranjivih skupina. Kao što je već napomenuto, ne postoji nikakav poseban program i plan kako bi ta vodstva trebala izgledati, stoga većina kustosa izbjegava vođenje takvih grupa.

Učilište FINIS u sklopu projekta „Uključi se knjigom”, kojem je nositelj Gradska knjižnica Zadar, održavalo je radionice osnaživanja za slijepe i slabovidne osobe u suradnji s Udrugom slijepih i slabovidnih Zadarske županije. Kroz te radionice, osim učenja komunikacijskih vještina, korištenja tehnologija, psihosocijalnog osnaživanja, važan je aspekt bilo i uključivanje u kulturno-umjetničke aktivnosti, stoga su zatražili stručno vodstvo po Arheološkom muzeju Zadar.

Svi kustosi Arheološkog muzeja Zadar iznimno su dobro pripremljeni kao voditelji kroz postave, međutim teško se snalaze u ovakvim situacijama i ne znaju kako odraditi vodstvo a da ono na kraju ispuni očekivanja slabovidnih osoba.

S obzirom na to da sam već radila izložbu gdje su bile uključene slabovidne osobe, prihvatila sam biti stručni vodič toj najavljenoj grupi. Zbog niza okolnosti nisam uspjela prikupiti nikakve podatke o najavljenoj grupi: stupanj slabovidnosti, koliko će ih doći, imaju li neke posebne želje. Naravno, ni osoba koja je zatražila vodstvo nije navela nikakve podatke. S obzirom na to da nemamo nikakvih pomagala za slabovidne osobe ili, u najboljem slučaju, programa za takva vodstva, po vlastitoj procjeni odlučila sam se za vodstvo u mjestu! Zašto sam tako postupila?

Da sam najavljenju grupu slabovidnih osoba odvela na drugi kat, gdje je postav koji prezentira prapovijesno doba, samo bih im mogla govoriti i opisivati predmete koji se nalaze u vitrinama. Sličan je slučaj i s postavom antike koji je na prvom katu. Najjednostavnije je bilo ostati u prizemlju, gdje se nalazi postav srednjeg vijeka, gdje je osim predmeta u vitrinama u slobodnom prostoru izložen velik broj kamenih spomenika s reljefnim ukrasom koje oni mogu dodirivati.

Vodstvo sam započela pričom o prapovijesnom i antičkom dobu koristeći se kopijama predmeta koje posjeduje muzejska suvenirnica. Nakon što su svi imali mogućnost držati keramičke zdjele u rukama, jedan od posjetitelja pitao me jesu li to originali?

Tog trenutka shvatila sam kako smo nespremni za takve posjete. Sve što improviziramo prilikom takvih specifičnih vodstava u domeni je zadovoljavanja forme. Dok su oni dodirivali kamene spomenike, iz muzejskog depoa donijela sam staklene bočice, koštane ukosnice i igle, brončani medicinski i kozmetički pribor, brončane kopče, dio arheološke građe pronađene u antičkim grobovima. Bili su sretni što imaju priliku dodirivati nešto što je staro otprilike 1800 godina. Uz detaljno, njima svojstveno opipavanje predmeta, dojmljiv je bio trenutak kada su poneki od njih staklene predmete prinosili licu i blago ih milovali. Svaki daljnji opis dobio bi notu patetike, međutim teško je ne priznati da je sam trenutak bio iznimno emotivan, kako za sve pratitelje slijepih i slabovidnih tako i za nas muzealce.

Želimo i možemo bolje!

Iskustva iz dosadašnje suradnje Arheološkog muzeja Zadar i Udruge slijepih i slabovidnih Zadarske županije i iskustva s edukativne radionice „Muzej za sve“, koju je organizirao Tiflološki muzej u Zagrebu u rujnu 2022. godine, poticaj su za daljnju suradnju i kvalitetniju realizaciju dugoročnih projekata namijenjenih podzastupljenim skupinama.

U tijeku je dogovor sa zadarskom Udrugom slijepih i slabovidnih osoba o izradi programa po kojemu bismo osmislili vodstva po temama (stanovanje, svakodnevni život, religija, običaji i obredi pokapanja, medicina, kozmetika itd.), kroz sve epohe koje su putem opširnih legendi i izloženog materijala prezentirane u Arheološkom muzeju Zadar. A kada je riječ o taktilnom osjetu, dodirivanju originalnih predmeta, naravno onih kod kojih nema bojazni od nanošenja ikakve štete dodirivanjem, bit će nužno dobiti odobrenje od Hrvatskog muzejskog vijeća. U našim depoima nalazi se jako puno arheoloških predmeta koji bi poslužili toj svrsi. Realizacija takvog projekta omogućila bi svakom kustosu u Arheološkom muzeju Zadar kvalitetnije vodstvo te pospješila interakciju slabovidnih i slijepih osoba.

I na kraju, koliko god se projekt činio jednostavan i malen, za njegovu uspješnu realizaciju uz Arheološki muzej Zadar, u čijim će se prostorima odvijati vodstva, svakako će biti potrebna suradnja s Tiflološkim muzejom u Zagrebu i Udrugom slijepih i slabovidnih osoba Zadarske županije.

Literatura

1. Alihodžić, T., (2015). *Ispričat ću ti priču*. Katalozi i monografije 15. Zadar
2. Alihodžić, T., (2019). *Ispričat ću ti priču*. Katalozi i monografije 33. Zadar
3. Batović, Š. (1982). *150 godina Arheološkog muzeja u Zadru*, Katalog izložbe. Rijeka
4. Jurić, R. (2009). Arheološki muzej u Zadru od 1944. do 1991. *Zadar i okolica od Drugog svjetskog rata do Domovinskog rata*. Zbornik radova sa Znanstvenog skupa održanog 21. studenoga 2007. u Zadru, uredio: Tado Oršolić nakladnici: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti-Zavod za povijesne znanosti u Zadru, Sveučilište u Zadru 2009. str. 534-549.
5. <https://amzd.hr/obilježavanje-medunarodnog-dana-muzeja/>
6. <https://ezadar.net.hr/kultura/2330821/arheoloski-muzej-zadar-predstavio-nove-taktilne-razglednice?>

Seeing by heart, feeling by touch

Summary: Throughout the year, the Archaeological Museum Zadar has recorded a large number of individual and group visitors. In most cases, the organized group visits require professional guidance around the Museum. Such guided visits are adapted by the museum curators to correspond to the age or to the educational level of the group. However, when it comes to guiding visually impaired people, the curators-guides face a number of problems. There is no corresponding program for such tour guides. So far, the museum has implemented two projects in co-operation with the Association of Blind and Visually Impaired Persons of Zadar County, project “Touch” and “Let me tell you a story” exhibition, but none of these projects actually solve the problems faced by the curators when they, as expert guides, present archaeological materials to visually impaired persons.

Keywords: Archaeological Museum Zadar, visitors, visually impaired people

Daniela BILOPAVLOVIĆ BEDENIK, viša kustosica
 Muzej suvremene umjetnosti, Avenija Dubrovnik 17, Zagreb
 daniela.bilopavlovic@msu.hr

„Drugačiji i jednaki” – program prilagođen osobama s intelektualnim poteškoćama

Sažetak: Kultura i umjetnost mogu i moraju biti dostupni i pristupačni svima bez obzira na različitosti koje ih obilježavaju. Osobe s invaliditetom moraju biti uključene u svakodnevni život, a umjetnost je jedinstven način pronalaska zajedničkog jezika u cilju potpune inkluzije i integracije. Muzej suvremene umjetnosti već niz godina provodi programe prilagođene ranjivim skupinama posjetitelja, s posebnim naglaskom na inkluziju. Temelj svega jest u pristupačnosti, kako u tehničkoj prilagodbi i opremljenosti prostora, tako i u prilagodbi programa unutar programsko-izložbene djelatnosti. U suradnji s Udrugom za podršku osobama s intelektualnim poteškoćama Grada Zagreba, MSU je proveo program „Drugačiji i jednaki” unutar kojeg je razvijen model kreativnih radionica i vodstava kroz koje je osobama s intelektualnim poteškoćama omogućen potpun i razumljiv pristup kulturnim sadržajima. Kroz program „Drugačiji i jednaki” želimo potaknuti i osigurati kontinuirano provođenje programa namijenjenog osobama s invaliditetom (u ovom slučaju osobama s intelektualnim poteškoćama) te poboljšati njihov pristup kulturno-umjetničkim sadržajima i programima. Glavni cilj ovog programa jest pružiti osobama s intelektualnim poteškoćama priliku da se upoznaju s kulturnim sadržajem muzeja te da kroz poznanstva, razgovor, upoznavanje i kreativnost muzej postane mjesto u kojem će se osjećati „kao kod kuće”.

Ključne riječi: Ranjive skupine, inkluzija, muzej

Muzej suvremene umjetnosti u akademskoj je godini 2020./'21. započeo suradnju s Udrugom za podršku osobama s intelektualnim oštećenjima Grada Zagreba s čijim je korisnicima realizirao program *Drugačiji i jednaki*. Program *Drugačiji i jednaki* nastao je u okviru natječaja Ministarstva kulture za programe koji omogućuju pristup i dostupnost kulturnih sadržaja za osobe s invaliditetom i djecu i mlade s teškoćama u razvoju u Republici Hrvatskoj.

Cilj projekta *Drugačiji i jednaki* jest prilagodba umjetničko-edukativnih sadržaja kroz muzeološko-izložbeni program Muzeja suvremene umjetnosti osobama s intelektualnim oštećenjima. Poseban naglasak jest na individualiziranom pristupu kroz koji se polaznici upoznaju s likovnošću kroz vlastiti likovni izričaj. Ovo je prvi put da MSU provodi kontinuirani edukativni program prilagođen osobama s intelektualnim poteškoćama, koje se često vrlo teško uključuju u svakodnevni život bez stereotipa i diskriminacija te se susreću s brojnim drugim preprekama. Upravo se stoga ovaj program uključivanja osoba s intelektualnim teškoćama u kulturno-umjetnički život izvan okvira poznate institucije pokazao vrlo korisnim, kako za integraciju i rehabilitaciju tih osoba, tako i za djelovanje muzeja kao javne ustanove u kulturi koja na taj način i postaje dostupna svima. Terapeutski utjecaj likovne umjetnosti pomogao im je u prilagodbi i stvaranju „sigurne zone” u muzejskom okruženju, a sam program edukativnih interaktivnih vodstava i kreativnih radionica inspiriranih viđenim izložbama rezultirao je oduševljenjem korisnika te polučio veliko zanimanje za nastavak programa. Unatoč pandemiji COVID-a 19, MSU i Udruga za podršku osobama s intelektualnim oštećenjima Grada Zagreba uspješno su proveli projekt u pedagoškoj godini 2020./’21. Realizirano je ukupno deset interaktivnih vodstava i kreativnih likovnih radionica s korisnicima udruge te završna izložba radova u Muzeju suvremene umjetnosti.

Prilagodba muzejskog sadržaja svima

Izazov je osmisliti, prilagoditi i provesti program u muzeju za različite ranjive skupine. Ponajprije zato što muzejski sadržaj uglavnom nije prilagođen takvim posjetiteljima. Budući da mnogo godina organiziramo posebne programe namijenjene, mogli bismo reći, neravnopravnim skupinama, posebice osobama s invaliditetom, uvidjeli smo da su upravo muzejski prostor i njima prilagođene kreativne radionice i vodstva dobra podloga za njihovo uvažavanje, integraciju i rehabilitaciju.

Interaktivna vodstva po izložbama i pomno osmišljene kreativne radionice uvijek su bili dobro prihvaćeni, ali bismo često naišli na prepreku da ne možemo ostvariti dugoročan kontinuitet takvih programa. Jedan od problema jest i to što ne postoji stalna suradnja između muzejskih institucija i škola, centara i udruga čiji su korisnici različite ranjive skupine.

Naša grupa „Vjeverice” aktivno je sudjelovala u razgovorima te na taj način razvijala vlastito kritičko mišljenje. U likovnim radionicama nastali

su sjajni grupni radovi, kao i vrlo vrijedni autorski radovi koje su polaznici stvarali inspirirani izložbama. Kraj projekta rezultirao je izložbom „Odlično, predivno, lijepo“, koja je postavljena u lipnju 2021. u Muzeju suvremene umjetnosti.

U sklopu projekta dizajner Damir Gamulin i arhitekt Antun Sevšek realizirali su takt-o-mobil, pokretni alat/kolica za izvođenje vježbi i radionica koje će razvijati taktilne, ali i druge srodne senzorne sposobnosti osoba s oštećenjem vida, osoba s intelektualnim i motoričkim smetnjama i djece. Unutar kolica nalaze se taktilni predlošci načinjeni od različitih materijala, inspirirani likovnim radovima iz fundusa MSU-a. Taktilni uzorci izrađeni su da bi se mogli, osim individualno, koristiti i u različitim kombinacijama, te se razlike u taktilnim podražajima mogu izravno uspoređivati na nekoliko načina. U različitim vježbama i igrama moguće je uočene razlike preslagivati u brojna polja ili sljedove te time uz analitičke poticati i kombinatoričke sposobnosti.¹

Projekt *Drugačiji i jednaki* prvi je takve vrste, ali unatoč tome zahvaljujući inicijativi muzeja, jednako kao i stručnim djelatnicima i korisnicima Udruge za podršku osobama s intelektualnim oštećenjima Grada Zagreba, uspješno se razvio u kvalitetan inkluzivan program koji pokazuje primjer za uključiv pristup u muzejskom okruženju.

U prosincu 2021. promovirali smo i publikaciju „Drugačiji i jednaki – volimo umjetnost“, koja opisuje razvoj projekta i nudi praktične savjete o provedbi edukativnih muzejskih programa prilagođenih osobama s intelektualnim oštećenjima.

Taj cjelogodišnji projekt omogućio nam je kontinuirani program tijekom kojeg su voditelji uspjeli zadobiti povjerenje i prihvaćanje sudionika te su stvoreni temelji za nastavak i proširivanje stvarne inkluzije svih ranjivih skupina.

Ovaj program za sada se provodi s osobama s intelektualnim poteškoćama, ali vjerujemo da ćemo u skorije vrijeme proširiti mrežu sudionika i na ostale osjetljive skupine te ih učiniti našim redovitim posjetiteljima. Na taj način otvaramo muzej i stvaramo platformu za daljnji razvoj kulturnih sadržaja dostupnih svima. Značenje i važnost muzeja treba mjeriti upravo po tome koliko aktivno sudjeluje u društvenoj sredini.

¹ Gamulin, Damir i Sevšek, Antun. Strategije projektiranja za djecu i osobe s invaliditetom - *Kako smo napravili takt-o-mobil*, *Drugačiji i jednaki - volimo umjetnost* (2021.), str. 28-33.

“Different and equal” – a program adapted to people with intellectual disabilities

Summary: Culture and art can and must be available and accessible to everyone, regardless of the differences that characterize them. People with disabilities must be included in everyday life, and art is a unique way of finding a common language with the aim of complete inclusion and integration. For several years now, the Museum of Contemporary Art has been implementing programs adapted to vulnerable groups of visitors, with a special emphasis on inclusion. The basis of everything is accessibility, both in the technical adaptation and equipment of the space, as well as in the adaptation of the program within the program and exhibition activity. In cooperation with the Association for Support to People with Intellectual Disabilities of the City of Zagreb, MSU implemented the “Different and Equal” program, within which a model of creative workshops and leadership was developed, through which people with intellectual disabilities were provided complete and comprehensible access to cultural content. Through the “Different and equal” program, we want to encourage and ensure the continuous implementation of the program intended for people with disabilities (in this case, people with intellectual disabilities), and to improve their access to cultural and artistic content and programs. The main goal of this program is to provide people with intellectual disabilities the opportunity to become familiar with the cultural content of the Museum, and through acquaintances, conversation, acquaintance, and creativity, the Museum becomes a place where they will feel “at home”.

Mr.sc. Predrag JELIĆ, kustos
 Gradski muzej Sisak, Ulica kralja Tomislava 10, Sisak
 predrag.jelic@muzej-sisak.hr

Holandska kuća – pandemijski izazovi, iskustva i planovi

Sažetak: Cilj ovog rada jest predstaviti iskustva djelatnika Gradskog muzeja Sisak tijekom pandemije koronavirusne bolesti COVID-19 s naglaskom na Info centar industrijske baštine grada Siska Holandska kuća (HoKu) kao i promjene koje je pandemijski način rada uvjetovao. Osim povećanja internetske dostupnosti korisnicima kulturnih sadržaja putem društvenih platformi i servisa za vrijeme *lockdowna*, uslijedilo je i otvaranje za posjetitelje uz primjenu obveznih protuepidemijskih zaštitnih mjera.

Pristupačnost za sve skupine posjetitelja uključujući osobe s invaliditetom osigurana je samim projektom obnove i prenamjene Holandske kuće prije pandemije izgradnjom pristupne rampe/platforme za osobe s motoričkim oštećenjima, dizala sa zvučnom najavom i taktilne staze. Međutim, tijekom rada uočeno je da su slijepe i slabovidne osobe djelomično zakinute za potpuno upoznavanje s izloženim predmetima.

Stoga je pokrenuto planiranje i provođenje u djelo ideje o stvaranju taktilnog kutka u stalnom postavu zbirke Kraker, koju čine starodobni gramofoni i radioaparati. Taktilni kutak bit će formiran izradom kopija nekoliko različitih uređaja iz zbirke metodom 3D ispisa kao i izradom određenog broja taktilnih crteža uređaja i predmeta, dok bi završni dio projekta bila izrada kompletnog kataloga zbirke na Brailleovu pismu u suradnji s Udrugom slijepih Sisačko-moslavačke županije.

Ključne riječi: pandemija COVID-19, taktilni kutak, 3D ispis, starodobni gramofon, starodobni radio uređaj, taktilni crtež, replika muzejskog predmeta

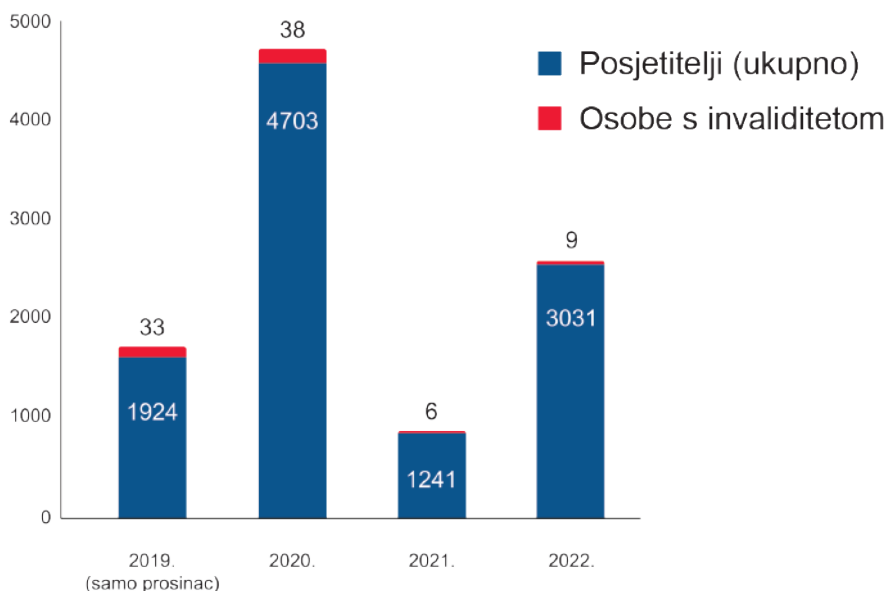
Uvod

U prosincu 2019. godine otvoren je za posjetitelje Info centar industrijske baštine grada Siska, Holandska kuća ili kraće HoKu. Holandska kuća rezultat je integriranog razvojnog projekta temeljenog na obnovi i unaprjeđenju upravljanja kulturnom baštinom s ciljem doprinosa održivom razvoju na lokalnoj i regionalnoj razini te istodobnoj interpretaciji

jednog od najznačajnijih razdoblja razvoja grada Siska. Projekt je realiziran sredstvima Grada Siska te bespovratnim sredstvima osiguranim iz europskih strukturnih i investicijskih fondova. Na prostoru od 2000 m² podijeljenom u 6 etaža uređen je info centar s multimedijским izložbenim prostorom u kojem posjetitelji uz pomoć mapiranog animiranog prikaza razvoja Siska kroz razdoblja industrijalizacije po prvi put mogu upoznati 35 lokacija sisačke industrijske baštine, razgledati povremene gostujuće izložbe i poslušati raznovrsna predavanja.

Usporedba rada u prijepandemijskim i pandemijskim uvjetima

Od svečanog otvaranja 6. prosinca 2019. godine Holandska kuća pobudila je velik interes javnosti te je u skladu s tim broj posjetitelja bio u stalnom porastu. Od zabilježena 1924 posjetitelja samo u prosincu 2019. godine i 2453 u siječnju 2020. godine trend počinje opadati s početkom epidemije koronavirusne bolesti, da bi proglašenjem pandemije i uvođenjem *lockdowna* u ožujku i travnju posjećenost očekivano pala na nulu. Djelomična normalizacija rada uvjetovala je porast posjećenosti te je u 2022. godini zabilježen 3031 posjetitelj Info centra industrijske baštine grada Siska (slika 1.).

Slika 1. Prikaz posjećenosti HoKu po godinama s iskazanim udjelom osoba s invaliditetom

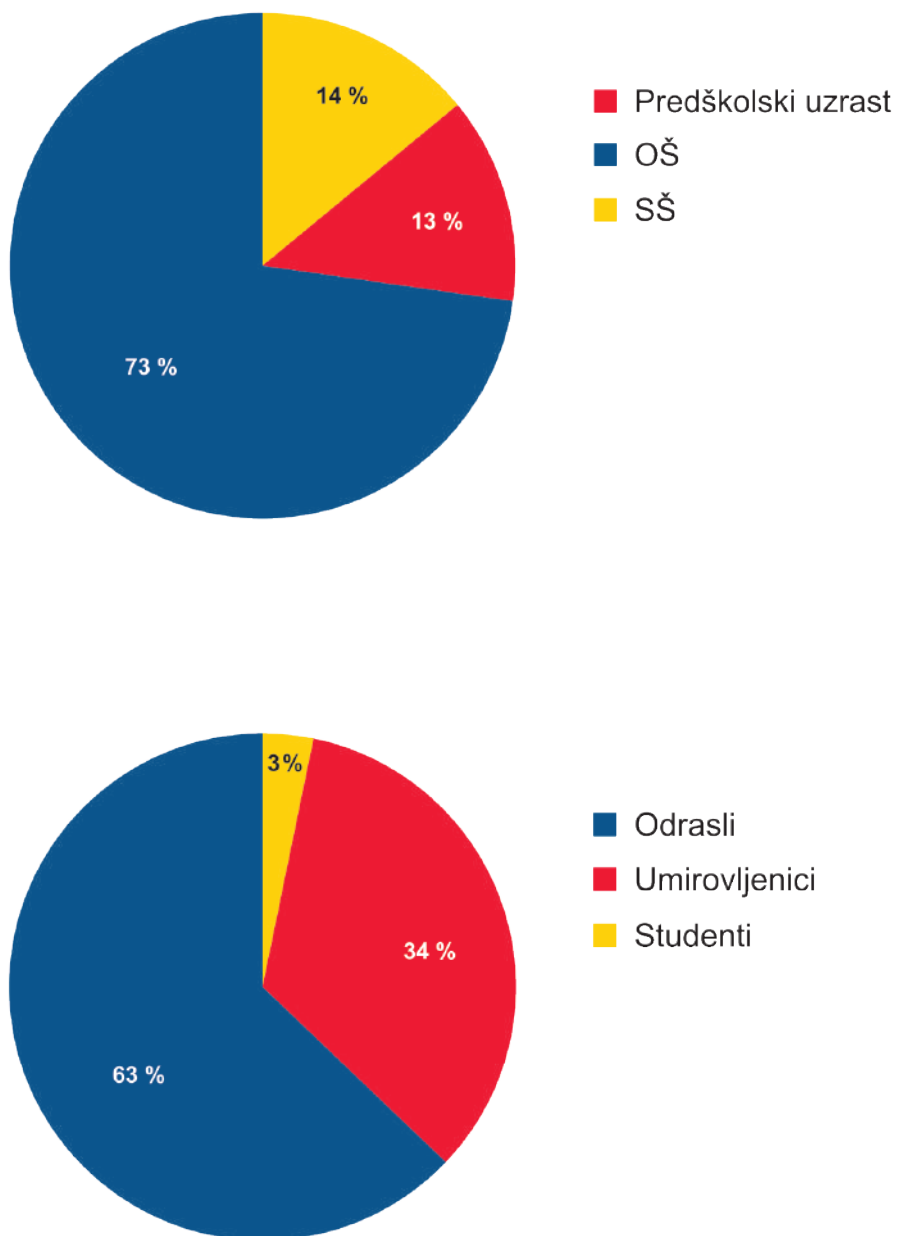
Promatrajući dobnu podjelu posjetitelja, prosječno 35% čine maloljetne osobe. U toj kategoriji najzastupljeniji su osnovnoškolci sa 66%, slijede djeca predškolskog uzrasta (20%) i srednjoškolci (14%). Kod punoljetnih posjetitelja najzastupljenije su odrasle osobe sa 66%, zatim umirovljenici (28%) i studenti (6%). Zanimljivo je da se ovakva podjela posjetitelja nije bitno mijenjala u prijepandemijskom i poslijepandemijskom periodu s izuzetkom studentske kategorije, koja u 2022. godini pokazuje porast od 11% zbog suradnje s nekoliko fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i visokim poslovnim učilištima. Tijekom pandemije vidljiva je bitna razlika u broju posjetitelja osnovnoškolske dobi jer su škole prešle na održavanje nastave online i nije bilo organiziranih posjeta. Jednako tako, broj posjetitelja iz kategorije umirovljenika bio je osjetno manji, vjerojatno zbog straha od zaraze u toj rizičnoj skupini. Na slikama 2. i 3. prikazana je dobna podjela posjetitelja za pandemijsku 2020. godinu i „normalnu” 2022.

Udio osoba s invaliditetom među posjetiteljima HoKu također je znatno opao, što se može pripisati uvedenim restrikcijama uvjetovanim pandemijom, ali i povećanim korištenjem društvenih mreža i internetskih servisa za virtualnu konzumaciju i participaciju u kulturnim sadržajima.

Tijekom *lockdowna* djelatnici Gradskog muzeja Sisak i Holandske kuće uložili su napor u zadržavanju kontakta s publikom/korisnicima kroz uporabu internetskih resursa i društvenih mreža nudeći sadržaje obrazovnog karaktera, virtualne izložbe, kreativne radionice za najmlađe i kvizove.

Pandemija je uvjetovala dodatne prilagodbe djelatnosti prilikom ponovnog otvaranja Holandske kuće nakon *lockdowna*. Rad je organiziran uz poštovanje preporuka za sprečavanje infekcije u muzejskim, galerijskim i ostalim izložbenim prostorima (Vlada RH, www.koronavirus.hr, 2020). Kad su meteorološki uvjeti to dopuštali, maksimalno su se koristile prednosti otvorenog dvorišnog prostora za radionice, prezentacije publikacija i otvorenja izložbi.

Dana 28. i 29. prosinca 2020. godine serija jakih potresa pogodila je sisačko područje i u nastalom razaranju nije od oštećenja bila pošteđena ni Holandska kuća. Štete su djelomično sanirane tako da je HoKu nastavila s radom u smanjenom opsegu u drugoj polovici 2021. godine, što je dodatno utjecalo na pad broja posjetitelja.

Slika 2.Dobna podjela posjetitelja u 2020. godini

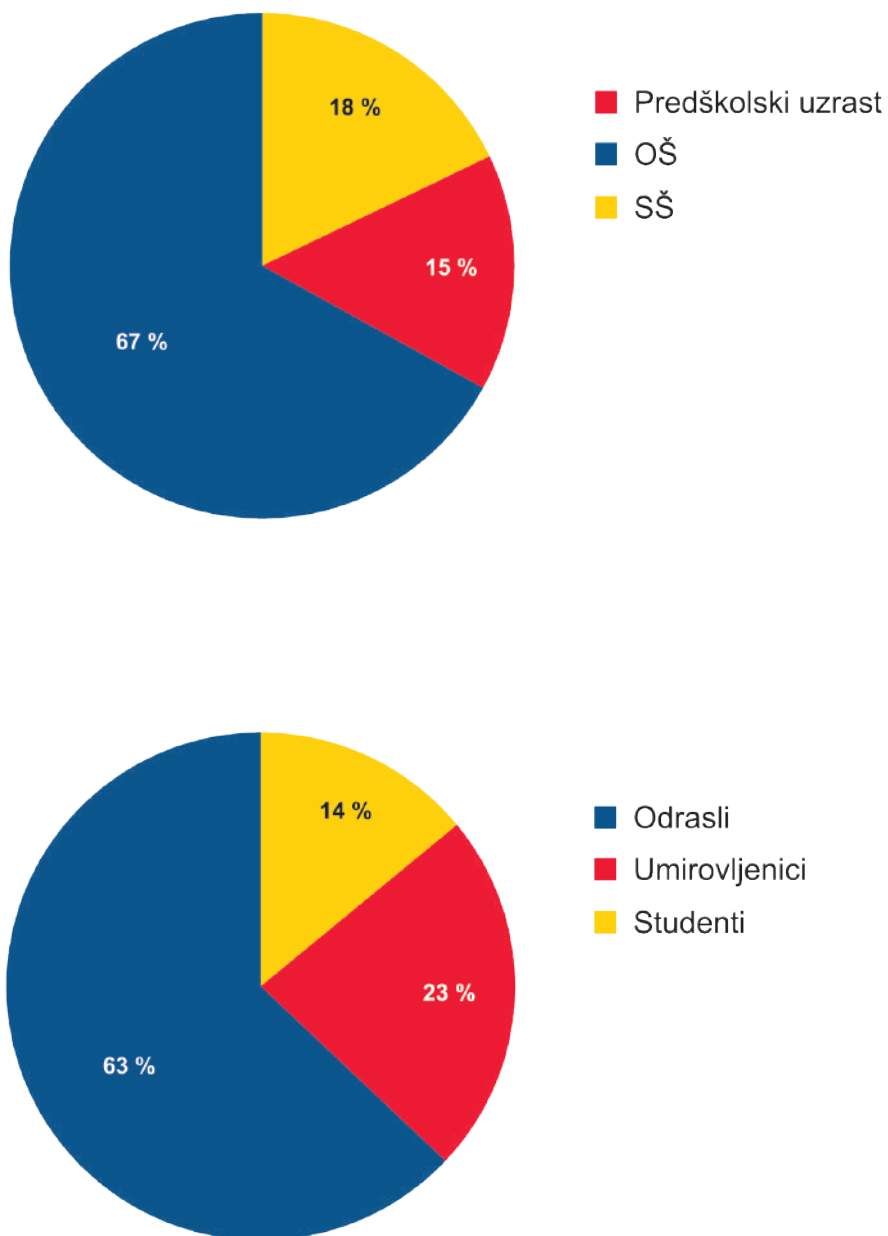
Taktilni kutak zbirke Kraker u Holandskoj kući

Tijekom dosadašnjeg rada s osobama s invaliditetom uočeno je da su slijepe i slabovidne osobe djelomično zakinite za potpuni doživljaj i upoznavanje s izloženim predmetima. Stoga je pokrenuto planiranje i provođenje u djelo ideje o stvaranju taktilnog kutka u stalnom postavu zbirke Kraker, koju uglavnom čine starodobni gramofoni i radio uređaji. Taktilni kutak bit će formiran izradom replika nekoliko različitih uređaja iz zbirke metodom 3D ispisa kao i izradom određenog broja taktilnih crteža uređaja i predmeta, dok bi završni dio projekta bila izrada kompletnog kataloga zbirke na Brailleovu pismu u suradnji s Udrugom slijepih Sisačko-moslavačke županije. Očekivani cilj jest olakšana mentalna konceptualizacija i kvalitetnije upoznavanje s izloženim predmetima slijepim i slabovidnim posjetiteljima Holandske kuće. Tijekom 2022. godine započeta je probna izrada replika nekoliko uređaja iz zbirke Kraker. Na slikama 4. i 5. vidljiv je proces izrade probne serije replika radio prijemnika 3D ispisom PLA materijala. U probnoj seriji izrađeni su samo prednji paneli radio uređaja jer su oni vizualno najinteresantniji, a ujedno i najkompliciraniji za modeliranje.

Problematika provedbe projekta

Ideja primjene novih tehnologija poput 3D ispisa za poboljšanje doživljaja muzejskih sadržaja slabovidnim i slijepim osobama nije nova kao ni njihova implementacija u muzejskom prostoru (Vaz i sur. 2018, Cecilia, 2021, VanderMolen i Fortuna, 2021, Hewit, 2022, Sher 2022), ali izrada replika predmeta iz specijalizirane tehničke zbirke kakva je zbirka Kraker u Holandskoj kući nije dosad zabilježena. Specifičnosti ove zbirke ujedno impliciraju i određene probleme pri izradi replika 3D ispisom koji se mogu podijeliti u nekoliko skupina. Prva skupina je vezana uz prilagodbu dimenzija taktilnih crteža i replika predmeta, druga uz odabir tehnologije 3D ispisa, a treća uz odabir materijala za 3D ispis taktilnih crteža i replika predmeta. Naprimjer, kod izrade taktilnih crteža treba odrediti plošne dimenzije, dubinu/visinu reljefa i debljinu podloge, a kod izrade replika (a posebno predmeta većih dimenzija) treba razmotriti mjerilo izrade i segmentiranje replike, tj. izradu u dijelovima koji se naknadno sklapaju u veću cjelinu.

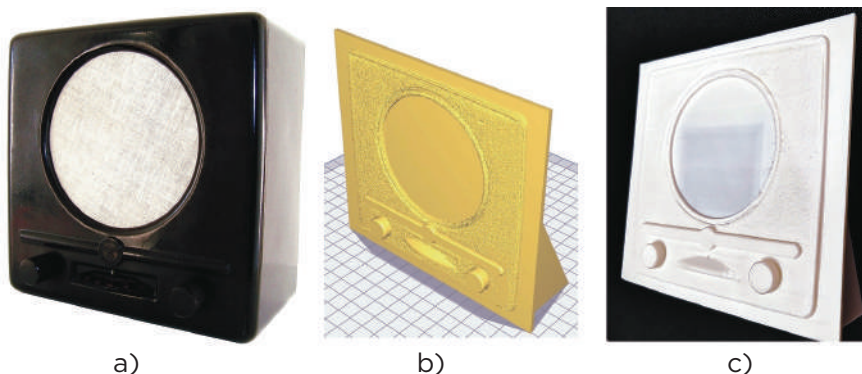
Pri odabiru tehnologije i materijala za 3D ispis treba voditi računa o složenosti i specifičnostima tehnologije, svojstvima materijala i cijeni. Na tržištu su dostupni razni materijali koji se dosta razlikuju u svojstvima čak

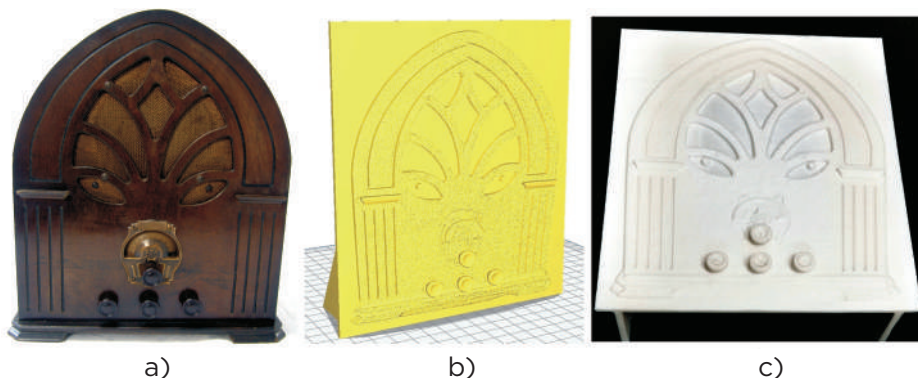
Slika 3. Dobna podjela posjetitelja u 2022. godini

i ako su istog tipa, ali potječu od različitih proizvođača. Svojstva materijala koja treba razmotriti jesu fizikalno-kemijska, kao što je otpornost na otapala i dezinfekcijska sredstva, povišenu temperaturu, UV zračenje i slično, te mehanička poput čvrstoće, otpornosti na trošenje, elastičnosti...

Pandemija je ovoj problematici dodala i jednu novu dimenziju. Naime, primjena obveznih protuepidemijskih mjera poput dezinfekcije predmeta u taktilnom kutku naglašava važnost pravilnog odabira materijala s obzirom na njegovu otpornost na otapala i dezinfekcijska sredstva te površinsko trošenje. Tako Luchini sa suradnicima (2021) navodi da uče-

Slika 4. Faze izrade replike radio prijemnika: a) stvarni radio prijemnik, b) 3D računalni model (samo prednji panel), c) prednji panel/replika izrađena 3D ispisom

Slika 5. Faze izrade replike „katedralnog” radio prijemnika: a) stvarni radio prijemnik, b) 3D računalni model (samo prednji panel), c) prednji panel/replika izrađena 3D ispisom

stalo potapanje predmeta izrađenih 3D ispisom PLA materijala u dezinfekcijske kupke povećava njihovu površinsku poroznost i smanjuje čvrstoću, dok Liao sa suradnicima (2019) upućuje na problematiku površinske poroznosti kao inherentnog svojstva metode 3D ispisa.

Izrada kataloga zbirke Kraker na Brailleovu pismu predstavlja nešto drukčiji problem. Mora se uzeti u obzir da zbog pandemijskih uvjeta i potrebe za dezinfekcijom reljefni tisak na papiru i materijalima osjetljivim na vlagu neće biti zadovoljavajući izbor. Stoga se primjena nekog plastičnog ili metalnog materijala u obliku folije čini kao rješenje, ali je upitna mogućnost realizacije takvog kataloga u Hrvatskoj.

Materijali za izradu replika 3D ispisom

Na tržištu su materijali za 3D ispis dostupni u praškastom i tekućem stanju (smole), kao i u obliku vlakana (niti). U ovom radu fokus je na vlaknastim plastičnim materijalima (engl. *filament*) za 3D ispis jer su metode koje koriste smole u tekućem obliku znatno skuplje. Metoda 3D ispisa koja koristi vlaknaste materijale poznata je kao modeliranje topljenim depozitima (engl. *Fused deposition modeling* – FDM ili *Fused filament fabrication* – FFF). Najčešći materijali u primjeni ove metode jesu termoplastike, tj. polimeri koji se pri zagrijavanju omekšavaju i tope, a ne gore te se u otopljenom stanju oblikuju u željeni predmet i hlađenjem se stvrdnjavaju. Postoji čitav niz ovakvih materijala koji nose nazive PLA, ABS, TPU, PEEK...

PLA plastika ili **polilaktična kiselina** jest biopolimer izrađen fermentacijom škroba i dekstroze (šećera). Nije osjetljiv na vodu, ali reagira s agresivnijim otapalima te je uglavnom nepogodan za dugotrajno tretiranje dezinfekcijskim sredstvima na temelju alkohola. Ispitivanja s predmetima izrađenim od PLA vlakana pokazala su da dezinfekcija nije potpuna zbog mikropora na površini predmeta izrađenih 3D ispisom, ali tretiranje isparenjima acetona nakon izrade povećava kvalitetu površine i smanjuje pojavu mikropora (Popescu i sur. 2021, Vaňková i sur. 2021). Prednost ove grupe materijala jest njihova niska cijena i ekološka prihvatljivost. Probna serija taktilnih crteža u ovom projektu izrađena je primjenom ovog materijala upravo iz navedenih razloga.

ABS ili **akrilonitril butadien stiren** jest termoplastični i amorfni polimer. Idealan je za 3D ispis predmeta koji trebaju imati visoku čvrstoću i udarnu otpornost. Kao i PLA ima nisku cijenu i može se reciklirati, ali pri izradi ispušta relativno toksična isparenja. Nije dovoljno otporan na učestalo tretiranje dezinfekcijskim sredstvima.

TPU ili **termoplastični poliuretan** jest elastomer visoke otpornosti na trošenje. Elastičan je što može biti prednost pri izradi specifičnih predmeta, ali nije otporan na dugotrajno tretiranje dezinfekcijskim sredstvima i otapalima općenito.

PEEK ili **polieter-eter-keton** jest materijal velike čistoće i niskog sadržaja hlapljivih organskih spojeva, kao i niske emisije plinova. To je polukristalni termoplast visokih performansi za profesionalnu upotrebu, vrlo otporan na otapala i kemijske reagense. Od svih navedenih materijala ima najbolja svojstva za primjenu u tiflološkom kutku, ali nedostatak mu je vrlo visoka cijena i složena tehnologija 3D ispisa.

Zaključak

Na temelju iskustva rada u pandemijskim uvjetima može se zaključiti da je povećana digitalizacija i povećana dostupnost informacijama o izlošcima pozitivno djelovala u smislu održavanja kontakta s publikom, ali i popularizaciji muzeja i njihove djelatnosti. Zsigurno će digitalna komunikacija s korisnicima u budućnosti biti sve intenzivnija, zahtijevajući kreativnije i interaktivne sadržaje koji će omogućiti veću participaciju posjetitelja, pogotovo osoba s invaliditetom, u muzejskim projektima.

S druge strane, na temelju povratnih informacija od posjetitelja postalo je jasno da digitalni pristup nije dovoljan za potpuni doživljaj izloženih predmeta. Ovo je posebno izraženo kad su u pitanju slabovidne i slijepe osobe, kod kojih je taktilni pristup rješenje za mentalnu konceptualizaciju i kvalitetnije upoznavanje s izloženim predmetima.

Implementacija postojećih modernih tehnologija poput 3D ispisa preduvjet je za unaprjeđenje kvalitete prezentiranja muzejskih izložaka. U proteklom razdoblju postalo je jasno da uvijek postoji mogućnost za unaprjeđenja, no nažalost, ponekad su ta unaprjeđenja potaknuta i ubrzana čimbenicima poput pandemije.

Literatura

1. Cecilia, R.R. (2021). COVID-19 Pandemic: Threat or Opportunity for Blind and Partially Sighted Museum Visitors? *Journal of Conservation and Museum Studies*, 19(1): 5, 1-8.
2. Hewit D. *Please Touch the Art: 3-D Printing Helps Visually Impaired Appreciate Paintings*. Preuzeto 19. 3. 2022. s: <https://www.smithsonianmag.com/innovation/please-touch-art-3-d-printing-helps-visually-impaired-appreciate-paintings-180954420/>
3. Liao Y. et al. (2019). Effect of Porosity and Crystallinity on 3D Printed PLA Properties, *Polymers*, 11(9): 1487, 1-14.
4. Luchini, K., Sloan, S.N.B., Mauro, R. et al. (2021). Sterilization and sanitizing of 3D-printed personal protective equipment using polypropylene and a Single Wall design. *3D Printing in Medicine*, 7:16, 1-10.
5. Popescu, D., Baci, F. et al. (2021). The Effect of Disinfectants Absorption and Medical Decontamination on the Mechanical Performance of 3D-Printed ABS Parts. *Polymers*, 13 (23): 4249, 1-18.
6. Sher D. *Tooteko wants 3d printed artwork replicas to speak to the blind*. Preuzeto 20. 3. 2022. s: <https://3dprintingindustry.com/news/tooteko-3d-printed-artwork-replicas-26132/>
7. VanderMolen, J. Fortuna, J. (2021). 3D Printing as a Teaching Tool for People who are Blind and Visually Impaired. *Special Education Research, Policy & Practice - 2021 Edition* (str.128-140). Allendale: Grand Valley State University.
8. Vaňková Eva et al. *Polylactic acid as a suitable material for 3D printing of protective masks in times of COVID-19 pandemic*. Preuzeto 19. 3. 2022. s: <https://peerj.com/articles/10259/>
9. Vaz, R., Fernandes, P.O., Rocha Veiga, A.C. (2018). Designing an Interactive Exhibitor for Assisting Blind and Visually Impaired Visitors in Tactile Exploration of Original Museum Pieces. *Procedia Computer Science*, 138, 561-570.
10. Vlada Republike Hrvatske. *Preporuke za sprečavanje infekcije u muzejskim, galerijskim i ostalim izložbenim prostorima*. Preuzeto 25. 4. 2020. s: <https://www.koronavirus.hr/sto-moram-znati/o-svakodnevnom-zivotu/preporuke-za-sprecavanje-infekcije-u-muzejskim-galerijskim-i-ostalim-izlozbenim-prostorima/509>

Holland House – pandemic challenges, experiences, and plans

Summary: The aim of this paper is to present the experiences of employees of the City Museum of Sisak during the pandemic of COVID-19, with an emphasis on the Sisak Industrial Heritage Information Center, the so-called Holland House (HoKu), as well as the changes caused by the pandemic mode of operation. In addition to the increase in internet accessibility for users of cultural content through social platforms and services during lockdown, there was also a re-opening for visitors with the application of mandatory anti-epidemic protective measures.

Accessibility for all groups of visitors, including people with disabilities (PWDs), was ensured by the renovation and conversion project of the Holland House before the pandemic, with the construction of an access ramp/platform for PWDs with motor impairments, an elevator with an audible announcement, and a tactile path. However, it was noticed that blind and partially sighted people were partially deprived of a complete experience and familiarization with the objects on display.

Therefore, implementation of the idea of creating a tactile corner in the permanent display of the Kraker collection, which consists of vintage gramophones and radios, was initiated. The tactile corner will be formed by making copies of several different devices from the collection using the 3D printing method, as well as by making a certain number of relief tactile photos of devices and objects, while the final part of the project would be the creation of a complete collection catalog in Braille in cooperation with the Association for the Blind and Visually Impaired of Sisak-Moslavina County.

Keywords: COVID-19 pandemic, tactile corner, 3D printing, vintage gramophone, vintage radio, tactile photo, museum artifact replica

Ivona MARIĆ, dokumentaristica
Muzejski dokumentacijski centar, Ilica 44/II, Zagreb
imaric@mdc.hr

Istraživanje o ranjivim i podzastupljenim skupinama u hrvatskim muzejima

Sažetak: Muzeji se danas sve više okreću svojoj publici koju čine različite skupine, među kojima su brojne podzastupljene, čak i diskriminirane. Prema novoj definiciji muzeji su pristupačna i inkluzivna mjesta koja potiču različitost odražavajući promjene u ulozi muzeja. To je ujedno jedan od velikih izazova s kojim se muzejska zajednica suočava, posebice s obzirom na aktualne svjetske krize popraćene vječitim nedostatkom sredstava.

O pristupačnosti muzejskih prostora osobama s invaliditetom provedena su dva istraživanja, prvo iz 1999. među hrvatskim i posljednje iz 2011. među zagrebačkim muzejima. Istraživanja koja je dosad proveo Muzejski dokumentacijski centar tek su se usputno dotakla teme dostupnosti muzejskih sadržaja ranjivim društvenim skupinama, davši naslutiti da se radi o kompleksnoj i nedovoljno istraženoj temi. Kako bi se dobio uvid u trenutačno stanje uključenosti ranjivih i podzastupljenih skupina, 2022. provedeno je istraživanje među hrvatskim muzejima koje je obuhvatilo fizički pristup muzeju i građi, uvođenje zakonom propisane digitalne pristupačnosti, razvoj programa namijenjenih spomenutim skupinama i edukaciju muzejskog kadra.

Ključne riječi: istraživanje, muzeji, pristupačnost, inkluzija, osobe s invaliditetom, ranjive skupine, podzastupljene skupine

Uvod

U Pragu je 2022. godine usvojena nova definicija muzeja u kojoj se prvi put ističe da „otvoreni za javnost, pristupačni i uključivi muzeji potiču različitost i održivost“, kao i da „u suradnji sa zajednicama pružaju različite mogućnosti za edukaciju, uživanje, promišljanje i razmjenu znanja“ (Babić i sur., 2022). Nova definicija odgovor je na promjene u ulozi muzeja od kojeg se sve više očekuje društvena angažiranost, čak i aktivizam. Iako se uspjeh muzeja i dalje mjeri u metrici posjećenosti i prodaje

ulaznica, sve se češće spominje mjerenje društvenog učinka. Prema riječima Davida Vuillaumea (2020), predsjednika Mreže europskih muzejskih organizacija (NEMO), „muzeji imaju potencijal da ojačaju socijalno tkivo društva“. Mogu pomoći u uključivanju onih društvenih skupina koje su nevidljive i iz različitih razloga stigmatizirane te pridonijeti ne samo većoj kvaliteti njihova života već i propitkivanju brojnih društvenih problema, od siromaštva i nejednakosti do predrasuda i netolerancije.

Prethodna istraživanja o pristupačnosti hrvatskih muzeja

Ranija istraživanja o ranjivim skupinama u hrvatskim muzejima bavila su se prvenstveno pristupačnošću muzeja osobama s invaliditetom.¹ Radna grupa Hrvatskog muzejskog društva (Nada Vrkljan Križić, Anica Ribičić Županić, Želimir Laszlo, Željka Bosnar Salihagić i Boris Koružnjak) provela je 1999. anketu o pristupačnosti vanjskih i unutrašnjih prostora koja je trebala poslužiti za izradu *Studije poboljšanja usluga za olakšano kretanje i korištenje osobama s posebnim potrebama* s ciljem veće pristupačnosti muzejsko-galerijskih prostora (Bosnar Salihagić, 2000). Rezultati ankete na koju je odgovorilo 97 hrvatskih muzeja ukazivali su na izrazito nizak nivo pristupačnosti (Koružnjak, 2000).

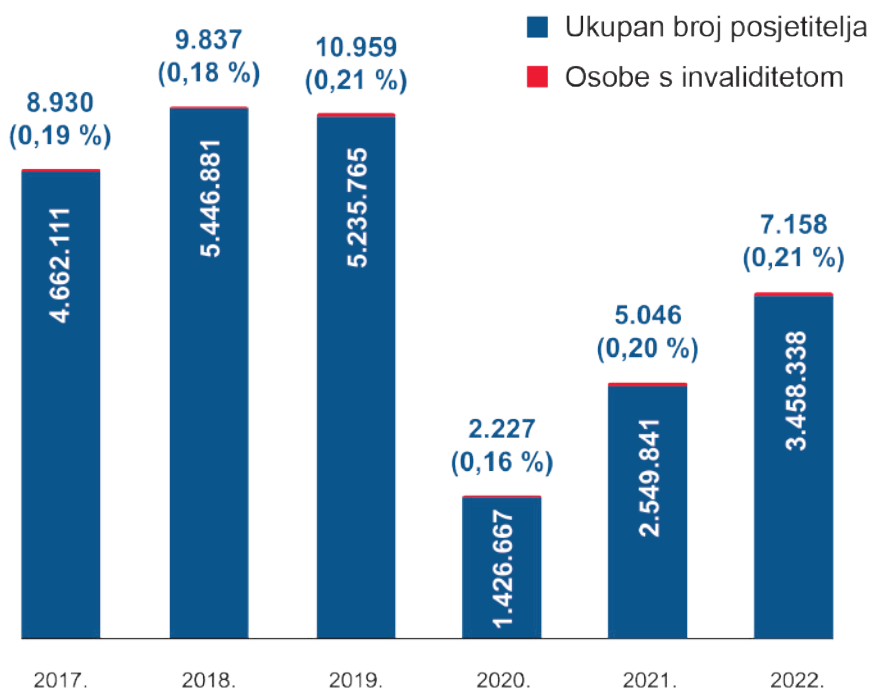
Desetljeće kasnije, muzejska pedagoginja savjetnica Tiflološkog muzeja Željka Sušić provela je znanstveno istraživanje o prilagođenosti i usklađenosti zagrebačkih muzeja s tadašnjim *Pravilnikom o osiguranju pristupačnosti građevina osobama s invaliditetom i smanjene pokretljivosti* kojim su definirani uvjeti za gradnju novih i prilagodbu postojećih građevina kako bi se osobama s invaliditetom i smanjene pokretljivosti osigurao nesmetani pristup, boravak i kretanje. Njezino istraživanje pokazalo je da pristupačnost nije zadovoljavajuće provedena te da u Zagrebu postoje muzeji potpuno nepristupačni osobama s invaliditetom (Sušić, 2012).

Ranija istraživanja koja je proveo Muzejski dokumentacijski centar (MDC) tek su se usputno dotakla teme dostupnosti muzeja ranjivim društvenim skupinama. U proljeće 2022. provedeno je istraživanje o stal-

¹ Uz istraživanja koja potječu iz muzejske zajednice zanimljivi su i projekti u kojima se pristupačnost muzeja analizira iz pozicije osoba s invaliditetom. Na konferenciji *Kultura različitosti: podzastupljene i ranjive skupine u muzejskom okruženju* 2020. predstavljen je blog *Kulturom na kotačima* koji osobama u invalidskim kolicima daje provjerene informacije o fizičkoj pristupačnosti zagrebačkih muzeja i ostalih kulturnih ustanova, ali i podsjeća same institucije na problem neprilagođenosti (<https://kulturomnakotacima.wordpress.com/o-meni-oblogu/>). U okviru EU projekta *ADOBE – Pristupačne turističke destinacije i usluge u pograničnim područjima* čiji je cilj promocija turizma prilagođenog osobama s invaliditetom, izvršena je analiza pristupačnosti turističkih atrakcija Osječko-baranjske županije među kojima je i sedam muzeja koji su ocijenjeni po kategorijama pristupačnosti. Analiza je ukazala na nedovoljnu prilagođenost objekata kulturne baštine (<https://adobe-huhr.com/kulturna-bastina/>).

nim postavima u hrvatskim muzejima koje je, kad je riječ o prilagodbama posjetiteljima s invaliditetom, pokazalo da čak 61% stalnih postava nije ni na koji način pristupačno, a od postojećih prilagodbi najviše ih je namijenjeno osobama s poteškoćama u kretanju, manje osobama s oštećenjem vida, a najmanje prilagodbi ima za osobe s oštećenjem sluha (Rihtar Jurić i Vranešević, 2023: 36).

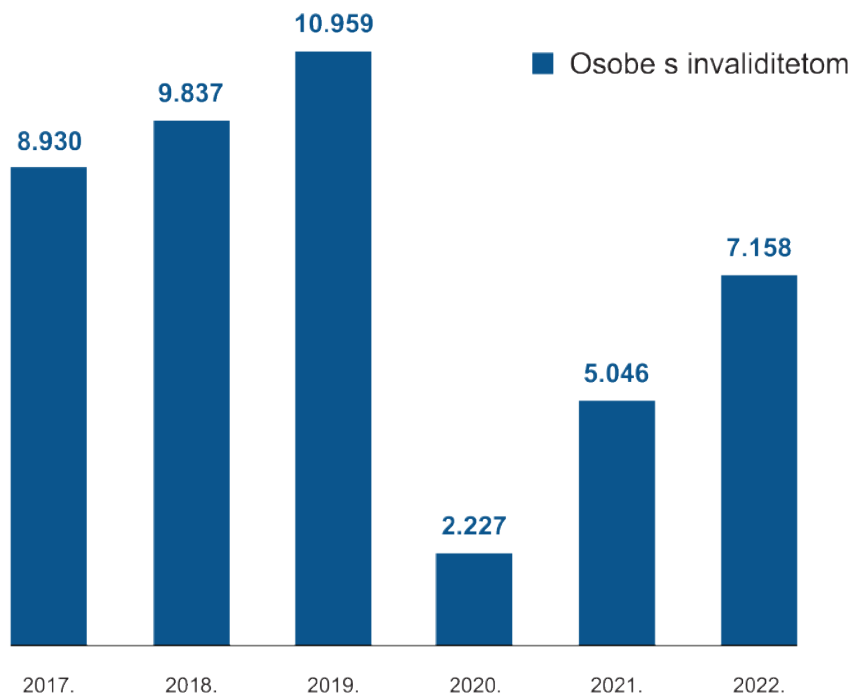
Takvo stanje vidljivo je u statistici posjećenosti hrvatskih muzeja koju MDC objavljuje svake godine (<https://mdc.hr/hr/muzeji/muzejska-statistika/statistika-hrvatskih-muzeja/>). Od 2017.² do 2022. broj posjetitelja s invaliditetom u odnosu na ukupan godišnji broj posjetitelja izrazito je mali i jedva dostiže 0,2% (sl. 1). Trend kretanja ukazuje na blagi rast broja

Slika 1: Broj posjetitelja s invaliditetom u odnosu na ukupan broj posjetitelja u hrvatskim muzejima u razdoblju 2017. – 2022. godine

² MDC je 2017. godine u obrascu za prikupljanje podataka o godišnjoj posjećenosti hrvatskih muzeja uveo kategorizaciju posjetitelja među kojima su i *osobe s posebnim potrebama*. Od 2022. godine naziv kategorije je promijenjen u preporučeni termin *osobe s invaliditetom*.

posjetitelja s invaliditetom sve do 2020. godine i pandemije bolesti COVID-19 kada taj broj pada za gotovo 80% (sl. 2). Posljednje dvije godine broj posjetitelja s invaliditetom je u porastu, ali i u 2022. još je tek na 65% od broja zabilježenog u pretpandemijskoj 2019.

Slika 2: Broj posjetitelja s invaliditetom u hrvatskim muzejima u razdoblju 2017. – 2022. godine

Istraživanje o ranjivim i podzastupljenim skupinama u hrvatskim muzejima

U listopadu 2022. dokumentaristica MDC-a Ivona Marić provela je među hrvatskim muzejima anketno istraživanje o ranjivim i podzastupljenim skupinama. Cilj je bio pružiti opći pregled stanja pristupačnosti fizičkih i virtualnih muzejskih prostora te postojanje i učestalost inkluzivnih programa namijenjenih marginaliziranim društvenim skupinama što je pored osoba

s invaliditetom obuhvatilo i druge skupine koje se nalaze u nepovoljnom položaju te su počesto meta diskriminacije, poput nezaposlenih osoba, beskućnika, pripadnika seksualnih i rodnih manjina, migranata i drugih.

Anketni upitnik sastavljen uz pomoć alata Google obrasci sastojao se od 14 pitanja otvorenog i zatvorenog tipa te je poslan na e-adrese 168 muzeja iz Upisnika javnih i privatnih muzeja u Republici Hrvatskoj. Muzeji koji imaju podružnice ili su otvoreni za javnost na više lokacija zamoljeni su da ispune više upitnika. Istraživanjem su obuhvaćeni i muzeji koji su zatvoreni zbog obnove zgrada oštećenih u potresu. Ukupno je zaprimljeno 128 odgovora od 109 muzeja iz Upisnika što predstavlja odaziv od 64,9%. Anketom je zaprimljeno 125 odgovora za 106 muzeja, dok su tri muzeja odgovorila e-poštom da nisu otvoreni.³

Fizički pristup i boravak u muzeju

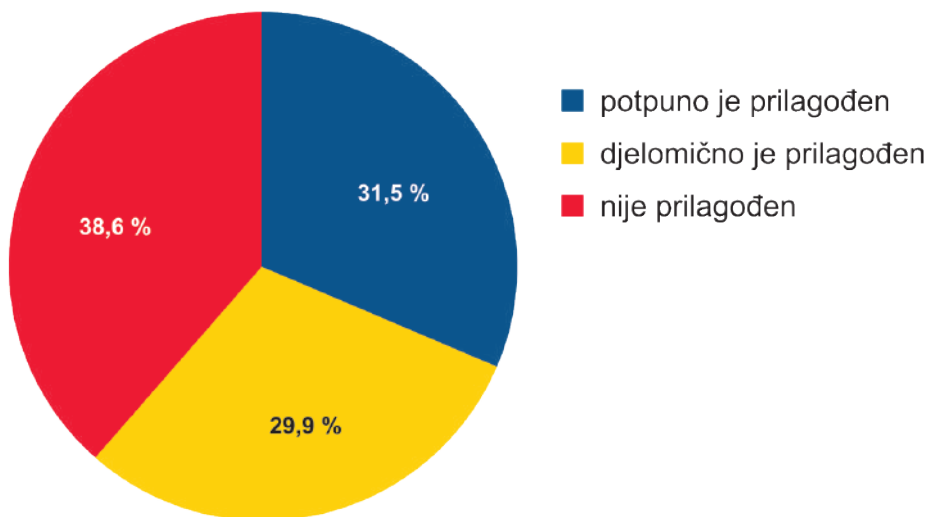
Pristupačnost muzeja osim mogućnosti pristupa zgradi obuhvaća boravak unutar i kretanje po prostoru (Sušić, 2012), a regulira se spomenutim *Pravilnikom o osiguranju pristupačnosti građevina osobama s invaliditetom i smanjenom pokretljivošću*.⁴ Na pitanje da li je ulaz u muzej prilagođen za osobe s invaliditetom i osobe smanjene pokretljivosti 31,5 % ispitanih muzeja je odgovorilo da je ulaz potpuno prilagođen, dok je u njih 29,9 % ulaz djelomično prilagođen, što znači da je samostalni ulaz otežan (sl. 3). Ulaz osobama s invaliditetom u većinu muzeja (38,6 %) nije omogućen.

Da bi se osobe s invaliditetom i smanjene pokretljivosti mogle nesmetano kretati unutar muzeja potrebno je da je prostor širok i da su hodne površine u istoj razini, a da su u slučaju visinskih prepreka ugrađeni elementi pristupačnosti. Na to pitanje gotovo trećina muzeja je odgovorila da je samostalno kretanje posve omogućeno (sl. 4). Najveći broj muzeja (38,4 %) izjavio je da je samostalno kretanje samo djelomično omogućeno, npr. dostupno je samo prizemlje. Za 28,8 % muzeja unutrašnji prostori uopće nisu prilagođeni za samostalno kretanje osoba s invaliditetom.

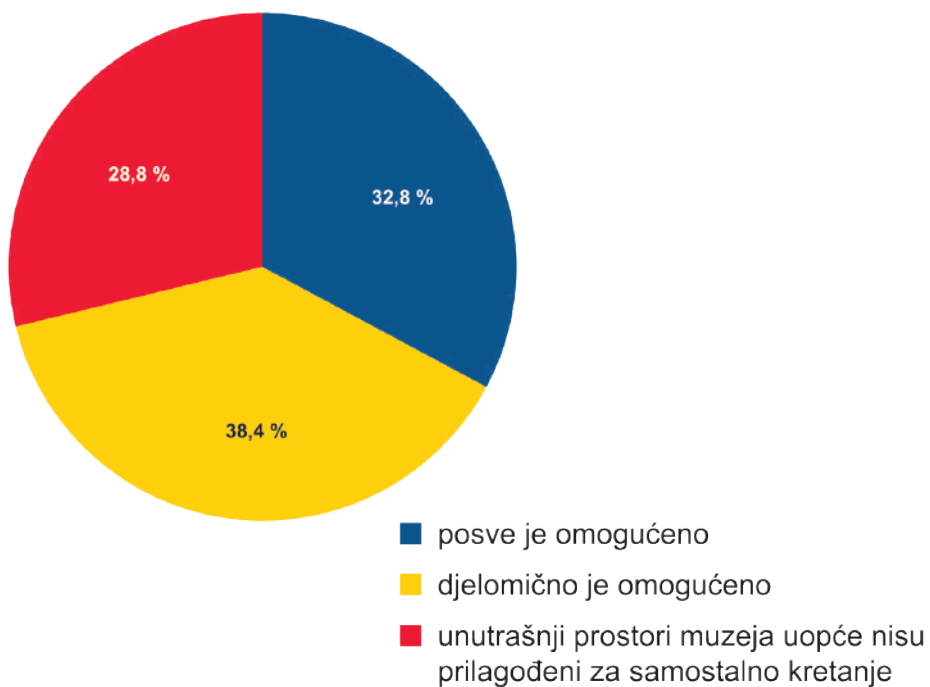
Iz postotka negativnih odgovora na pitanja o ulazu i samostalnom kretanju, moguće je iščitati da je ulaz u muzej nešto veća prepreka od kretanja unutrašnjim prostorijama muzeja.

³ Među njima je Hrvatski športski muzej koji radi na prilagodbi stalnog postava koji će se otvoriti u Illici 13 u Zagrebu.

⁴ Pravilnik prestaje važiti 28. lipnja 2025. kada na snagu stupa *Tehnički propis o osiguranju pristupačnosti građevina osobama s invaliditetom i smanjene pokretljivosti* donesen u siječnju 2023. kojim se u hrvatsko zakonodavstvo preuzima Direktiva (EU) 2019/882 Europskog parlamenta i Vijeća o zahtjevima za pristupačnost proizvoda i usluga.

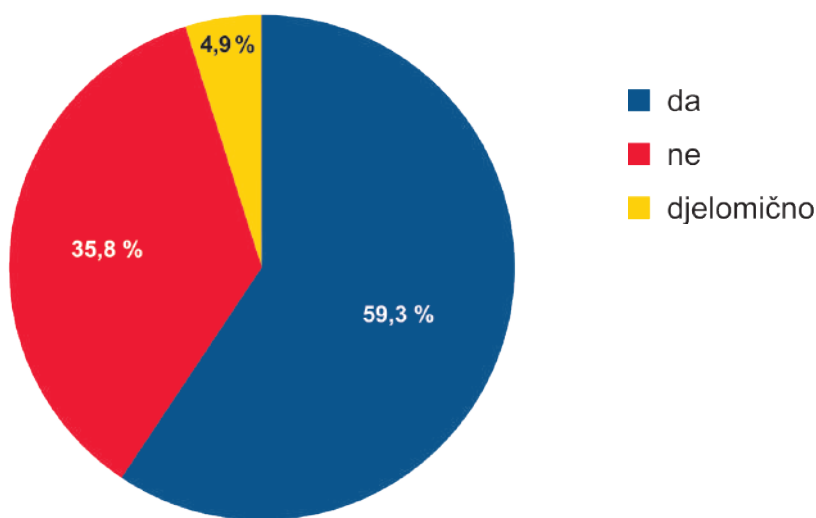

Slika 3: Prilagođenost ulaza u muzej za osobe s invaliditetom i osobe smanjene pokretljivosti

Slika 4: Samostalno kretanje unutar muzeja za osobe s invaliditetom i osobe smanjene pokretljivosti

Muzeji bi trebali omogućiti sjedeća mjesta u izložbenim prostorima za osobe s invaliditetom, starije posjetitelje i roditelje s djecom, ali i posjetitelje željne kratkog predaha i kontemplacije. Gotovo 60% muzeja dojavilo je da ima sjedeća mjesta za odmor posjetitelja, a 4,9% ispitanih muzeja također ima, ali ne po svim prostorijama (sl. 5). Više od trećine muzeja u svojim izložbenim prostorima nema sjedeća mjesta za odmor posjetitelja.

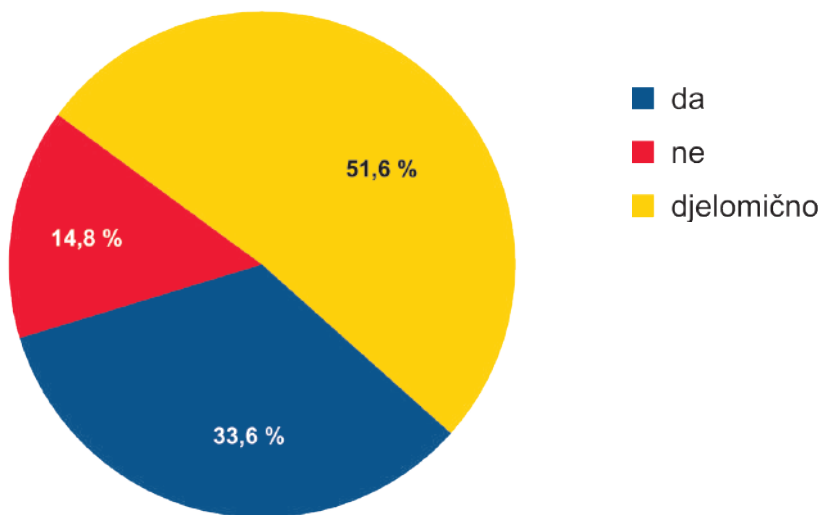

Slika 5: Sjedeća mjesta za odmor posjetitelja u izložbenim prostorima

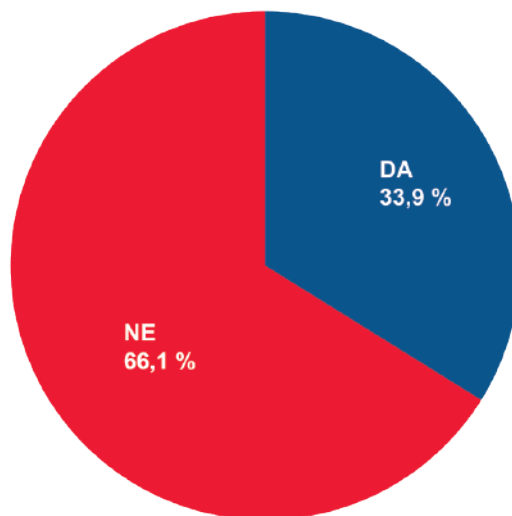
Na pitanje jesu li legende i opisi uz eksponate postavljeni na odgovarajućoj visini⁵ tako da ih osoba u invalidskim kolicima može pročitati, 33,6% ispitanih muzeja izjasnilo se potvrdno, a 14,8% negativno (sl. 6). Najveći broj muzeja smatra da su opisi i legende tek djelomično postavljeni na odgovarajućoj visini.

Jedan od bitnih uvjeta za ugodan boravak u muzeju osoba s invaliditetom jest i postojanje prilagođenog sanitarnog čvora, što ima samo trećina ispitanih muzeja (sl. 7). Čak 66,1% muzeja nema prilagođeni sanitarni čvor.

⁵ Optimalna visina zidnih legendi koja se navodi u literaturi je 137 cm.

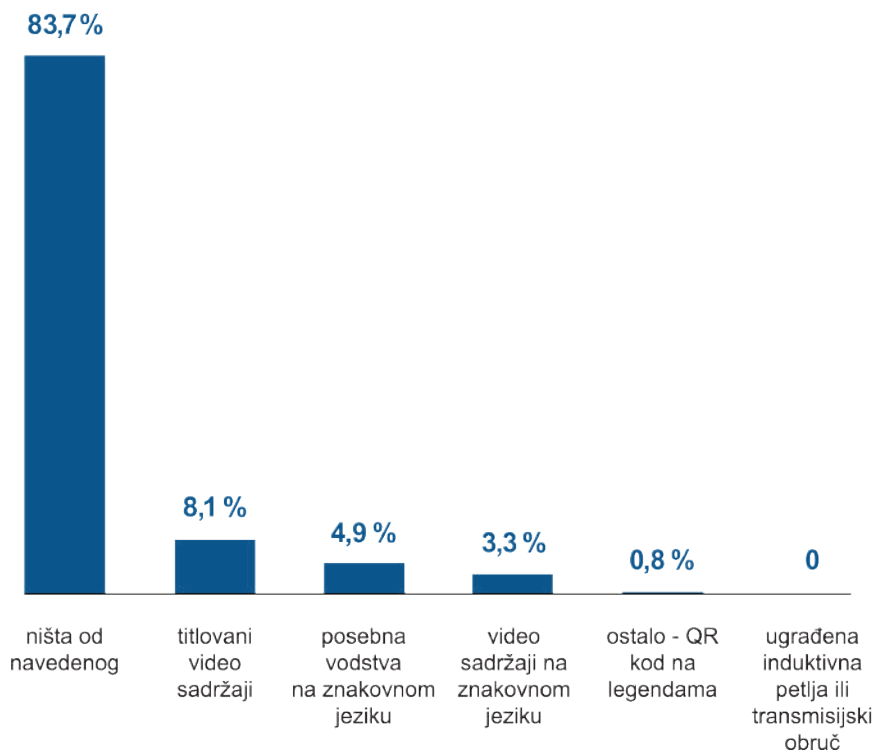
Slika 6: Odgovarajuća visina legendi i opisa uz eksponate za osobe u invalidskim kolicima

Slika 7: Sanitarni čvor prilagođen osobama s invaliditetom

Komunikacijska pomagala

Kako bi baštinske sadržaje svojih ustanova približili osobama s različitim vrstama invaliditeta, muzeji koriste razne interpretacijske alate. Ovo istraživanje je pokazalo da su sadržaji i komunikacijska pomagala za osobe s oštećenjem sluha slabo zastupljeni u hrvatskim muzejima (sl. 8). Tek 16,3% njih nudi neki oblik pomagala poput vodstva na hrvatskom

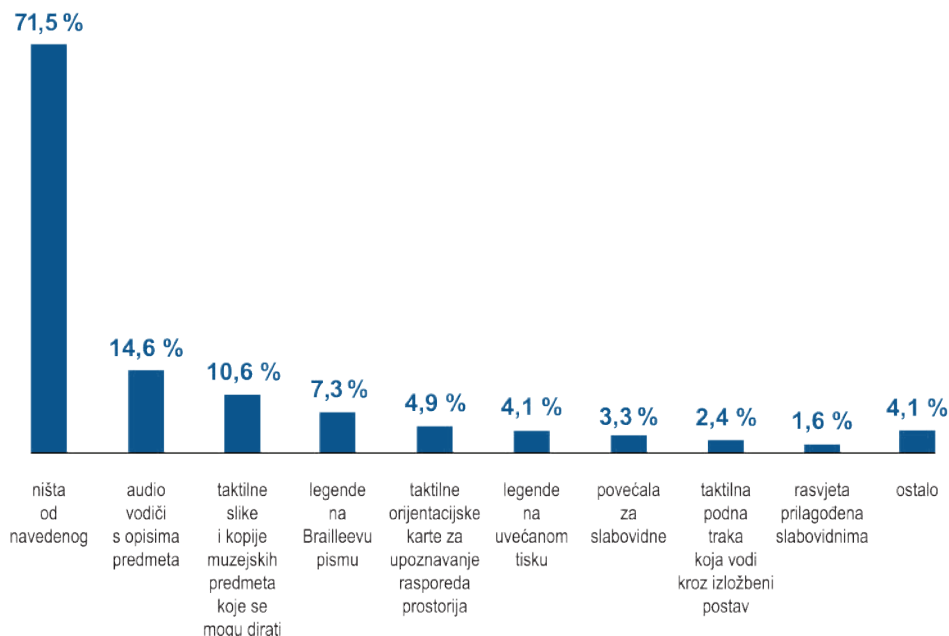
Slika 8: Sadržaji i komunikacijska pomagala za osobe s oštećenjem sluha

znakovnom jeziku, video sadržaja s titlovima i na hrvatskom znakovnom jeziku. Jedan muzej navodi postojanje QR kodova na legendama. Niti jedan od ispitanih muzeja nema ugrađenu induktivnu petlju. Iako je u pitanju bio omogućen višestruki odabir, samo jedan muzej se izjasnio da nudi dva oblika prilagođenog sadržaja.⁶ Velika većina muzeja (83,7 %)

⁶ Tiflološki muzej nudi posebna vodstva na hrvatskom znakovnom jeziku i titlovene video sadržaje.

nema nikakvo komunikacijsko pomagalo ili sadržaj posebno prilagođen za gluhe i nagluhe osobe.

Situacija je nešto malo bolja kad je riječ pomagalima za slijepe i osobe s oštećenjima vida (sl. 9). U muzejima koji su dojavili da imaju jedno ili više oblika pomagala, najčešći su audiovodiči s opisima predmeta (14,6%), taktilne slike i kopije muzejskih predmeta koje se mogu dirati (10,6%), legende na Brailleovu pismu (7,3%), taktilne orijentacijske karte za upoznavanje rasporeda prostorija (4,9%), legende na uvećanom tisku (4,1%), povećala za slabovidne (3,3%), taktilna podna traka koja vodi kroz izložbeni postav (2,4%), rasvjeta prilagođena slabovidnima (1,6%) i ostalo (4,1%).

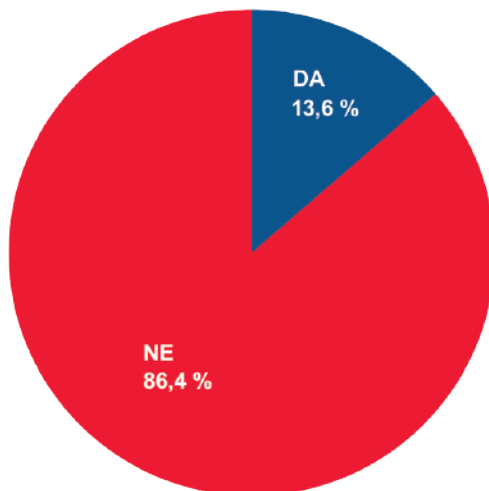
Slika 9: Pomagala za slijepe i osobe s oštećenjima vida

(10,6%) i legende na Brailleovu pismu (7,3%). Rjeđe prisutne su taktilne orijentacijske karte za upoznavanje rasporeda prostorija, legende na uvećanom tisku, povećala za slabovidne, taktilne podne trake koje vode kroz izložbeni postav i rasvjeta prilagođena slabovidnima. Neki muzeji su pod *ostalo* dodali posebna vodstva te prilagođenu i nereflektirajuću boju zidova. No, čak 71,5% muzeja izjavilo je da nema ništa od navedenog.

Ako se zajedno promatraju odgovori na pitanja o pomagalima za gluhe i nagluhe te slijepe i slabovidne osobe, čak 63% muzeja ne nudi nikakvo pomagalo ili prilagođeni sadržaj za nijednu od tih skupina posjetitelja.

Muzejske publikacije i mrežne stranice

Muzejsko izdavaštvo jedan je od oblika muzejske komunikacije i područje djelovanja u kojem se može doprinijeti većoj participaciji i ostvarivanju prava ranjivih skupina. Ipak, istraživanje je pokazalo kako neki oblik muzejske publikacije namijenjene slijepim i slabovidnim korisnicima, kao što su npr. vodiči, katalozi na brajici i na uvećanom tisku, ima tek 13,6% hrvatskih muzeja (sl. 10).

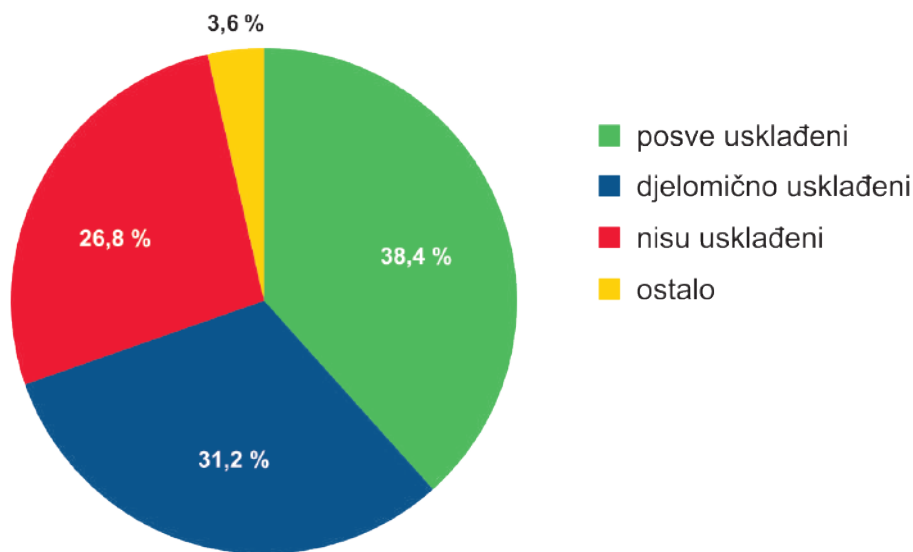

Slika 10: Muzejske publikacije za slijepe i slabovidne posjetitelje

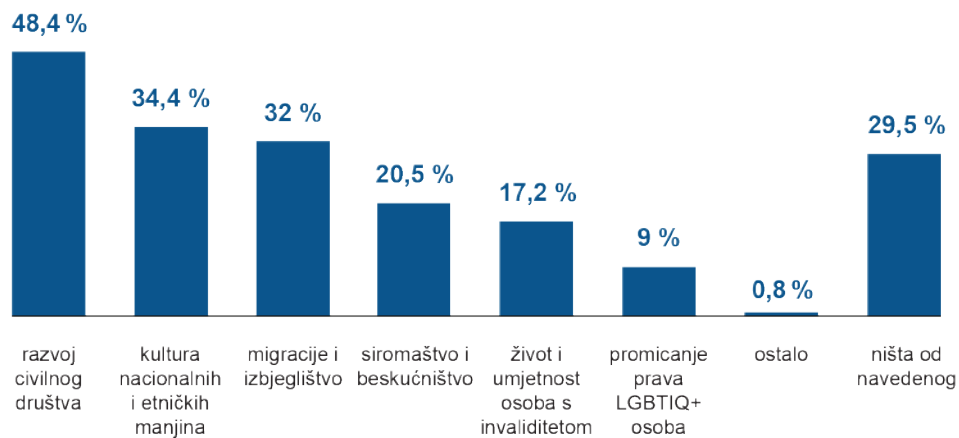
Za vrijeme pandemije muzeji su, u nemogućnosti fizičkog posjeta, svoje sadržaje mogli ponuditi jedino u virtualnoj sferi putem mreže. *Zakon o pristupačnosti mrežnih stranica i programskih rješenja za pokretne uređaje tijela javnog sektora*⁷ obvezuje muzeje da prilagode svoje mrežne sadržaje kako bi svima osigurali mogućnost njihova korištenja. Prema rezultatima dobivenim u ovom istraživanju, 38,4% muzeja su posve, a 31,2% djelomično uskladili svoje mrežne stranice s odredbama *Zakona* (sl. 11). Nasuprot tomu, kod 26,8% ispitanih muzeja mrežne stranice nisu usklađene.⁸ Pod *ostalo* su muzeji koji su naveli da nemaju mrežnu stranicu ili je ona u izradi, a takvih je 3,6%.

⁷ Zakonom je uvedena Direktiva (EU) 2016/2102 Europskog parlamenta i Vijeća o pristupačnosti internetskih stranica i mobilnih aplikacija tijela javnog sektora, odnosno europska norma EN 301 549 V1.1.2 (2015-04).

⁸ Kod nekih ispitanih muzeja zamjećuje se da se odgovori o stupnju usklađenosti razlikuju od navedenog u javno dostupnoj izjavi o pristupačnosti.

Slika 11: Pristupačnost mrežnih stranica muzeja

Slika 12: Teme koje muzeji dotiču svojom građom i/ili organiziranim izložbama

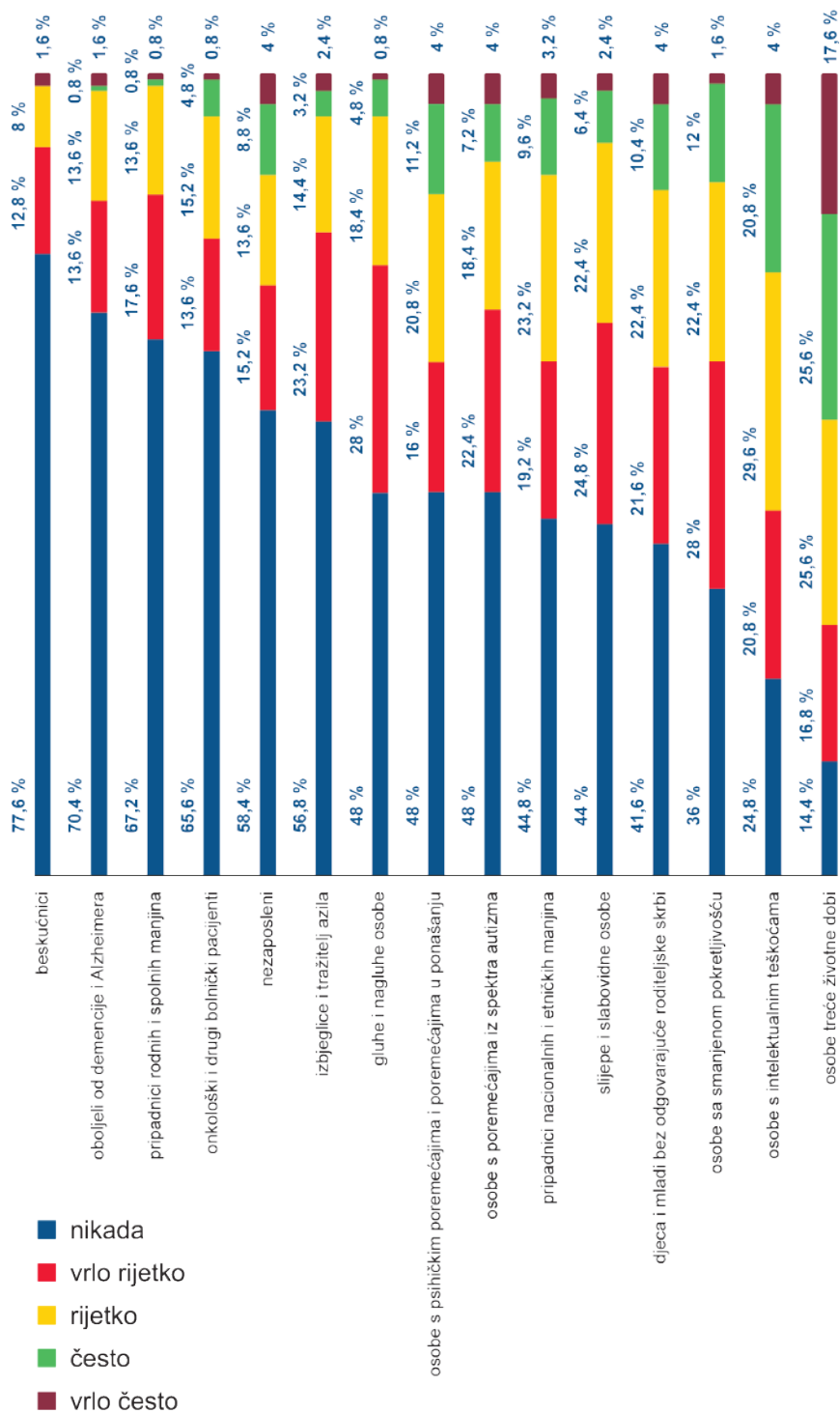
Teme i programi vezani uz ranjive skupine

Muzeji danas kroz izložbe i druge programe sve više razvijaju narative koji uključuju i predstavljaju različite marginalizirane skupine. U jednom od pitanja muzejima je bilo ponuđeno na odabir nekoliko uopćenih tema koje promiču ili dotiču svojom građom i izložbama (sl. 12). Najveći broj muzeja (48,4%) smatra da svojom građom i izložbama promiču razvoj civilnog društva, a nešto manje kulturu nacionalnih i etničkih manjina (34,4%) te teme migracije i izbjeglištva (32%). Slabije zastupljene su teme siromaštva i beskućništva te život i umjetnost osoba s invaliditetom, dok su prava LGBTIQ+ osoba najslabije zastupljena tema u hrvatskim muzejima (9%). Da se svojom građom i izložbama ne dotiču niti jedne od navedenih tema smatra 29,5% muzeja.

U idućem pitanju pokušala se istražiti učestalost programa s ciljem socijalnog uključivanja čak 15 izdvojenih ranjivih i podzastupljenih skupina. Kod svake od ponuđenih skupina trebalo je na pitanje koliko često se održavaju programi namijenjeni pojedinoj skupini odabrati *nikada*, *vrlo rijetko*, *rijetko*, *često* ili *vrlo često*. Prema dobivenim odgovorima skupine su na grafičkom prikazu (sl. 13) poredane od najmanje do onih koje su više zastupljene u našim muzejima. Kod većine ponuđenih skupina zamjetan je visoki postotak odgovora *nikad* i *vrlo rijetko*. Na vrhu po podzastupljenosti su beskućnici za koje 77,6 % muzeja navodi da nikad nisu proveli program, zatim oboljeli od demencije i Alzheimerera, pripadnici rodni i spolnih manjina, onkološki i drugi bolnički pacijenti, nezaposleni te izbjeglice i tražitelji azila. Nasuprot tomu, najmanji postotak odgovora *nikad* (14,4%) ujedino i najveći postotak odgovora *vrlo često* (17,6%) zabilježen je za skupinu osoba treće životne dobi.

Suradnja i edukacija muzejskih djelatnika

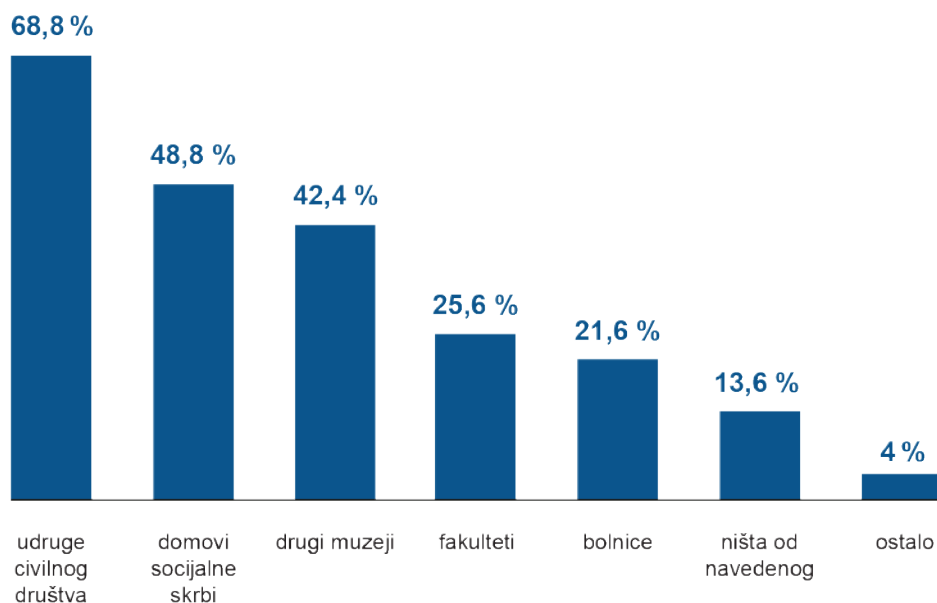
Programi namijenjeni ranjivim i podzastupljenim skupinama često se provode u suradnji s ustanovama i udruženjima osposobljenima za rad s osobama koje pripadaju takvim skupinama. Prema rezultatima ankete (sl. 14) 68,8% muzeja surađuje s udrugama civilnog društva (npr. udruge osoba s invaliditetom, udruge za ljudska prava i razvoj civilnog društva) i nešto manje s domovima socijalne skrbi (48,8%) te drugim muzejima (42,4%). Najmanje zastupljene su suradnje s fakultetima i bolnicama. Neki muzeji su spomenuli suradnje s centrima za odgoj i obrazovanje, rehabilitaciju, školama, knjižnicama i sl. Manji dio muzeja (13,6%) naveo je da ne surađuje niti s jednom od ponuđenih organizacija.

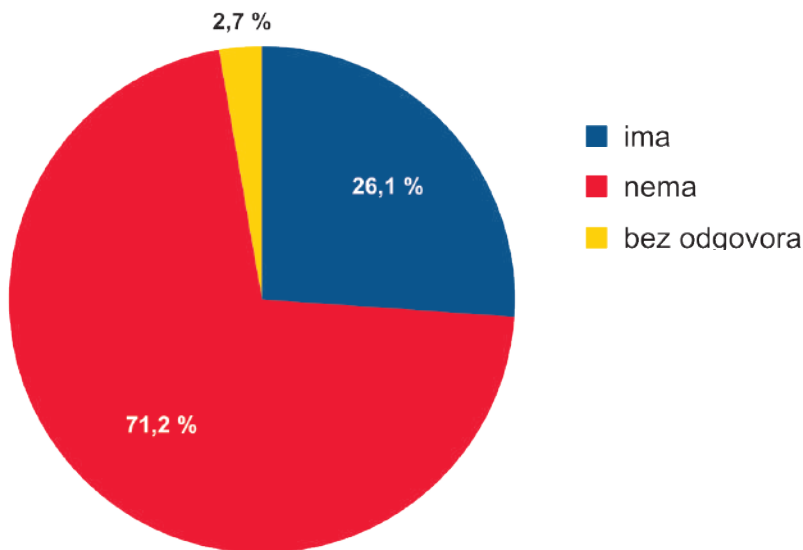
Slika 13: Učestalost programa s ciljem socijalnog uključivanja ranjivih i podzastupljenih skupina

Osim suradnje sa stručnjacima i udrugama, nužno je provoditi edukaciju muzejskih djelatnika za rad s ranjivim i podzastupljenim skupinama. Samo 26,1% ispitanih muzeja odgovorilo je da ima barem jednog stručnog djelatnika obučenog za rad s nekom od ranjivih i podzastupljenih skupina putem seminara, radionice ili tečaja (sl. 15). Od edukacija spomenute su radionice Tiflološkog muzeja, seminar *Muzeji za sve* Muzejske udruge istočne Hrvatske, edukacijsko-rehabilitacijski tečajevi, *art terapija*, EU projekti i sl.

Na kraju ankete muzeji su mogli dati komentar. Većinom su izrazili želju da bi htjeli biti inkluzivniji i pristupačniji, a nekolicina je spomenula planove za buduću prilagodbu prostora osobama s invaliditetom.

Slika 14: Suradnja s ustanovama i organizacijama u izvođenju programa namijenjenih ranjivim i podzastupljenim skupinama

Slika 15: Edukacija muzejskih djelatnika za rad s ranjivim i podzastupljenim skupinama

Zaključno

Ovo istraživanje pokazalo je da je ulaz i samostalno kretanje osoba s invaliditetom u potpunosti moguće u manje od trećine hrvatskih muzeja. Više od polovice muzeja u izložbenim prostorima ima sjedeća mjesta za odmor, a samo trećina ima opise i legende uz eksponate postavljene na visini da ih osoba u invalidskim kolicima može pročitati. Čak dvije trećine hrvatskih muzeja nema sanitarni čvor prilagođen osobama s invaliditetom.

Razina informacijsko-komunikacijske pristupačnosti također nije zadovoljavajuća. Većina muzeja ne nudi nikakav oblik prilagođenog sadržaja ili pomagala za osobe s oštećenjem sluha i vida niti je objavila ijednu muzejsku publikaciju prilagođenu za slijepo i slabovidne posjetitelje. Tek nešto više od trećine muzeja ima mrežnu stranicu posve usklađenu sa *Zakonom o pristupačnosti mrežnih stranica*.

U hrvatskim muzejima najmanje su prisutne teme vezane uz LGBTIQ+ osobe i osobe s invaliditetom, ali i siromaštva i beskućništva. Prema nedostatku inkluzivnih programa najmanje zastupljene skupine su beskućnici, oboljeli od demencije i Alzheimer, pripadnici rodni i spolnih

manjina, onkološki i drugi bolnički pacijenti, nezaposleni te izbjeglice i tražitelji azila. Uzrok nepostojanju ili rijetkom provođenju inkluzivnih programa uopće jest i taj što većina muzeja nema niti jednog djelatnika educiranog za rad s takvim skupinama. Unatoč tomu, muzeji su otvoreni za suradnju s ustanovama i udruženjima specijaliziranim za pojedine ranjive skupine.

Promicanje jednakosti, pristupačnosti i inkluzije je proces, a jedan od najvećih izazova s kojim se hrvatski muzeji moraju suočiti jest kako ga ubrzati unutar ograničenja kao što su neprilagođeni prostori, nedostatak djelatnika i sredstava, uz iznenadne krize poput pandemije i potresa. Pa ipak, uklanjanje barijera i otvaranje muzeja svim pripadnicima društva, a ne samo nekima, počiva na osvještavanju problema i promjeni muzejske politike kojoj će kultura *različitosti* biti jedan od prioriteta.

Literatura

1. Adobe HU HR. *Analiza pristupačnosti objekata kulturne baštine*. Preuzeto 24.10.2022. s <https://adobe-huhr.com/kulturna-bastina/>
2. Babić, D. i sur. Opća konferencija ICOM-a – snaga muzeja u izazovnim vremenima. Newsletter, broj 175, 6.9.2022. Preuzeto 13.2.2023. s <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/new-sletter/newsletter-06-09-2022#icom>
3. Bosnar-Salihagić, Ž. (2000). Muzeji i osobe s posebnim potrebama. *Vijesti muzealaca i konzervatora* 1/4 (1999), 111-113.
4. Koružnjak, B. (2000). Anketa o dostupnosti naših muzeja osobama s posebnim potrebama. *Vijesti muzealaca i konzervatora* 1/4 (1999), 114-122.
5. Kultura na kotačima. <https://kulturomnakotacima.wordpress.com/>
6. Marković, Z. Kultura različitosti – podzastupljeni i ranjivi u muzejskom okruženju. Newsletter, broj 126., 20.10.2020. Preuzeto 27.9.2022. s <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/new-sletter/newsletter-20-10-2020#konferencija>
7. Muzejski dokumentacijski centar. *Muzejska statistika*. Preuzeto 27.9.2022. s <https://mdc.hr/hr/muzeji/muzejska-statistika/statistika-hrvatskih-muzeja/>
8. Popović, M., Sušić, Ž. (2021). Muzeji – mjesta mogućnosti socijalne interakcije i refleksije. U: N. Čosić (ur.), *Međunarodna konferencija Kultura različitosti: podzastupljene i ranjive skupine u muzejskom okruženju : zbornik radova, Zagreb, 15. – 17. listopada 2020.* (str.253-265). Zagreb: Tiflološki muzej.
9. Pravilnik o osiguranju pristupačnosti građevina osobama s invaliditetom i smanjene pokretljivosti. *Narodne novine*, 78/13.
10. Rihtar Jurić, T., Vranešević, D. (2023). Trajno stalni postavi – komparativna analiza stalnih postava u hrvatskim muzejima. *Muzeologija* 59, 11-53.
11. Sušić, Ž. (2012). *Istraživanje prilagođenosti muzeja i galerija za osobe s invaliditetom. (Magistarska disertacija)*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
12. Sušić, Ž. (2007). Pravilnik o osiguranju pristupačnosti građevina osobama s invaliditetom i smanjene pokretljivosti. U: B. Pejčević (ur.), IV. skup muzejskih pedagoga Hrvatske s međunarodnim sudjelovanjem, Knin, 11. – 14. listopada 2006, zbornik sažetaka. (str.237-253). Zagreb: Hrvatsko muzejsko društvo.
13. Vouk, M., Miklošević, Ž. (2013). Muzeji za sve. Požega: Muzejska udruga Istočne Hrvatske.
14. Claussen, H., Vuillaume, D. (2020). Welcome message. U: *EU-Presidency Trio Conference: Museums and Social Responsibility – Values Revisited*. (str. 8-9). Berlin: Deutscher Museumsbund e.V. i Network of European Museum Organisations. Preuzeto 13.2.2023. s https://www.ne-mo.org/fileadmin/Dateien/public/Publications/Publication__EU_Presidency_Trio_Conference_December_2020.pdf
15. Zakon o pristupačnosti mrežnih stranica i programskih rješenja za pokretne uređaje tijela javnog sektora. *Narodne novine*, 17/19

Research on vulnerable and underrepresented groups in Croatian museums

Summary: Museums nowadays are increasingly focusing on their audience, which consists of different groups, many of whom are underrepresented and even discriminated against. According to the new definition, museums are accessible and inclusive places that encourage diversity, reflecting changes in the role of museums. That is one of the main challenges facing the museum community, especially given the current global crises accompanied by a perpetual lack of funds.

There were two surveys on the accessibility of museum spaces for persons with disabilities—the first conducted among Croatian museums in 1999 and the last among Zagreb museums in 2011. Museum Documentation Center carried out research that only incidentally touched on the accessibility of museum contents to vulnerable social groups, suggesting it was a complex and insufficiently researched topic. In 2022, a survey was conducted among Croatian museums to gain insight into the current state of inclusion of vulnerable and underrepresented groups. It included topics ranging from physical access and implementation of legally binding digital accessibility to the development of inclusive programs and education of museum staff.

Keywords: research, museums, accessibility, inclusion, persons with disabilities, vulnerable groups, underrepresented groups

Iva NOVAK, viši kustos pedagog

iva.novak@muo.hr

Marta KULIŠ ARALICA, muzejski pedagog

marta.kulis.aralica@muo.hr

Vedrana CERANJA, kustos

vedrana.ceranja@muo.hr

Muzej za umjetnost i obrt, Trg Republike Hrvatske 10, Zagreb

Muzej na pladnju

Sažetak: Muzej za umjetnost i obrt pogođen je dvjema nepogodama – kri-
zom uzrokovanom širenjem bolesti COVID-19 te, još puno jače, zagrebač-
kim potresom. Muzej je trenutačno zatvoren za javnost i ostat će zatvo-
ren dulji niz godina. Potaknuto tom činjenicom, dodatno je intenzivirano
djelovanje u digitalnoj sferi. Međutim, neovisno o spomenutoj situaciji,
MUO već dulje njeguje politiku virtualnog otvaranja svojih vrata i prozora.
Putem digitalnog repozitorija velik dio muzejskog fundusa dostupan je
javnosti, uključujući kvalitetne fotografije i podatke o predmetima. Zahva-
ljujući platformi Google Arts and Culture moguće je virtualno prošetati po
stalnom postavu MUO-a te pogledati nekoliko virtualnih izložbi. Muzejski
YouTube nudi niz kraćih i duljih filmova namijenjenih širokoj publici i razli-
čitim uzrastima. Pedagoški odjel jednom tjedno objavljuje online digitalne
kreativne radionice, a redovito osmišljava i razvija kraće filmove i digitalne
aplikacije. Muzej sudjeluje u brojnim EU projektima koji rezultiraju i broj-
nim digitalnim sadržajima. Nove tehnologije omogućuju nam da kulturni
sadržaji budu dostupni širokom krugu posjetitelja. Naša je želja iskoristiti
potencijal koji tehnologija nudi te osmisliti sadržaje za razne specifične
skupine potencijalne muzejske publike.

Ključne riječi: digitalno, virtualno, online, izložbe, repozitorij, društvene
mreže, filmovi, aplikacije, pratitelji

Muzej za umjetnost i obrt trenutačno se nalazi u možda najizazovnijoj
fazi od svojega osnutka. Ta izazovna faza traje od 2020. godine, koja je,
koliko god je danas teško povjerovati, za MUO započela iznimno pozi-
tivno, u slavljeničkom duhu. Naime, povodom obilježavanja 140 godina
od osnutka pripremljen je cjeloviti novi vizualni identitet koji potpisuje
dizajnerski studio Šesnić&Turković. Osmišljen je i novi krovni slogan „See

Art Where Others Don't", odnosno „Vidi umjetnost gdje drugi ne vide", koji aludira na činjenicu da MUO predstavlja najraznovrsnije vidove umjetnosti i umjetničkog stvaralaštva te poziva publiku da i ona sudjeluje u takvom širokom poimanju umjetnosti. Brojne inačice tog slogana bit će temelj buduće komunikacije Muzeja za umjetnost i obrt.

Novi identitet nije bio samo estetski moment nego je predstavljao (i predstavlja) novi pravac u radu u skladu s kulturnim potrebama novih generacija, imajući na umu izazove i mogućnosti koje nove tehnologije donose ustanovama u kulturi. Tako su planovi za obljetničku godinu obuhvaćali brojne izložbe, osuvremenjivanje stalnog postava, izdavanje prve monografije o povijesti muzeja, međunarodni simpozij na temu uloge stalnih postava muzeja u suvremenom svijetu i drugo. Znakovita je rečenica koju je ravnatelj Miroslav Gašparović rekao prilikom predstavljanja novog identiteta: „Stoga smo pokrenuli niz aktivnosti s ciljem osuvremenjivanja postava koristeći nove IT tehnologije i interpretacije muzejskih sadržaja kao dijaloga inspirativne prošlosti i dinamične sadašnjosti u kojoj se intenzivno mijenjamo za izazove u budućnosti" (MUO blog).

Ravnatelj u tom trenutku nije mogao niti naslutiti koliko će se istinitom pokazati ta tvrdnja. Naime, iako je 2020. započela slavljenički, postat će to godina velikog gubitka i početak velikih „izazova u budućnosti". Planovi su se prvo rasplinuli zbog proglašenja *lockdowna* uzrokovanog pandemijom virusa COVID-19. Muzej se zatvorio, a sva djelatnost usmjerila se isključivo na online platforme. Glavne niti vodilje ovog razdoblja bile su #seeartfromhome i #closedbutactive. Iako je muzej bio zatvoren, pratitelji su svakim danom mogli vidjeti nove objave na društvenim mrežama i mrežnim stranicama MUO-a.

Važno je naglasiti da aktivnost u digitalnom području za MUO nikako nije bila novina. Naime, MUO već dulje njeguje politiku virtualnog otvaranja svojih vrata i prozora. Putem digitalnog repozitorija velik dio muzejskog fundusa dostupan je javnosti, uključujući kvalitetne fotografije i podatke o predmetima. Zahvaljujući platformi Google Arts and Culture još od početka 2016. godine moguće je virtualno prošetati po stalnom postavu MUO-a te pogledati nekoliko virtualnih izložbi. Muzejski web, društvene mreže i YouTube već više od desetljeća svakodnevno nude različite sadržaje namijenjene širokoj publici i različitim uzrastima.

Međutim, naravno da je zatvaranje muzeja zbog pandemije nužno značilo da će se njegova digitalna djelatnost znatno intenzivirati. Odjel za marketing i veze s javnošću te Pedagoški odjel, u suradnji s kustosi-

ma i restauratorima, radili su na reorganizaciji društvenih mreža, osmišljavanju novih strategija, koncepata, kampanji, kreiranju novih sadržaja te dodatnom naglasku na stvaranju sadržaja za mlađu publiku. Naime, prepoznato je da su mladi u vrijeme *lockdowna* ipak najviše zakinuti, stoga je jedan od glavnih ciljeva u ovom razdoblju bilo stvaranje sadržaja posvećenog ponajprije njima (Jurkić Flis, 2022). Uz intenzivan rad na muzejskoj mrežnoj stranici i društvenim mrežama, digitalna djelatnost usmjerila se i na realizaciju edukativnih videa, virtualnih izložbi kao što je *Herman Bollé okom Marija Krištofića*¹ i sl.

Nažalost, izvorni entuzijazam i pozitivni početak samo nekoliko dana nakon proglašenja *lockdowna* primit će još jedan udarac. Zagreb i okolicu pogodio je 22. ožujka 2020. razorni potres, najjači na tom području u posljednjih 140 godina. MUO je, kao i brojne druge kulturno-povijesne građevine, pretrpio teška oštećenja na samoj građevini, ali i na građi koja se u njemu čuva. Najviše su stradali drugi i treći kat muzeja (dio stalnog postava i uredske prostorije), restauratorske radionice specijalizirane za metal, keramiku i staklo, tekstil, slikarstvo i polikromnu skulpturu, urušen je velik dio krovništva te su oštećeni predmeti u dijelu stalnog postava na drugom i trećem katu.

Potres se pokazao kao udarac koji je za MUO donio neusporedivo veće posljedice nego pandemija. Odmah je započela hitna sanacija i spašavanje predmeta u oštećenim dijelovima zgrade. S obzirom na oštećenja krovništva i samog stalnog postava, koji se prostirao na prvom, drugom i trećem katu, ta najvažnija izložba muzeja odmah je zatvorena za javnost do daljnjega. Izložbeni prostor u prizemlju se, nakon proglašenja kraja *lockdowna*, ipak otvorio i izložbena djelatnost nastavila se do 31. 12. 2021. godine. Nastavilo se i s drugim događanjima u muzeju, koncertima, manifestacijama, promocijama, edukativnim programima itd. Nakon spomenutog datuma, cijeli muzej zatvoren je za javnost do daljnjega, a riječ je prema predviđanjima o pet do deset godina trajanja obnove. Zanimljivo je spomenuti jednu od prvih izložbi realiziranih nakon potresa – *Protreseni MUO: od potresa do potresa 1880. – 2020.* (25. 11. 2020. – 24. 1. 2021.) koja je bila posvećena 140. obljetnici djelovanja, umjesto planiranih aktivnosti realizaciju kojih su pandemija i potres onemogućili. *Protreseni MUO* donio je priču o povijesti, sadašnjosti i pogledu u budućnost praćenu stradanjima, nadom i ponovnim uzdizanjem ovog najvećeg hrvatskog i zagrebačkog umjetničkog i kulturno-povijesnog muze-

¹ <https://sites.google.com/view/h-bolle/?pli=1>

ja. Izložba je na vrlo dojmljiv način predstavila neke od prvih muzejskih akvizicija Izidora Kršnjavija, zatim izbor stradalih predmeta u potresu 2020., dokumentarni film, život muzeja iza kulisa, nastanak mnogih danas poznatih zagrebačkih i nacionalnih institucija, interaktivnu projekciju poruka za budućnost (3D mapping), a završavala je posebno emotivnom i upečatljivom vizijom nade.

Odmah po zatvaranju fizičke izložbe, realizirana je i virtualna verzija² u suradnji s poduzećem Novena, a u skladu sa sviješću o pojačanoj potrebi za digitalnim sadržajima u bliskoj budućnosti.

Planovi i kampanje za komunikaciju s publikom osmišljeni za potrebe *lockdowna* svega nekoliko dana prije potresa, nakon potresa su postali irelevantni jer je u prvim danima sva aktivnost bila usmjerena na temu stradanja. No ubrzo su ponovno postali aktualni i, zapravo, još potrebniji. Aktualni su i danas, naravno, uz konstantnu nadogradnju i izmjene. Intenzivan, bogat i jasno strukturiran plan djelovanja na društvenim mrežama, za koji sadržaje pripremaju Odjel marketinga i Pedagoški odjel u suradnji kustosima i restauratorima, ima za cilj osigurati vidljivost i dostupnost (većim dijelom zatvorenog) muzeja. Dodatno je važno istaknuti interaktivni značaj velikog dijela sadržaja, što ga automatski čini zanimljivijim publici: virtualne šetnje, virtualne „potrage”, razbibriga (kvizovi, slagalice, igre pamćenja), online kreativni zadaci, videozapisi, aplikacije...³

U prošlosti se možda i kalkuliralo o tome što će se digitalno pokazati, što će biti teaser, a što će ostati skriveno i dostupno samo prilikom fizičkog posjeta (za koji je potrebno platiti ulaznicu), ali sada su takva razmišljanja napuštena. MUO je odlučio pokazati što više toga i biti dostupan što širem krugu javnosti. Naime, u vremenu koje mu predstoji – zgrada zatvorena za javnost zbog statičke obnove, iseljeni fundus, čitave generacije mladih koji neće imati prilike posjetiti muzej, potencijalni gubitak percepcije javnosti o brandu MUO-a – muzej započinje na nov način intenzivno razvijati svijest o važnosti građe jednog od najznačajnijih i najvećih zagrebačkih i hrvatskih muzeja. Iako je u posljedicama pandemije i potresa zaista izazovno tražiti pozitivne strane, činjenica je da je muzej na ovaj način postao šire dostupan. Dostupan je neovisno o geografskoj udaljenosti, o fizičkim poteškoćama i preprekama, o socijalnom statusu. Dostupan je gotovo svima.

² <https://my.matterport.com/show/?m=d2yyvZ7wazM>

³ Ovaj rad bavi se digitalnim sadržajima, no potrebno je naglasiti da je MUO aktivan i uživo: gostujuće izložbe, publicistička djelatnost, sudjelovanje u brojnim EU i nacionalnim projektima, edukativna djelatnost (gostovanja u odgojno-obrazovnim ustanovama, kulturnim ustanovama itd.).

U nastavku slijedi kraći pregled nekih od značajnijih digitalnih sadržaja koje MUO nudi.

Zahvaljujući platformi Google Arts and Culture još od 2016. godine moguće je virtualno prošetati po stalnom postavu MUO-a te pogledati nekoliko virtualnih izložbi. Virtualna šetnja stalnim postavom⁴ omogućena je korištenjem usluge Street Viewa, a odabirom pojedinih predmeta dostupne su dodatne informacije kao i fotografije visoke rezolucije. Posebno dizajniranim uređajem snimljeni su odabrani prostori kroz koje je moguće „prošetati” koristeći jednostavnu navigaciju. Šetnja obuhvaća više od 25 prostorija muzeja uključujući atrij, galerije te treći kat sa zasebnim zbirkama. S obzirom na specifičnu situaciju u kojoj se muzej trenutno nalazi, digitalni sadržaji kao što ovaj alat i njemu slični uvelike pridonose održavanju prisutnosti muzeja na virtualnim mrežama/prostorima. Na ovaj način pružamo mogućnost pratiteljima da putem virtualnih kanala upoznaju bogatstvo fundusa Muzeja za umjetnost i obrt.

Zahvaljujući Google Street View virtualnoj turi kroz stalni postav, na muzejskim mrežnim stranicama otvorila se domena virtualnih izložbi. Takav način komunikacije s publikom omogućuje veći spektar pratitelja jer je muzej dostupan svakome i svugdje. S obzirom na situaciju vezanu uz pandemiju virusa COVID-19 i potres, ovakav način komunikacije s publikom u jednom je trenutku bio jedini mogući.

Jedna od spomenutih virtualnih izložbi, *Protreseni MUO*⁵, digitalno je izdanje izložbe koja je izvorno bila realizirana u prostorijama MUO-a, a govori o povijesti muzeja i razdoblju između dvaju potresa koji su zadesili zgradu muzeja (1880. – 2020.), unutar 140 godina postojanja. Izložba je napravljena u 3D tehnologiji te se virtualni posjetitelj može kretati uzduž čitavog izložbenog prostora kako bi mogao pregledati sve izložene predmete. Virtualna izložba *Atlas manjeg svijeta*⁶ Zlatana Vehabovića izložba je koja se održala isključivo u virtualnom obliku jer je zatvaranje muzeja onemogućilo održavanje izložbe u realnom prostoru. Kako bi publika ipak imala mogućnost uvida u radove Zlatana Vehabovića, čitav je koncept prenesen u virtualni svijet. Nekoliko izložbi ostvareno je i na platformama u suradnji s Google Arts & Culture⁷: *Pokušaji i pobjede hrvatske čipkarske baštine*, *A Century of the Wristwatch* i *Wedding Fashion* (mrežna stranica MUO).

⁴ <https://www.muohr/gci/>

⁵ <https://my.matterport.com/show/?m=d2yyvZ7wazM>

⁶ <https://atlas-manjeg-svijeta.muohr/>

⁷ <https://www.muohr/virtualne-izlozbe/>

*Repozitorij MUO-a*⁸ posebna je platforma dostupna na internetu, na kojoj se nalaze fotografije predmeta iz fundusa Muzeja za umjetnost i obrt koje korisnici mogu pretraživati preko tražilice koja je ugrađena u sustav platforme. Pretraživanje olakšava činjenica da se predmeti mogu locirati prema inventarnom broju ali i prema specifičnim riječima koje možemo povezati s predmetom. Prednost ove platforme jest u tome što korisnicima omogućava istraživački pristup raznorodnim predmetima koji pripadaju različitim stilskim razdobljima. Uz fotografije visoke kvalitete nalaze se i metapodaci i zanimljivosti o predmetima.

Od početka pandemije kreativni i edukativni rad Pedagoškog odjela MUO-a uvelike je dostupan i u virtualnom prostoru. Između ostaloga, jednom tjedno Pedagoški odjel objavljuje kreativne zadatke povezane s predmetima iz fundusa MUO-a. Zadaci su osmišljeni tako da su istodobno edukativni i zabavni s obzirom na to da se sastoje od informativnog tekstualnog dijela te praktičnog (kreativnog). Tako pratitelji imaju priliku upoznati povijest i kontekst predmeta te mu se dodatno približiti kroz vlastito stvaralaštvo.

U svrhu pojačavanja dostupnosti digitalnih sadržaja vezanih uz muzej otvoren je MUO YouTube kanal, na kojem su učitavani različiti edukativni i informativni videozapisi. Brojne video uratke iz produkcije MUO-a prate i realizirani dokumentarni i edukativni filmovi profesionalne produkcije. Kanal je otvoren još 2016. godine, a pandemija je pridonijela intenziviranju stvaranja takvih sadržaja kako bi se pridonijelo održivosti muzeja.

Muzej je prisutan na društvenim mrežama: Facebook⁹, Instagram¹⁰, Twitter¹¹, LinkedIn¹² i TikTok¹³, koje su također posvećene promoviranju sadržaja muzeja. Pomno osmišljen program Odjela marketinga i PR-a posvećen je, između ostalog, informativnim objavama muzeja te zanimljivostima u svijetu na koje se muzej može nadovezati. Nadalje, osmišljen je program objavljivanja u kojem je svaki dan posvećen određenoj temi koje se potom u planiranom ritmu provlače kroz tekući mjesec. Također, svaki mjesec ima odabranu zbirku kojoj su posvećene objave.

U sklopu brojnih EU projekata u kojima MUO sudjeluje nastali su mnogi korisni digitalni sadržaji. Primjerice, u sklopu projekta *ArtNouve-*

⁸ <https://repozitorij.muio.hr/>

⁹ <https://www.facebook.com/muiozagreb>

¹⁰ <https://www.instagram.com/muiozagreb/>

¹¹ https://twitter.com/muio_zagreb?lang=en

¹² <https://www.linkedin.com/company/museum-of-arts-and-crafts-muzej-za-umjetnost-i-obrt/about/>

¹³ https://www.tiktok.com/@muio_zagreb

au2 realizirana je mobilna aplikacija¹⁴ koja omogućuje korisnicima da se smjeste u secesijski ambijent odabirom predmeta i pozadine karakteristične za navedeno razdoblje. S obzirom na to da je aplikacija osmišljena unutar Pedagoškog odjela, primarno je bilo da ima i edukativni karakter, stoga je uz svaku pozadinu ili predmet priložen tekst sa zanimljivim informacijama. Tekstovi su prilagođeni svim uzrastima. U okviru projekta *The GLAMers* Pedagoški je odjel na platformi Moodle u suradnji s drugim zaposlenicima muzeja (kustosi, restauratori, stručnjak za društvene mreže) razvio online tečaj *GLAMs Inside Out* u trajanju od osam sati. Tečaj prikazuje kako institucija muzeja funkcionira iznutra, otkrivajući zanimanja zaposlenika muzeja s kojima mnogi možda nisu upoznati. U sklopu istog projekta MUO je održao i zanimljivu radionicu *Lajkaš GLAM-ove?*, na kojoj je istraženo što mladi očekuju i žele od kulturnih institucija, uz naglasak na potencijal digitalnih sadržaja i društvenih mreža, te u kojoj su mjeri i na koji način spremni aktivno se uključiti u razvoj takvih sadržaja. Učenici su bili iznimno aktivni i motivirani, spremni za timski rad pa su tako i informacije dobivene od njih od velike koristi muzejskim djelatnicima u daljnjem radu (zaposlenicima MUO-a, ali i ostalima koji su gledali prijenos ove radionice putem platforme Zoom).

Planovi povodom obilježavanja 140. godine postojanja muzeja, možemo reći, na neki način bili su nagovještaj novoj eri muzeja kao kulturne ustanove koju nitko nije mogao predvidjeti budući da je uzročno-posljedično ta era naglo pokrenuta dvjema nepogodama – pandemijom i potresom. Virtualna aktivnost postala je nova stvarnost i potreba u kojoj je bilo važno nastaviti komunicirati s publikom, odnosno pratiteljima, što je potaknulo i veću aktivnost u stvaranju većeg broja novih, digitalnih sadržaja. Jedna od prvih fizičkih izložbi Muzeja za umjetnost i obrt koja je uslijedila nakon pandemije i potresa, a koja je realizirana osim u fizičkom obliku i u virtualnoj inačici, svakako je dobar put nastavku komunikacije s postojećom publikom, ali i otvaranju vrata novoj publici. Digitalne sadržaje muzeja koji su ozbiljnijeg tona također prate i razni edukativni interaktivni sadržaji zabavnog karaktera, prilagođeni uzrastu i socijalnim prilikama svih pratitelja, kao i osobama s razvojnim poteškoćama, bez obzira na geografsku udaljenost. S obzirom na to da su pametni telefoni postali neizostavan dio svakodnevice svakog pojedinca, dostupnost digitalnih kulturnih sadržaja kulturnih ustanova svakako je koristan moment te ima velik potencijal za daljnji razvoj, ne samo u sadržajnom smislu zbog

¹⁴ <https://www.muohr/app-nouveau-smjesti-se-u-art-nouveau-ambijent/>

vjerodostojnosti informacija nego i u smislu opsega korisnosti, što uvelike može rezultirati popularnošću kulturnih ustanova i izvan kruga postojećih pratitelja te na kraju i širenjem interesa za kulturu i željom za fizičkim posjetom muzejskoj ustanovi. Naslov izlaganja, kao i poster, vizualno daju naslutiti želju da i u budućnosti unaprjeđujemo dostupnost digitalnih kulturnih sadržaja muzeja svim skupinama posjetitelja i pratitelja.

Literatura

1. Jurkić Flis, M. (2022). MUO društveni mediji i Covid-19. U: M. Kuliš Aralica, V. Ceranja i I. Novak: *Izgradnja kapaciteta u muzejima: tehničke, organizacijske i strateške dimenzije uključivanja mladih u rutine GLAMova*. Online tečaj. Preuzeto 20. 1. 2023. s <https://mnemosyne.moodlecloud.com/login/index.php>)
2. MUO blog. *Šesnić & Turković kreirali novi vizualni identitet Muzeja za umjetnost i obrt*. Preuzeto 20. 1. 2023. s <https://www.muio.hr/blog/2020/01/28/muo/>
3. Mrežna stranica MUO. *Google Arts and Culture*. Preuzeto 21. 2. 2023. s <https://www.muio.hr/gci/>
4. Mrežna stranica MUO. *Virtualne izložbe*. Preuzeto 21. 2. 2023. s <https://www.muio.hr/virtualne-izlozbe/>

A museum on a plate

Summary: The Museum of Arts and Crafts has been hit by two disasters – the crisis caused by the COVID-19 pandemic and, even more severely, the Zagreb earthquake. The museum is currently closed to the public and will remain closed for several years. Encouraged by this fact, activities in the digital sphere have been further intensified. However, regardless of this situation, MUO has been regularly cultivating a policy of virtually opening its doors and windows for a long time. Through the digital repository, a large part of the museum holdings is available to the public, including high-quality photos and information about the objects. Thanks to the Google Arts and Culture platform, it is possible to take a virtual walk around the permanent exhibition of MUO and view several virtual exhibitions. The museum's YouTube channel offers a number of shorter and longer films, intended for a wide audience of different age groups. The Educational Department publishes online digital creative workshops once a week, and regularly designs and develops short films and digital applications. The museum participates in numerous EU projects that result in various digital content. New technologies allow us to make cultural content available to a wide range of visitors. Our desire is to use the offered digital and technological potential and to design content for various specific groups of potential museum audiences.

Keywords: digital, virtual, online, exhibitions, repository, social networks, films, applications, followers

Jelena OGNJANOVIĆ, programska direktorka
 j.ognjanovic@galerijamaticesrpske.rs
 Ivana RASTOVIĆ, muzejska edukatorica
 i.rastovic@galerijamaticesrpske.rs
 Galerija Matice srpske, Trg galerija 1, Novi Sad

Moja galerija

Posetilac u neposrednom iskustvu sa umetnošću

Sažetak: Podstaknuti titulom Novog Sada kao evropske prestonice mladih 2019. i prestonice kulture 2022. godine, Galerija Matice srpske je u fokus stavila aktivno učešće posetioca u kulturnim sadržajima i razvila brojne participativne programe. U nastojanju da postane prostor dostupan i privlačan mladima, osluškujući život i ritam Grada i prateći sopstvenu, unutrašnju liniju razvoja, Galerija je, kao muzej koji iskreno veruje u doprinos ustanova kulture obrazovanju mladih, zajedno s njima ukazala na kulturne vrednosti Grada i bogato kulturno nasleđe koje baštini. Kroz saradnju s mladima, aktivno ih uključujući u kreiranje, a ne samo konzumiranje kulturne ponude realizovana su dva projekta – „Mala škola muzeologije” i „KULTura kroz Novi Sad”. Na osnovu ovih iskustava realizovan je projekat „Novosađani biraju”, koji je omogućio sugrađanima da kroz umetnička dela u Galerijskom prostoru ispričaju priču o sebi i svom gradu.

Ključne reči: mladi, obrazovanje, muzej, kulturno nasleđe, grad, participativnost

Pokušaji definisanja muzeja XXI veka, postavili su pred muzeje veliku odgovornost da investiraju u budućnost zajednice. Postavljaju se pitanja čemu služe muzejski predmeti u čije čuvanje se puno ulaže, kako ti predmeti iz prošlosti utiču na naš život danas, te koja je njihova vrednost za savremenog čoveka. (Greenhill, 1994). Kako bi pružila odgovore na ova pitanja Galerija Matice srpske već pune dve decenije neguje svoju publiku kroz raznovrsne izložbene i edukativne programe (Палковљевић, Црквењаков, 2005. i Мишић, Стефанов, 2012). Imajući u vidu da bi muzej trebao da omogući novo iskustvo, uzbuđenje i što je najvažnije uključivanje posetioca u različite aktivnosti, stručni tim Galerije je tokom prethodnih nekoliko godina razvio tri velika participativna projekta – „Mala

škola muzeologije”, „KULtura kroz Novi Sad“ i „Novosađani biraju” (Pal-kovljević Bugarski, 2021). Zahvaljujući njima Galerija je prepoznata kao inovativna muzejska ustanova koja stalno teži da obogati modele predstavljanja kolekcije koju baštini i da na taj način doprinese vidljivosti, popularnosti i participativnosti (Angelini, 2021).

Na temeljima uspešnog rada s decom predškolskog i nižeg školskog uzrasta, u 2019. godini u kojoj je Novi Sad bio Evropska prestonica mladih, zapitali smo se da li muzej, kao mesto čuvanja prošlosti i tradicije, može biti atraktivan za mlade. Istraživanja su pokazala da su mladi u ovom životnom dobu nezainteresovani za muzejske programe, jer uglavnom misle i osećaju da nemaju dovoljno znanja za doživljaj i razumevanje umetnosti ili drugih muzejskih predmeta (Gibbs et al., 2007). U muzejima najčešće ne pronalaze potencijal ličnog razvoja. Da mladi čine najređu publiku u muzejima širom sveta, činjenica je koja se ne može opovrgnuti, ali se osmišljenim i kontinuiranim radom može promeniti. Zato smo odlučili da zajedno s mladima kreiramo programe upravo slušajući njih.

Realizacija „Male škole muzeologije“ i „KULture kroz Novi Sad“ bila je podstaknuta prethodnim evropskim projektom „HearMe. Bringing Youth and Museums Together“ (2016 - 2017). Projekat je imao za cilj da uspostavi i produbi vezu između muzeja i učenika srednjih škola i da odgovori na pitanja kako muzeji i galerije mogu da privuku mladu publiku i podstaknu na razmišljanje o globalnim temama i problemima društva kroz umetnost. Ideja je bila da se podstakne diskusija o različitim temama koje doprinose razvoju osnovnih veština mladih neophodnih za život u modernom društvu, poput kritičkog mišljenja ili timskog duha. Uz pomoć BRICKme metodologije koja se sastoji iz različitih metoda (LEGO® SERIOUS PLAY® metoda, kreativno mišljenje – Design Thinking i metoda igre – Gamification) mladi su posmatrali umetnička dela i konstruisali značenja koja iz njih proizilaze (Herbst, 2017). Radionice su realizovane kao grupne posete novosadskih srednjih škola Galeriji gde su učesnici imali priliku da koriste LEGO® kockice kao konstruktivni element u građenju svog mišljenja na zadatu temu, bez poteškoća u izražavanju i javnom govoru u muzejskom prostoru. To je učinilo da mladi budu aktivno uključeni i da koriste svoje prethodno iskustvo i mišljenje u konstruisanju novih značenja umetničkog dela

Mala škola muzeologije

„Mala škola muzeologije” omogućila je mladima – srednjoškolcima s teritorije Grada Novog Sada da se direktno upoznaju s različitim oblasti-

ma muzejskog rada, načinima funkcionisanja jednog muzeja i svim mogućnostima koje on pruža. Nakon nekoliko meseci obuke srednjoškolci su dobili priliku da istraže kolekciju Galerije Matice srpske i samostalno osmisle izložbu kojom su bogato kulturno nasleđe sagledali iz sopstvene perspektive.

Projekat se sastojao iz dva dela: obuke mladih „kustosa” i njihovog rada na kreiranju i promovisanju izložbe, čija realizacija je trajala osam meseci. Od početnih sastanaka i radionica u trajanju od dva sata koje su održavane jednom nedeljno, pa sve do njihovog svakodnevnog dolaska i ostajanja u prostoru muzeja i po nekoliko sati. Vreme trajanja projekta, odnosno angažmana mladih, činilac je koji se ne sme zanemariti jer utiče na njegovu efikasnost. Vreme koje su mladi proveli zajedno, ne samo da je osnažilo njihove međusobne veze ključne za timski rad, već je omogućilo i ostvarivanje bliže povezanosti sa muzejskim stručnjacima i samim prostorom Galerije, koji su svakog dana sve više doživljavali kao svoj. (Растовић, 2020).

Prijavom dvadeset i pet učenika iz različitih srednjih škola, započeta je prva faza realizacije projekta – održavanje radionica. Kreiran je dinamičan sadržaj koji su učesnicima projekta prenosili različiti predavači/voditelji radionica – kustosi, konzervatori i muzejski edukatori. Kroz radionice mladi su imali priliku da se upoznaju s radom i profesionalnom orijentacijom stručnjaka koji rade u muzeju, saznaju kako i gde se čuvaju umetnička dela, na koji način se restauriraju i konzerviraju, kako se predstavljaju javnosti i koje su osnovne tendencije muzejskih kretanja, kao i izazovi s kojim se suočavaju muzeji širom sveta kako bi se približili društvu i zajednici u kojoj deluju. Na pretposlednjoj edukativnoj radionici smer komunikacije je okrenut – od mladih ka muzejskim stručnjacima. Kroz usmereni razgovor i diskusiju učesnici projekta su iskazali svoje ideje i interesovanja, na osnovu kojih su kasnije uobličili teme njihove izložbe pod nazivom „Mladi biraju”.

Pod mentorstvom kustosa i konzervatora mladi su se uključili u postavljanje izložbe, koja je bila kruna svih njihovih prethodnih zalaganja. Obukli su bele mantile, stavili zaštitne rukavice, pažljivo saslušali kako se rukuje umetničkim delima, a zatim jedno po jedno delo prenosili iz depoa u izložbene sale. Tokom nekoliko dana pravili su raspored slika i skulptura, premeštali, razgovarali, pojedina dela vraćali u depo, da bi na kraju ostao konačan odabir s posebnim pozicijama na zidovima, onako kako su timovi osmislili. Neposredno pre otvaranja izložbe srednjoškolci

su preuzeli ulogu mladih ambasadora kulture i Galerije Matice srpske u lokalnoj društvenoj zajednici. Svojim profesorima, roditeljima i prijateljima uručili su pozivnice za svečano otvaranje izložbe, dok su u škole i prostore u Gradu u kojima se okupljaju i provode vreme, odneli plakate i flajere i na taj način se obratili svojim vršnjacima i širem krugu mladih, pozivajući ih u muzej. Prilikom održavanja konferencije za novinare osmislili su i realizovali manje formalan kontakt s predstavnicima medija. Želja mladih da postanu aktivni promoteri izložbe bila je rezultat osećanja zadovoljstva i ponosa postignutim rezultatima koje su želeli da podele sa drugima.

Inovativna, nekonvencionalna i drugačija, izložba „Mladi biraju“ je kroz dobro osmišljenu postavku i stručna vođenja mladih pokazala da je moguće razbiti ustaljene stereotipe muzejskog delovanja i uz aktivizam mladih iskoračiti u nove modele prezentacije muzejskih narativa. Prolazeći zajedno sa njima kroz program i proces nastanka izložbe, uvideli smo njihovu zapitanost nad problemima savremenog društva, njihove kreativne potencijale i mogućnosti iskazivanja stavova kroz proces formiranja umetničke izložbe. Kvalitet i inovativnost projekta prepoznati su i u međunarodnim okvirima što je potvrđeno prestižnim priznanjem Best Practice Award međunarodnog podkomiteta ICOM CECA 2021. godine (Angelini, 2021).

KULTura kroz Novi Sad

Paralelno sa projektom „Mala škola muzeologije“ Galerija Matice srpske je realizovala još jedan edukativni program „KULTura kroz Novi Sad“ sa idejom da zajedno s mladima ukažemo na kulturne vrednosti i značaj Novog Sada, kao i na važnost njegove istorije i kulture u evropskom kontekstu.

Projekat je započet radionicama u Galeriji Matice srpske „Ulice i lica mog grada“. Mladi su u školskim grupama posećivali Galeriju i učestvovali u ovim radionicama koje su se oslanjale na prethodno naučene metode rada sa LEGO® kockicama. One su izazivale prijatna osećanja kod mladih, pre svega zbog prisećanja na iskustva igranja iz detinjstva. Posmatrajući umetnička dela na kojima je prikazan Novi Sad i značajne ličnosti Grada, mladi su kroz igru sa kockicama, odgovarali na pitanja: Šta i ko čini kulturu našeg Grada? „Gradili“ su i rekreirali omiljena mesta u svom Gradu, svoje super-heroje, predstavljali ih, a potom je od svih LEGO® modela napravljen pejzaž onih kutaka i ljudi koji mladi doživljavaju kao njima najvažnijim. Kroz igru su iščitavali kodove vizuelne kulture

i tumačili je s aspekta sadašnjeg trenutka, raspravljali o načinima čuvanja sećanja od zaborava, i bivali podstaknuti na razmišljanje o tome šta čini kulturu njihovog grada, ko je kreira i usmerava tokove njenog kretanja, kao i da li su i uolikoj meri i oni sami njen deo. Ovo je bio način da sa mladima na zanimljiv i inovativan način sagledamo kulturu Novog Sada i da kroz dijalog o Gradu „nekada i sada” dođu do odgovara na pitanje šta njihov Grad čini jedinstvenim na mapi Evrope (Rastović, Ogњanović, 2020).

Kroz radionice je prošlo skoro 500 učenika srednjih škola i gimnazija na teritoriji Novog Sada i okoline, da bi se kroz ankete jedan manji broj mladih odlučio da nastave druženje sa kustosima, glumcima i arhivistima tokom narednih šest meseci kroz radionice u Arhivu Vojvodine i Pozorištu mladih. Cilj ovih radionica zasnovanih na metodama primenjenog pozorišta bio je da mladi steknu veštine javnog nastupa i da osmisle na koji način će javnosti predstaviti svoj vodič kroz Novi Sad, tragajući za stvarima, mestima, ljudima i događajima koji njihov grad čine posebnim. Bavljenje ovim pitanjima tokom nekoliko meseci na radionicama omogućilo im je da sami odluče o tome kakvu sliku o svom gradu žele da pošalju svojim sugrađanima i turistima kroz štampani vodič „KULTura kroz Novi Sad”. Kroz osam kratkih tekstova dali su njihovo viđenje istorije i kulture Grada s idejom da mladima koji posećuju Novi Sad predstavie simbole grada ali i daju „mladalačka” uputstva. Vodič na srpskom, engleskom i francuskom jeziku učesnici projekta su distribuirali u Turističke organizacije Novog Sada i Vojvodine, kao i u kafiće, restorane, knjižare, poslastičarnice i druga mesta na kojima se okupljaju. Kako bi njihov rad došao u fokus šire javnosti, odlučili su da snime promotivni film u čijem osmišljavanju im se pridružio i poznati novosadski jutjuber Jaserštajn, koji je film postavio i na svoj YouTube kanal. Drugi način da promovišu svoj vodič bio je manje konvencionalan. U saradnji sa dramskim pedagogima mladi su kroz duhovitu dramsku formu na glavnom gradskom trgu predstavili istoriju Novog Sada, i na kratko oživeli lokacije i ličnosti iz prošlosti Novog Sada. Ovaj performans ostavio je utisak na kako građane okupljene na Trgu s namerom da čuju više o ovom poduhvatu, tako i usputne prolaznike koji su zastali da iz ugla mladih saznaju više o svom Gradu.

Kroz rad na projektu „KULTura kroz Novi Sad” mladi su se upoznali sa kulturnim mogućnostima svog grada, a zahvaljujući tome što su kreirali vodič koji sada predstavlja deo zvanične turističke ponude Novog Sada, imaju svest o tome da su i sami deo kulture grada i da su učinili nešto kako bi je predstavili i ostalima. Pored osećaja ponosa na to što

su napravili sopstvenim zalaganjem, mladi su izrazili zadovoljstvo zbog upoznavanja sa vršnjacima koji imaju slična interesovanja, kao i zbog saradnje sa ustanovama kulture u svom gradu.

Participativni projekti za mlade su imali važnu ulogu u razvijanju vršnjačkog obrazovanja. Na taj način je Galerija postala platforma za kreiranje i realizaciju programa koje su oni smatrali važnim i interesantnim za svoje vršnjake. Uključivanje mladih u ovakve programe i njihova sloboda u osmišljavanju sadržaja značajni su u procesu njihovog učenja, naročito ako ih sagledamo iz perspektive konstruktivističke teorije. Kroz projekte ovog tipa mladi sami biraju polje svog interesovanja i učenja. Muzej im u tom slučaju ne pruža jedan moguć način posmatranja, već je osnova za razvijanje različitih tema povezanih sa realnim svetom, njihovim iskustvom i događajima važnim za njihov život. Takođe, mladi na ovaj način razvijaju veštine posmatranja, dedukcije, istraživanja i kritičkog mišljenja. Ovim projektima podstakli smo mlade da uvide značaj kulturne baštine, te da budu motivisani da prate kulturne i umetničke manifestacije, da posećuju izložbe, druge muzeje i da aktivno učestvuju u kulturnim i umetničkim aktivnostima, što bi trebalo da utiče kako na razvoj njihove ličnosti, tako i na veštine koje su od velike važnosti u ovoj životnoj dobi.

Novosađani biraju

Galerija Matice srpske je na osnovu iskustva izložbe „Mladi biraju”, tokom 2021. godine realizovala projekat i izložbu „Novosađani biraju”. Polazeći od činjenice da grad oblikuju građani, njihovo poreklo, nasleđe, navike i opredeljenja, a da muzej jeste mesto kolektivnog pamćenja koji sakuplja i čuva različite životne priče pojedinaca, odlučili smo se da otvorimo svoju kolekciju i ponudimo je sugrađanima da kroz umetnička dela u našem prostoru ispričaju priču o sebi i svom gradu. Bitali smo ih razmišljajući o njima kao pojedincima raznovrsnih profesija koji su na različite načine vezani za Novi Sad, ali i našu ustanovu. Neki od njih su naši redovni saradnici, drugi povremeno učesnici pratećih programa, treći stalna publika na svim našim dešavanjima, a pojedini samo „prolaznici” pored Galerije koji sa nama dele isti grad i imaju svoj pogled na njegovo i naše nasleđe. Odabrali smo ih kao aktere u različitim oblastima kulture, obrazovanja, nauke i privrede, a trudili smo se da pripadaju različitim nacionalnostima, različitim veroispovestima i da kao takvi oslikavaju multietničnost i multikonfesionalnost karakterističnu za Novi Sad.

Oni su pozvani da uđu u Galerijske depoe, gledaju slike na panoima, skulpture na policama, crteže i grafike u muzejskim ormanima, osete brojnost i raznovrsnost nasleđa koje se nalazi u kolekciji Galerije Matice srpske, ali i da im se pruži prilika da pronađu sebe. Ideja je bila da se preplete lično i opšte, pojedinac i grad, umetničko delo i moguća poruka koju ono nosi u savremenom trenutku. Kao rezultat tog procesa nastala je izložba „Novosađani biraju” koja predstavlja odabir 41 Novosađanina – 0,1% ukupnog stanovništva Grada (Palkovljević Bugarski, Kopicl, Milošević, 2021). Želeli smo da čujemo njihove priče. Zašto vole određene slike iz kolekcije Galerije Matice srpske? Za koju su posebno vezani? Šta ona govori o njima kao pojedincima ili gradu u kome žive? Pozvali smo ih da kroz odabir dela ispričaju priču o sebi, ali i Novom Sadu. Želeli smo da prepletemo lično i opšte, pojedinca i grad, umetničko delo i moguću poruku koju ono nosi, a kao rezultat te ideje nastala je izložba „Novosađani biraju”. Njen cilj je da jezikom izložbe pokažemo zašto je Novi Sad evropska prestonica kulture i koja su to uverenja, vrednosti i ostvarenja koja baštine ovaj grad i njegovi građani. Ona je i svojevrsni primer upotrebe teorije konstruktivizma u muzejskoj delatnosti jer prezentuje različite perspektive, otvara prostor za različite interpretacije muzejskih eksponata, odnosno za moguće „istine” o samom muzejskom predmetu. U procesu konstruisanja značenja javlja se individualno i kolektivno iskustvo, kao i odnosi koje jedna slika stvara sa drugom ali i sa prostorom u kome je izložena. Realizacijom izložbe ukazano je da je muzej mesto za sve, a da prostor Galerije i njena kolekcija, viđeni očima građana, mogu biti polifona slika nacionalne likovne umetnosti novijeg doba.

Participativni projekti koje je Galerija Matice srpske realizovala pokazali su da je Galerija aktivan i radoznao muzej koji svoju delatnost usmerava, ne samo ka vrhunskim naučnim ostvarenjima nego i ka interesovanjima publike. Galerija se pokazala kao muzej koji sluša i istovremeno pruža priliku da se pored mišljenja struke u njoj čuju i druga, možda i drukčija mišljenja o likovnoj umetnosti (Palkovljević Bugarski, 2022).

Literatura

1. Gibbs, K., Sani, M. & Thompson, J. (ed.) (2007). *Lifelong Learning in Museums*. Ferrara: EDISAI (str. 67).
2. Falk, J. (2012). *Understanding museum visitors' motivations and learning*, 111. Преузето са Hooper-Greenhill, E. (1994). *Museums and Their Visitors*. London/New York: Routledge. (str. 1-2)
3. Hein, G. E. (1998). *Learning in the Museum*. London/New York: Routledge
4. Hein, G. E. (2004). *John Dewey and Museum Education*. Curator: The Museum Journal, (str. 4).
5. Herbst, B. (2017). *Музејски приручник HearMe. Bringing Youth and Museums Together*. Нови Сад: Галерија Матице српске (str. 13).
6. Кулић, Б. (уред.) (2008). *Осети уметност: интеркултурално искуство у музејској едукацији*. Нови Сад: Галерија Матице српске. (str. 101)
7. Mišić, S., Stefanov, A. (2011). *From enthusiastic ideas to the realization of high quality programmes educational activities in the Gallery of Matica Srpska*. U: Proceedings of the ICOM CECA 2011, Annual Conference in Zagreb.
8. Mišić, S., Ognjanović, J. (2021). *The Young Choose*. U: Best Practice – A tool to improve museum education internationally. ICOM CECA
9. Палковљевић Бугарски, Т., Копицл, В., Милошевић, М. (2021). *Новосађани бирају*. Нови Сад: Галерија Матице српске (str. 8).
10. Palkovljević Bugarski, T. (2021). *Uloga i poslanje muzeja u suvremenom društvu na primeru Galerije Matice srpske*. U: Zbornik radova povodom Međunarodne konferencije Kultura različitosti: podzastupljene i ranjive skupine u muzejskom okruženju. Zagreb: Tiflološki muzej 2021 (str. 223-231.).
11. Палковљевић Бугарски, Т. (2022.). *Понос нације. 175 година Галерије Матице српске, Галерија Матице српске*, Нови Сад: Галерија Матице српске (str. 430)
12. Палковљевић, Т., Королија Црквењаков, Д., (2005). *Музеј као едукативни центар. У: Уметност, образовање и друштвени контекст*, Нови Сад (str. 89-93).
13. Растовић, И. (2020). *Музеј за младе? Искуства Галерије Матице српске у реализацији пројекта „Мала школа музеологије*. Нови Сад: Галерија Матице српске. (str. 4).
14. Растовић, И., Огњановић, Ј. (2020). *Млади у фокусу*. У: Зборнику Народног музеја Ниш бр. 29 поводом конференције музејских педагога Музејског друштва Србије. Ниш: Народни музеј Ниш.

My gallery

The visitor through direct experience with art

Summary: In the year when Novi Sad carried the title of European Youth Capital in 2019 and the Capital of Culture in 2022, the Gallery of Matica srpska focused on the active participation of visitors and developed numerous participatory programs. In an effort to make the Gallery's space accessible and attractive to young people and following its own line of development, the Gallery, as a museum that believes in the contribution of cultural institutions to the education of young people, pointed out the City's cultural values and rich cultural heritage. Through cooperation with young people, actively including them in the creation and not only consumption of cultural programmes, and celebrating the year that emphasises them in the center of the city's life, two projects were realized – "Museology for beginners " and "CoolToure through Novi Sad". Based on these experiences, the project "Novi Sad people choose" was implemented in 2022. This project enabled people from Novi Sad to tell the story of themselves and their city through artworks from the Gallery collection.

Milica ORLOVIĆ ČOBANOV, viši kustos
 Spomen-zbirka Pavla Beljanskog, Trg galerija 2, Novi Sad
 m.orlovic.cobanov@beljanskimuseum.rs

Umetnost za sve: u dodiru sa čulima

Sažetak: Principi i standardi pristupačnosti imaju svoju primenu u svim životnim oblastima pa je takav slučaj i sa umetnošću za osobe s invaliditetom. Njihovo uključivanje u predstavljanje kulturnog nasleđa deo je kulturološkog pristupa svakog muzeja čiji je najvažniji oblik inkluzija. Spomen-zbirka Pavla Beljanskog od 2014. godine usmerava edukativni rad ka specifičnim ciljnim grupama s akcentom na slepe/slabovide, gluve/nagluve osobe, u nameri da svoje programe što više približi najrazličitijoj publici. Pojavom pandemije tokom 2020. godine nastavlja se angažovanje oko obogaćivanja i nadogradnje ponude edukativnih onlajn sadržaja u cilju povećanja digitalne interakcije. Deo muzejskih aktivnosti u vidu aplikacija i kustoskih vođenja s tumačenjem na znakovnom jeziku postavljeni su na sajt institucije kako bi se i ovoj strukturi stanovništva obezbedilo uključivanje u svakodnevni život i udovoljavanje njihovim estetskim i kulturnim potrebama.

Ključne reči: pristupačnost u muzejima, senzualizacije institucija kulture, inkluzija, taktilna galerija, aplikacija na znakovnom jeziku, teatar na znakovnom jeziku.

Spomen-zbirka Pavla Beljanskog strateški je opredeljena da bude mesto učenja i popularizacije umetnosti i kulture, sa vizijom da kroz vrhunsku umetnost pokreće emotivne doživljaje, maštu, stvaralaštvo i kritičko mišljenje. Različitim programima, godišnjim i višegodišnjim projektima, Spomen-zbirka je usmerena ka realizaciji ciljeva koji obuhvataju popularizaciju vizuelnih umetnosti kroz edukaciju različitih ciljnih grupa i povećanje pristupačnosti.

Programi pristupačnosti

Spomen-zbirka Pavla Beljanskog od 2011. godine usmerava edukativni rad ka specifičnim grupama, posebno slepim i slabovidim, kao i gluvim i nagluvim osobama, s ciljem da svoje programe što više približi najrazličitijoj publici. U želji da posetioci sa stečenim ili urođenim invaliditetom

dožive kolekciju Pavla Beljanskog, ona je u saradnji sa Školom za osnovno i srednje obrazovanje „Milan Petrović“ iz Novog Sada i Društvom tumača i prevodilaca za znakovni jezik iz Novog Sada, realizovala nekoliko projekata namenjenih posetiocima sa oštećenjem vida i sluha, od 2019. godine objedinivši ih pod jednim nazivom: „Muzej za sve“.¹

Dodirni i oseti (2014)

Projekat „Dodirni i oseti“, namenjen slepima i slabovidima, omogućava da im umetnička dela iz kolekcije postanu svojevrsna didaktička sredstva, s ciljem da se istakne različitost doživljaja u psihološkom i oblikovnom smislu. Na ovaj način interpretirano je deset dela sedam autora iz kolekcije Pavla Beljanskog, koja dodirom povezuju stvaraoce i posetioce: slike putem dijagrama i skulpture preko njihovih kopija, konstantno proširuju društvenu svest o potrebi prilagođavanja muzejskih prostora i programa publici sa invaliditetom.

Taktilna postavka zasnovana je na iskustvima stečenim u kontaktu sa slepim i slabovidnim osobama, te njihovom specifičnom doživljaju i izgrađivanju odnosa prema umetnosti. Poštovan je odnos više raznorodnih elemenata, čiji rezultat je „čulna“ postavka u kojoj pored videće publike, slepe i slabovide osobe mogu bez uobičajenih ograničenja, čulima i dodirom spoznati sve osobenosti umetničkog dela (Orlović Čobanov, 2014).²

Tiflo-staza, taktilni dijagrami, legende na Brajevom pismu, gipsani odливci skulptura, kao i audio-vodiči na dejzi-fleš plejerima kao neizostavan segment ove postavke omogućuju da se slika spozna i doživi, a skulptura dodirne i oseti.³ Skulpture za taktilnu zbirku odabrane su prema suge-

¹ Projekti su realizovani uz podršku Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije (od 2010), Autonomne Pokrajine Vojvodina (od 2011), Fondacije „Novi Sad-Evropska prestonica kulture“ (2019) i Gradske uprave za kulturu Grada Novog Sada (2014. i 2020/2021).

² Grafički dijagrami za dela: **Velika Iza** (1882) Vlada Bukovca, **Devojka sa knjigom** (1929) Jovana Bijelića, **Mrtva priroda** (1939) Jefte Perića pripremljeni su u ŠOSO „Milan Petrović“. U periodu od 2009–2011. godine izrađeno je sedam gipsanih kopija u Umetničkoj livnici „Stanišić“: četiri skulpture Sretena Stojanovića, **Nataša Bošković** (1930), **Devojka sa ogledalom** (1932), **Bacač diska** (1936) i **Portret Pavla Beljanskog** (1943), **Sova** (1934) Rista Stijovića, **Naga žena** (1930) Mihajla Tomića i **Portret devojčice** (1968).

Pojedini delovi, taktilni dijagrami slika Jovana Bijelića (**Devojka sa knjigom**, 1929), Jefte Perića (**Mrtva priroda**, 1939) i Bukovca (**Velika Iza**, 1882) izlagani su ranije van matične kuće, u okviru izložbi „Kolekcija Pavla Beljanskog: ponovo u Beogradu“ 2011. godine i „Velika Iza Vlada Bukovca“ 2013. godine, u Domu vojske Srbije. Tokom narednih nekoliko godina za centralne projekte izrađeni su dijagrami za dela Petra Lubarde (2017, **Crkva sv. Vlah**, 1937; **Šiptar**, 1937), Milana Konjovića (2018, **Čira Falcione**, 1944; **Porušena crkva u Ledincima**, 1947), Milice Zorić, **Jedan Nemanjić** (2019) i 2022. godine za postavu dela Save Šumanovića (**Kuća u sokaku**, 1932; **Naga žena**, 1929) 2022. godine. Materijal o delima Save Šumanovića je i preveden na engleski u okviru programa Evropske prestonice kulture. Spomen-zbirka u okviru taktilne postavke poseduje 19 dela (7 kopija i 12 dijagrama).

³ Spomen-zbirka se tokom 2015. godine taktilnom postavkom predstavila u Narodnoj biblioteci Srbije u Beogradu, Narodnom muzeju u Kikindi, Narodnoj biblioteci u Užicu, bibliotekama „Dimitrije Tucović“ u Lazarevcu i „Ljubomir Nenadović“ u Valjevu.

stijama magistra tiflogologije Snežane Nikolić, osobe sa oštećenjem vida. Izabrani radovi prikazuju portrete ljudi i žena različitog životnog doba i životinje (Orlović Čobanov i Nikolić, 2017).⁴

Danas se dela iz taktilne zbirke smenjuju u okviru stalne postavke, čime je deo kolekcije Pavla Beljanskog u pristupačnom mediju uvek prisutan u muzeju. Ovaj segment stalno se obogaćuje novim taktilnim eksponatima što će ubuduće rezultirati unapređenjem dostupnosti zahvaljujući interpretaciji znatnog dela kolekcije Pavla Beljanskog. Time se ujedno i kontinuirano potvrđuju potreba i mogućnost prezentovanja dela likovne umetnosti u pristupačnom formatu i u okviru muzeja koji čuvaju i prezentuju umetničke zbirke zasnovane na osobenim konceptima kao što je legat Pavla Beljanskog.

Tokom pandemije COVID-19 ovaj projekat nažalost nije bilo moguće približiti publici putem objava na Facebook-u i na Web-stranici muzeja.

Muzej za sve

Projekat „Muzej za sve“ zaživeo je 2019. godine u cilju senzualizacije institucija kulture i lokalne sredine. Ovaj kompleksan projekat osmišljen je sa željom da se zadovolje kulturne i estetske potrebe posetilaca sa oštećenjem sluha. Fondacija „Novi Sad-Evropska prestonica kulture“ podržala je svojevrtni kreativni klaster kako bi muzejske institucije u Novom Sadu, u godini prestolovanja, osposobile izložbene prostore za doček posetilaca s oštećenjem sluha.⁵ Na prvom mestu cilj je bio pružiti podršku zajednici gluvih na njihovom putu ka društvenoj afirmaciji. Pristupačnost informacija kulturnog sadržaja osobama kojima je znakovni jezik primarni stvorila je mogućnost da korisnici ovog projekta uživaju u jednom od osnovnih ljudskih prava – pravu na slobodu mišljenja i izražavanja, uključujući pravo da primaju i šire informacije.

U Vojvodini ima evidentiranih 18.000 lica sa različitim stepenom oštećenja sluha. Najveći problem kod ove zajednice predstavlja komunikacija gluvih i nagluvih lica sa njihovom čujućom okolinom. Znakovni jezik ostaje jedini prirodni način komunikacije gluvih i nagluvih osoba. Naža-

⁴ Taktilna postavka realizovana je u saradnji sa konsultantkinjom Snežanom Nikolić iz Škole za osnovno i srednje obrazovanje „Milan Petrović“ iz Novog Sada, Savezom slepih Vojvodine i Savezom slepih Srbije. Tim projekta „Muzej za sve“ u Spomen-zbirci bile su kustoskinje Milica Orlović Čobanov i Marta Đarmati i Nina Baranovski iz Društva tumača i prevodilaca za znakovni jezik.

⁵ Na potrebu stvaranja pristupačnog okruženja i jednakosti za sve obavezuju nas: Univerzalna deklaracija Ujedinjenih nacija o pravima čoveka, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i slobodama kao i Međunarodna konvencija o pravima osoba sa invaliditetom koju je Republika Srbija potpisala 2007, a ratifikovala u maju 2009, Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji 2007–2015. kao i Zakon o upotrebi znakovnog jezika.

lost, okruženje uglavnom njihov jezik ne razume i oni ostaju izolovani u uskom krugu koji čine oni sami i članovi njihovih porodica. Gluve i nagluve osobe, lišene su mogućnosti da u svakoj prilici angažuju tumača za znakovni jezik, što je već dugo privilegija gluvih u svetu.

Na inicijativu Spomen-zbirke Pavla Beljanskog u okviru ovog projekta realizovana je aplikacija na znakovnom jeziku koja omogućava prezentaciju odabranih umetničkih dela iz četiri novosadska muzeja: Spomen-zbirke Pavla Beljanskog (27 dela), Galerije Matice srpske (18 dela), dok su Muzej Vojvodine i Muzej prisajedinjenja Vojvodine Kraljevini Srbiji prikazali (47 dela) na tri lokacije. Aplikacija sa integrisanim tekstualnim i video tumačenjima 92 eksponata iz četiri muzejske institucije, učinila je umetnička dela dostupnijim zajednici gluvih. Primeri dobre prakse i iskustva u okruženju, pre svih kolega iz Narodnog muzeja u Zrenjaninu, poslužili su kao polaznica za osmišljavanje platforme.

U okviru ovog projekta osim interaktivne aplikacije za vizuelnu prezentaciju muzeja na znakovnom jeziku, bile su obuhvaćene i druge aktivnosti, koje je mogla da prati i ostala populacija: simultana stručna tumačenja, dečije radionice, brošura sa motivima na znakovnom jeziku, trening jednakosti i obuka za zaposlene u muzejima. Promocija projekta, koji je u potpunosti podržan od strane Fondacije „Novi Sad–Evropska prestonica kulture“, održana je 4. decembra 2019. godine, uoči nastupajuće zdravstvene krize.

Narednih godina ovaj projekat nastavlja život proširivanjem aktivnosti koje obuhvataju: angažovanje tumača na znakovnom jeziku za različite programe, simultana stručna tumačenja na znakovnom jeziku, postavljanje novih prilagođenih video klipova sa tumačenjima umetničkih dela na YouTube kanal Spomen-zbirke i linkova sa informacijama na Facebook stranice Društva tumača i prevodilaca za znakovni jezik i muzeja. Zabeleženo je blizu 2200 pregleda za 27 objavljena video-klipa na različitim internet platformama (YouTube, Facebook), potvrđujući popularnost ovog medija kod savremene publike.

Digitalna solidarnost

Specifične okolnosti izazvane pandemijom COVID-19, tokom 2000. godine, evidentno su izmenile uobičajeni način života celokupne svetske populacije. U takvoj situaciji institucije kulture potvrdile su opravdanost težnjika unapređenju postojećih i pronalaženju novih načina komunikacije s publikom. Pored negativnih aspekata, poput zatvaranja muzejskih postavki za publiku, uočene su i pozitivne posledice pandemije na sam rad muzeja: cilj

svakog muzeja bio je ostati vidljiv u izobilju ponuđenih muzejskih sadržaja.

Od početka vanredne situacije Spomen-zbirka Pavla Beljanskog je poput drugih kulturnih institucija imala podršku Vlade Republike Srbije i Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije. Muzejske objave de-ljene su preko portala „Digitalna solidarnost“, te FB stranice „Digitaliza-cija u kulturi“ i promovisane na portalu „Srbija stvara“, čineći ih vidljivijim. Izvor je bio postojeći sajt koji je, prilagođen situaciji, prečicama upućivao na aktuelne sadržaje, kao i profili društvenih mreža.⁶ Virtuelna komuni-kacija Spomen-zbirke Pavla Beljanskog odvijala se na nekoliko načina, objave su pored naloga na Facebook-u bile vidljive i na Web-stranici muzeja (Stojsavljević, 2021).⁷

Okosnicu onlajn kampanje činile su tzv. „Priče o slikama“ iz muzejske kolekcije ispričane uz fotografije umetničkih dela i tekstovi istaknutih stručnjaka pisani za monografiju Spomen-zbirke. Uz gotovo svako delo priključen je i link ka YouTube kanalu i video-klipovima sa tumačenjem na znakovnom jeziku.

Projekat „Muzej za sve“ trebao je da se realizuje početkom 2020. uoči nastupajuće zdravstvene krize, međutim on nije dobio priliku da zaživi u muzejima, pred ciljnom grupom za koju je namenjen. U izmenjenim uslo-vima video-materijal za aplikaciju postao je dragocena baza koja putem interneta dospeva do mnogo šireg kruga korisnika.

U ovom periodu, uz gotovo svakodnevni boravak u muzeju i struč-nu interakciju, kustosima je omogućen rad na pripremama video-priča o aktuelnim izložbama. U početku su izrađivani kratki klipovi načinjeni mobilnim uređajima, kasnije nešto duži snimljeni video-kamerom, u skla-du s trenutnim tehničkim mogućnostima. Video-zapisi zanimljive kratke sadržine u trajanju od nekoliko minuta pripremani su smišljeno za širu populaciju, ljubitelje društvenih mreža, dok su se duži mogli pogledati i na YouTube kanalu Spomen-zbirke.⁸

Ova video forma, u više navrata praćena tumačenjem na znakovnom jeziku, prenosila je gledaocu zanimljivosti iz postavki, obeležavanja zna-čajnih datuma, segmente ili celokupna autorska predavanja. Najviše an-

⁶ <https://serbiacreates.rs/>

⁷ Čak 80,6% ispitanika jeste posećivalo neki od muzeja u Srbiji nakon njihovog otvaranja za publiku (23. april 2020). Većina se izjasnila da je ranije posetila Spomen-zbirku, dok pored stalne postavke 40% redovno ili često, a 50 % povremeno, prati i druge programske aktivnosti. <https://www.digitalnasolidarnost.gov.rs/usluge/spo-men-zbirka-pavla>; <https://serbiacreates.rs/spomen-zbirka-pavla-beljanskog>

⁸ Omogućeno je i osmišljavanje dečjih radionica, pogodnih za jednostavnu primenu u domovima, poput onih realizovanih u okviru manifestacije Novosadske dečje zimzarije 2020. Zabeleženo je blizu 6.200 pregleda za 53 objavljena video-klipa na različitim internet platformama (YouTube, Facebook, Instagram).

ketiranih smatra da su muzejski onlajn sadržaji delimično, do mnogo, doprineli poboljšanju kvaliteta njihove svakodnevne tokom pandemije, što je i bio cilj pri osmišljavanju objava (Stojsavljević, 2021).

Umetnost kao znak

U 2020. godini postojeća platforma sa aplikacijom na znakovnom jeziku iz projekta „Muzej za sve“ nadograđena je pričama o umetničkim delima iz kolekcije Pavla Beljanskog, objavljenim u brošuri „Umetnost kao znak“ s ciljem da se mlađim osobama sa oštećenjem sluha uz pomoć znakovnog jezika približe osnovni pojmovi iz sveta umetnosti. Proširivanje multimedijalne aplikacije tumačenjima za decu, za čiju realizaciju su bili zaduženi Gradska uprava za kulturu Grada Novog Sada u saradnji sa Društvom tumača za znakovni jezik, još jedna je od bezbroj mogućih nadogradnji sistema koji se pokazao kao održiva osnova za podršku širokom spektru budućih ideja (Orlović Čobanov, 2019).

U okviru ovog projekta objavljen je muzejski znakovni rečnik „Umetnost kao znak“ kao dodatni iskorak ka lakšem usvajanju prvih pojmova o likovnoj umetnosti na znakovnom jeziku. Na odabranim primerima iz kolekcije Beljanskog i primenom osnovnih znakovnih elemenata, štampan je prvi znakovni rečnik zamišljen kao priručnik za sve korisnike, a pre svega za decu i mlade.

Prvi put u muzeju

Još jedna publikacija Spomen-zbirke namenjena deci – „Prvi put u muzeju“ objavljena 2015. godine, takođe je iskorišćena u ove svrhe. Reč je prvom dečijem priručniku o ponašanju u muzeju – namena mu je bila da svako ko koristi ovu knjižicu pobedi strah od prvog ulaska u muzej i da ukaže na neophodno poštovanje pravila ponašanja u muzejima i na odgovoran odnos prema izloženim muzejskim predmetima.

Godine 2021. u saradnji sa Društvom tumača i prevodilaca za znakovni jezik iz Novog Sada uz podršku Gradske uprave za kulturu Grada Novog Sada snimljen je video-klip na znakovnom jeziku prema ovom izdanju; na njemu mlada saradnica Alisija Hamza tumači osnovna pravila ponašanja unutar muzejskih postavki (postavljen na YouTube kanalu Društva tumača za znakovni jezik i sajt Spomen-zbirke; na FB je zabeleženo 80 pregleda).⁹

⁹ Prvi put u muzeju - YouTube

Novi oblici komunikacije

Celokupan projekat „Muzej za sve“ je zamišljen s idejom popularizacije muzeja kod osoba s invaliditetom, ali i širenja svesti unutar muzejskih struktura o potrebi prilagođavanja muzejskih prostora i programa netipičnoj muzejskoj publici.

Iz godine u godinu ovaj projekat dobija nove oblike komunikacije zahvaljujući uključivanju različitih udruženja građana. U saradnji s Društvom tumača i prevodilaca za znakovni jezik i Teatrom mladih „Mišolovka“, a uz podršku Gradske uprave za kulturu Grada Novog Sada, predstava Spomen-zbirke Pavla Beljanskog pod nazivom „Boemi sa Monparnasa“ snimljena je na znakovnom jeziku.

Predstava dočarava konkretne situacije iz života Save Šumanovića u Parizu: njegovo poznanstvo sa čuvenim umetnicima „Pariske škole“ (Kisling, Fužita, Deren, Pjer Krog) i modelima koji su im pozirali, poput čuvene Kiki od Monparnasa. Predstava je realizovana u Spomen-zbirci kao poseban segment projekta „Sava Šumanović i evropski realizmi između dva svetska rata“; podržan od strane Fondacije „Novi Sad-Evropska prestonica kulture“ i Gradske uprave za kulturu Grada Novog Sada.

Specijalno izvođenje predstave za osobe sa oštećenjem sluha postavljeno je na YouTube kanalu Društva tumača i prevodilaca za znakovni jezik od 3. decembra 2022. godine na dan obeležavanja Međunarodnog dana osoba s invaliditetom.¹⁰

Zaključak

Muzejski fondovi uprkos nastaloj globalnoj situaciji izazvanoj pandemijom COVID-19 postaju dostupniji više nego pre 2020. godine. Dostupnost muzeja tokom pandemije obeležena je inovativnošću u pronalaženju rešenja da se u što većem broju dopre do publike, bez fizičkog kontakta, odnosno da se eksploatišu neograničene mogućnosti internet prostora. Analize pokazuju da je nešto više od polovine populacije pre pandemije povremeno pratilo objave iz muzejskog sveta na internetu, a od marta 2020. praćenje ove vrste informacija postaje ustaljenije. Nastala situacija omogućila je osobama sa invaliditetom bolji uvid u aktivnosti muzeja i ujedno navela zaposlene na pronalaženje drugih mogućnosti za povezivanje sa ovom netipičnom muzejskom publikom.

Spomen-zbirka Pavla Beljanskog poznata je po uključivanju principa pristupačnosti u svoje izlagačke politike i edukativne programe. Od 2011.

¹⁰ www.youtube.com/watch?v=iZnINkQR_oA

godine, bogat taktilni segment stalne postavke, kao i program tumačenja umetničkih dela na znakovnom jeziku, približavaju ovu jedinstvenu zbirku osobama sa senzornim invaliditetom. Spomen-zbirka zahvaljujući dobrim primerima u praksi, uprkos zdravstvenoj krizi samo je ubrzala promene koje su već bile u toku, širom otvorila vrata za različite kategorije muzejske publike i dokazala da i muzeji poput Spomen-zbirke mogu biti vidljivi u nestabilnim vremenima.

Literatura

1. Nikolić, S., Isakov, M., Kekić, S. (2021). Kultura za sve u lokalnoj zajednici. U: N. Ćosić (ur.), *Zbornik radova Međunarodne konferencije: Kultura različitosti: Podzastupljene i ranjive skupine u muzejskom okruženju* (str. 215–222). Zagreb: Tiflološki muzej.
2. Orlović Čobanov, M. (2014). *Dodirni i oseti: deset umetničkih dela iz kolekcije Pavla Beljanskog*, Novi Sad: Spomen-zbirka Pavla Beljanskog.
3. Orlović Čobanov, M. (2019). *Umetnost kao znak, Muzejsko znakovni rečnik*, Novi Sad: Spomen-zbirka Pavla Beljanskog.
4. Orlović Čobanov, M. (2019). *Muzej za sve*, Novi Sad: Spomen-zbirka Pavla Beljanskog.
5. Orlović Čobanov, M., Nikolić, S. (2017). *U dodiru s čulima, taktilna izložba Spomen-zbirke Pavla Beljanskog*, Beograd: Muzejsko društvo Srbije.
6. Stojšavljević, J. (2021). *Spomen-zbirka Pavla Beljanskog i pandemija COVID-19: digitalni sadržaji u službi muzeja*. (Habilitacioni rad za sticanje zvanja višeg kustosa, mentor: prof. dr Milan Popadić).

Art for All: in Touch with Senses

Summary: The principles and standards of accessibility have their application in all areas of life, which is also the case with art for people with disabilities. Their participation in the presentation of cultural heritage, whose most important form is inclusion, is part of the cultural approach of every museum. Since 2014, The Pavle Beljanski Memorial Collection has been directing educational work towards specific target groups with an emphasis on the blind/impaired, deaf/hard of hearing people, intending to bring its programmes as close as possible to the most diverse audiences. During the pandemic in 2020, The Memorial Collection continued to enrich and enhance the educational online content in order to improve digital interaction. Some of the museum's projects, such as the mobile apps development and curatorial tours with interpretation in sign language, have been posted on the institution's website to ensure the inclusion of this population in everyday life and address their aesthetic and cultural needs.

Keywords: accessibility in museums, sensibilization in cultural institutions, inclusion, tactile gallery, mobile application in sign language, theatre play in sign language

Dr. sc. Dunja PIVAC, izv. prof.

dunja.pivac@umas.hr

Ida BUGARIĆ ĐUKA, asistentica

Vana MARDEŠIĆ, studentica

Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu, Zagrebačka 3, Split

Muzeji i galerije kao sustvaratelji Kurikuluma likovne kulture i likovne umjetnosti

Sažetak: U ovom radu obrazlaže se i naglašava aktivna uloga muzejskih i galerijskih ustanova u suvremenom odgoju i obrazovanju u Republici Hrvatskoj. Njihova uloga ima osobit značaj od godine 2019. kada hrvatski osnovnoškolski i gimnazijski odgojno-obrazovni sustav prihvaća kurikulumski pristup planiranja, organiziranja, izvođenja i vrednovanja učenja i poučavanja utemeljenog na odgojno-obrazovnim ishodima. Unutar Kurikuluma nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije u R. Hrvatskoj odgojno-obrazovni ishodi grupirani su unutar tri domene: stvaralaštvo i produktivnost, doživljaj i kritički stav te umjetnost u kontekstu. Među preporukama za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda dviju domena: doživljaj i kritički stav te umjetnost u kontekstu u višim razredima osnovne škole te gimnazije, kao preporučeni oblici rada navode se: izvanučionička nastava, projektna nastava, organiziranje različitih nastavnih aktivnosti u prostoru muzeja/galerije. U radu smo prikazali prijedlog planiranja i organiziranja izborne nastavne teme Umjetnost i zajednica u šestom razredu osnovne škole, a čija je realizacija predviđena, osim u učionici, jednim dijelom u Galeriji Meštrović u Splitu. Među višestrukim funkcijama i ulogama muzeja i galerija, apostrofirali smo njihov nezamjenjiv pedagoški značaj, kao osiguravatelja neposrednog iskustva umjetničkog djela u izvornome kontekstu, koji kod učenika oblikuje razvoj doživljaja, kritičkog stava te razumijevanja umjetnosti u kontekstu.

Ključne riječi: muzeji i galerije, učenje i poučavanje u muzeju i galeriji, Kurikulum likovne kulture i likovne umjetnost

Uvod

Muzeji i galerije čuvari su kulturne baštine čovječanstva, ali i svestremski učitelji. Tijekom ljudske povijesti muzeji su imali socijalnu te od-

gojno-obrazovnu ulogu. Hramovi muza, *Temples of Muses*, u antičkoj Grčkoj i Rimu, okupljali su ljude zbog religijskih i društvenih događaja. Čuvena knjižnica u Aleksandriji, zvana *Museion*, ujedinjavala je onodobne znanstvenike i omogućavala im istraživanja, stoga se može smatrati prototipom akademske zajednice, tj. sveučilišta. Prema nekim poznavateljima prvi muzeji za javnost osnovani su krajem 18. stoljeća i integrirali su knjižnice u muzeje. To je bio slučaj i s Britanskim muzejom koji je uključivao Nacionalnu knjižnicu do 1973. godine kad su se te dvije ustanove razdvojile (Koreneva, 2019). Navedeno nas upućuje na zaključak da su od svog osnutka muzejske ustanove uviđale značaj učenja u muzeju. Tijekom 20. stoljeća, u Njemačkoj se pojavio termin muzejska pedagogija, a odnosi se na odgojno-obrazovnu praksu muzeja u cjelini, te ciljanu suradnju muzeja i škola (Koreneva, 2019). Danas je taj termin opće prihvaćen. Suvremeni muzeji u 21. stoljeću osiguravaju svojim korisnicima različita okružja za učenje u smislu, poglavito, neformalnog, informalnog te cjeloživotnog obrazovanja. A od današnjeg muzejskog posjetitelja očekuje se da bude aktivni korisnik muzejskih sadržaja, sudjelujući u odnosu između muzeja, artefakta i društva.

Suvremene odgojno-obrazovne strategije u području muzejske pedagogije trebale bi biti sukladne s inovativnim pristupima u području edukacijskih znanosti (Altintas i Yenigül, 2020). Matijević (2017) upozorava na nužnost radikalnijih didaktičkih promjena u učionicama i na drugim mjestima gdje se organizira učenje. Rezultati njegovih recentnih istraživanja *pokazuju da današnje generacije tinejdžera rado sudjeluju u didaktičkim scenarijima u kojima se od njih traže raznovrsne aktivnosti, a ne samo sjedenje, slušanje i gledanje. Oni također rado sudjeluju u didaktičkim događanjima koja su organizirana izvan klasičnih učionica koje su uređene po mjeri predavačke nastave.* Stoga se nove odgojno-obrazovne prakse i u muzejima te galerijama moraju temeljiti na konstruktivističkom pristupu učenju i poučavanju, aktivnom i suradničkom učenju te učenju kroz stvaranje. Konstruktivistički pristup prihvaća uvjerenje o znanju kao procesu, iz čega proizlazi da je proces učenja podložan neprestanoj osobnoj konstrukciji i rekonstrukciji znanja, tj. *redefiniranju naučenog, usvojenog znanja, spoznaja i umijeća, pri čemu se izravno poučavanje zamjenjuje izravnim stjecanjem iskustva, istraživanjem, prirodnom učenjem, radom na projektima* (Pivac, 2004). Konstruktivistička filozofija obrazovanja svaki životni i radni prostor prihvaća kao potencijalnu sredinu za učenje (Džinkić i Milutinović, 2019), pri čemu muzeji i

galerije moraju biti/postati poticajna mjesta za učenje. Prednosti učenja u muzejskim i galerijskim prostorima su višestruke. Jedna od temeljnih prednosti, očituje se u susretima sa stvarnim objektima/artefaktima, što doprinosi razvoju percepcijskih vještina, potiče znatiželju, postavljanje pitanja, uspoređivanje, doživljavanje, zauzimanje stava i bolje razumijevanje konteksta nastanka i života umjetničkoga djela. Nadalje, u neformalnim i informalnim okruženjima kognitivno i afektivno učenje su povezani i mogu se nadograđivati (Brajčić, Kovačević i Kušćević, 2013).

Aktivna uloga muzejskih i galerijskih ustanova u suvremenom odgoju i obrazovanju u Republici Hrvatskoj

Uloga muzejskih i galerijskih ustanova u suvremenom odgoju i obrazovanju u R. Hrvatskoj ima osobit značaj od godine 2019. kada hrvatski osnovnoškolski i gimnazijski odgojno-obrazovni sustav prihvaća kurikulski pristup planiranja, organiziranja, izvođenja i vrednovanja učenja i poučavanja utemeljenog na odgojno-obrazovnim ishodima. Unutar Kurikuluma za nastavni predmet Likovne kulture za osnovne škole i Likovne umjetnosti za gimnazije u R. Hrvatskoj (2019.) odgojno-obrazovni ishodi grupirani su unutar tri domene: stvaralaštvo i produktivnost, doživljaj i kritički stav te umjetnost u kontekstu. Domene predmetnog kurikulumu čine njegovu strukturu i predstavljaju tri ključna područja u kojima želimo razvijati kompetencije učenika. Ujedno, domene zrcale tri osnovna područja ljudske osobnosti i aktivnosti, kognitivno, afektivno i psihomotoričko. Svaka domena sadrži jedan do četiri ishoda koji se prožimaju i nadopunjavaju te preciznije upućuju na kompetencije. Učenje i poučavanje organizira se kroz niz manjih ili većih cjelina vezanih u zadane i izborne teme u različitim oblicima aktivnog učenja u problemski i projektno koncipiranoj nastavi u učionici, ali i izvan nje. Među preporukama za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda dviju domena: doživljaj i kritički stav te umjetnost u kontekstu u višim razredima osnovne škole te gimnazije, kao preporučeni oblik rada navodi se: izvanučionička nastava, projektna nastava, organiziranje različitih nastavnih aktivnosti u prostoru muzeja ili galerije. Time muzejski i galerijski sadržaji i prostori postaju sustvaratelji Kurikuluma likovne kulture i likovne umjetnosti.

Poštujući preporučene oblike rada osmislili smo izvedbu izborne nastavne teme *Umjetnost i zajednica* u šestom razredu osnovne škole, a čija je realizacija predviđena osim u učionici, jednim dijelom u Galeriji Meštrović u Splitu. Unutar teme učenik istražuje likovno i vizualno obli-

kovanje kao sastavni dio života pojedinca i zajednice. Ostvarivanje nastavne teme osmišljeno je kao projekt koji će se izvesti u tri dvosata, tj. ukupno šest školskih sati, a prva dva sata u prostorima galerije:

- Posjet galeriji/muzeju – učenje o elementima kiparske forme i umjetničkom procesu (2 sata),
- 3D modeliranje – stvaranje računalne skulpture (2 sata),
- Kolaž – reorganizacija i kompozicija prikupljenih radova (2 sata).

Odgojno-obrazovni ishod domene *Doživljaj i kritički stav OŠ LK B.6.1.* predviđa da *učenik rekonstruira likovno i vizualno umjetničko djelo povezujući osobni doživljaj, likovni jezik i tematski sadržaj djela u cjelinu.* Dok se u razradi ishoda navodi i očekuje da: *učenik opisuje osobni doživljaj djela i povezuje ga s vlastitim iskustvom, osjećajima, mislima i stavovima, te opisuje umjetničko djelo kao cjelinu: opaža i istražuje povezanost materijala, postupaka, likovnog jezika, odnosa forme i sadržaja (tema, motiv, poruka, asocijacije).* Nadalje, *učenike se potiče da u neposrednome susretu s djelima i spomenicima prikupljaju i bilježe podatke (pisane i vizualne bilješke) koji se odnose na istraživani sadržaj te se njima kasnije služe u vlastitim radovima* (Kurikulum LKiLU, 2019).

Istraživanje i učenje u Galeriji Meštrović

Učenici u pratnji učitelja likovne kulture, uz prethodnu najavu i dogovor s muzejskim pedagogom i muzejskim djelatnicima, ulaze u monumentalno dvorište Galerije Meštrović. Kratko razgovaraju o tome tko je i što je bio Ivan Meštrović. U atriju nastavljaju razgovor o kiparskim materijalima. Učenici primjećuju kamen i drvo, kiparske materijale od kojih su izrađene skulpture u prizemlju. Nakon toga odlaze na gornji kat Galerije te prvo promatraju i doživljavaju Meštrovićeve skice, izložene na zidu. Ovdje se vodi razgovor o umjetničkom procesu razmišljanja prije izrade skulpture. Učenici osvještavaju važnost cjelovitog procesa planiranja skulpturalnog djela, od ideje i razrade studije modela skicom, do izrade skulpture. Odlaze u desnu prostoriju, gdje se nalaze Meštrovićeve skulpture manjih dimenzija. Učitelj upoznaje učenike s pojmom kompozicije kiparskog djela. Učenici osvještavaju da se skulptura treba promatrati sa svih strana, te da kompozicija ovisi o kutu gledanja. Prelaskom u središnju prostoriju prvoga kata, učenici promatraju i doživljavaju statue, ljudske figure u stvarnoj veličini te različitim položajima tijela. Učenici, u razgovoru s učiteljem, istražuju odnos mase i prostora te pronalaze

primjere skulptura na kojima prostor ulazi u masu. Uočavaju, analiziraju i uspoređuju plohe na skulpturama, njihove međuodnose i teksture.

Učitelj najavljuje učenicima prvi zadatak. On se odnosi na samostalni odabir jedne skulpture iz središnje prostorije na gornjem katu Galerije koju je potrebno brzo skicirati u vremenu od 5 do 10 minuta olovkom na papiru. Bitno je uočiti i prikazati pokret unutar odabrane skulpture. Nadalje, učenici na likovnim djelima uočavaju da skulptura može biti statična ili dinamična. Uz skicu trebaju napisati koju kompoziciju primjećuju i od kojeg je materijala skulptura izrađena. Nakon završenog zadatka, nastavlja se upoznavanje sadržaja Galerije, odlazi se u lijevu prostoriju prvog kata, gdje učenici samostalno doživljavaju i promatraju skulpture krećući se oko njih. Učitelj ukazuje na skulpturu Joba, na kojoj su jasno prikazane emocije, te s učenicima vodi razgovor o procesu prijenosa emocije od umjetnika, preko umjetničkog djela, do publike, koja je slobodna djelo interpretirati na svoj način. Silaskom na donji, prizemni kat, učitelj pita i navodi učenike da prepoznaju na primjerima skulptura likovne elemente i materijale koje su istraživali i upoznali ranije. Zatim se izlazi u dvorište ispred Galerije, gdje učenici tijekom 10 minutnog slobodnog vremena za šetnju mogu doživljavati, promatrati i međusobno komentirati likovna djela koja se i tamo nalaze.

Nakon toga učitelj dijeli učenicima križaljku koju oni popunjavaju na licu mjesta provjeravajući i vrednujući naučeno. Učenici rješavaju križaljku okruženi Meštrovićevim skulpturama, čime na zabavan način utvrđuju naučeno i prisjećaju se primjera koje su vidjeli u Galeriji. Rješenje križaljke ukazuje im na novi medij koji trebaju koristiti u slijedećem zadatku, a to je fotografija.

Posljednji zadatak koji se od učenika očekuje u Galeriji Meštrović odnosi se na suradničko učenje i fotografiranje u paru. Učenici će fotografirati jedan drugoga u zanimljivom položaju koji bi mogao kiparu poslužiti kao inspiracija i motiv za izradu kiparskog djela. Potrebno je fotografirati razrednog kolegu/kolegicu s najmanje pet fotografija, iz više kutova. Učenici razmišljaju o kompoziciji, simetriji, odnosu volumena i prostora. Zajedničkim angažmanom dolaze do kreativnih rješenja i originalnih fotografija, a one će im poslužiti za izradu računalne skulpture u 3D programu u slijedećoj etapi projekta koja će se realizirati u školskoj učionici.

Zaključak

Muzeji i galerije imaju višestruke funkcije. Najčešći oblik muzejskog i galerijskog komuniciranja predstavljaju izložbe muzejskih predmeta o

nečemu te radionice namijenjene nekoj ciljanoj skupini posjetitelja. Izložbe i radionice predstavljaju uobičajene oblike pedagoškog muzejskog rada (Milanović, 2018). No, suvremeni muzejski i galerijski prostori imaju puno veći pedagoški potencijal. Njega je potrebno aktivirati kroz suradnju muzeja i galerija sa školama. Tu suradnju u R. Hrvatskoj promiče i osigurava temeljni odgojno-obrazovni dokument: Kurikulum za nastavni predmet Likovne kulture za osnovne škole i Likovne umjetnosti za gimnazije (2019). Za uspješnu realizaciju pojedinih ishoda iz Kurikuluma LKiLU neophodna je suradnja između muzejskih i galerijskih djelatnika, poglavito muzejskih pedagoga, i učitelja likovne kulture te nastavnika likovne umjetnosti. Oni trebaju omogućiti i organizirati učenje u muzeju ili galeriji. Učenje izvan učionice, u susretu s umjetničkim djelima, njihovo percipiranje, doživljavanje, uspoređivanje, skiciranje, fotografiranje, suradničko učenje i osobno konstruiranje znanja jesu oblici aktivnog učenja učenika, a rezultat takvog učenja je razumijevanje naučenog i kvalitetnije znanje. Primjer aktivnog pristupa učenju i poučavanju izborne nastavne teme *Umjetnost i zajednica* u šestom razredu osnovne škole u Galeriji Meštrović u Splitu prikazali smo u ovom radu.

Među višestrukim funkcijama i ulogama muzeja i galerija, apostrofirali smo njihov nezamjenjiv pedagoški (odgojno-obrazovni) značaj, kao osiguravatelja neposrednog iskustva umjetničkog djela u izvornome kontekstu, koji kod učenika oblikuje razvoj doživljaja, kritičkog stava te, u konačnici, razumijevanja umjetnosti u kontekstu.

Literatura

1. Altintas, I. N., Yenigül, C. K. (2020). Active learning education in Museum. *International Journal of Evaluation and Research in Education (IJERE)*, 9(1), 120-128. Preuzeto s <http://dx.doi.org/10.11591/ijere.v9i1.20380>
2. Brajčić, M., Kovačević, S., Kušćević, D. (2013). Učenje u muzeju. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje* (Specijalno izdanje), Vol:15, Sp.Ed.No.2/2013, 159-178.
3. Džinkić, O., Milutinović, J. (2019). Učenje u muzeju u svjetlu konstruktivističke teorijske osnove. *Zbornik Odseka za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* (Elektronski izvor), 28, 93-100. Preuzeto s <http://dx.doi.org/10.19090/zop.2019.28.93-110>
4. Koreneva, A. Y. (2019). Museum: A Timeless Educator. U: S. A. Glebovich (ur.): *Pedagogical Education - History, Present Time, Perspectives / Proceedings of the Pedagogical Education - History, Present Time, Perspectives (PEHPP 2019)* Veliky Novgorod, Ruska Federacija (str. 342-346). London: European Publisher Ltd. Preuzeto s <https://doi.org/10.15405/epsbs.2020.08.02.43>
5. Matijević, M. (2017). Na tragu didaktike nastave za net generacije. U: M. Matijević (ur.), *Nastava i škola za net-generacije* (str. 19-46). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
6. Milanović, A. (2018). Pedagoški potencijal muzeja - muzej kao centar obrazovanja i učenja. *Godišnjak za pedagogiju*, 3(2), 73-89. Preuzeto s <http://dx.doi.org/10.46630/gped.2.2018.06>
7. Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019). *Odluka o donošenju Kurikuluma za nastavni predmet Likovne kulture za osnovne škole i Likovne umjetnosti za gimnazije u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Vlada RH, Ministarstvo znanosti i obrazovanja.
8. Pivac, D. (2004). Odnos učitelja i učenika u konstruktivistički utemeljenoj nastavi likovne kulture. U: R. Bacalja (ur.), *Dijete, odgojitelj i učitelj / Zbornik radova sa znanstveno - stručnog skupa s međunarodnom suradnjom* (str.271-278). Zadar: Sveučilište u Zadru, Stručni odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja predškolske djece.

Museums and galleries as co-creators of the Fine Arts Curriculum

Summary: This paper explains and emphasizes the active role of museums and galleries in contemporary education in the Republic of Croatia. Their role has a special significance since 2019 when the Croatian primary and secondary education system adopted a curriculum approach to planning, organizing, conducting, and evaluating learning and teaching based on educational outcomes. Within the Curriculum of the subject of Visual Culture for primary schools and Fine Art for high schools in the Republic of Croatia, educational outcomes are grouped into three domains: creativity and productivity, art experience and critical attitude, and art in context. Among the recommendations for achieving educational outcomes in two domains, art experience and critical attitude, and art in context in upper grades of primary school and high school, the recommended forms of work include: extracurricular activities, project-based learning, organizing various teaching activities in museum/gallery spaces. In this paper, we presented a proposal for planning and organizing an elective teaching topic “Art and Community” in the sixth grade of primary school, which is planned to be implemented not only in the classroom but also in the Meštrović Gallery in Split. Among the multiple functions and roles of museums and galleries, we emphasized their invaluable pedagogical significance as providers of direct experience of artworks in their original context, which shapes the development of students’ perception and experience, critical attitude, and understanding of art in context.

Keywords: museums and galleries, learning and teaching in the museum and gallery, Curriculum of Visual Culture and Fine Art

Lucija SEKULA, muzejska pedagoginja
pedagog@nmz.hr

Marija VIDUČIĆ, knjižničarka
knjiznica@nmz.hr

Narodni muzej Zadar, Poljana pape Aleksandra III 2, Zadar

Komunikacija s posjetiteljima u hibridnom okruženju za vrijeme i nakon pandemije

Sažetak: Narodni muzej Zadar je, poput ostalih muzeja, tijekom *lock-downa* 2020. godine, bio primoran pronaći nove načine komunikacije s posjetiteljima koji, zbog novonastale situacije, nisu mogli osobno posjetiti muzejske prostore. Iako je praksa komunikacije s korisnicima putem društvenih mreža već od ranije postojala u Narodnom muzeju Zadar, tijekom zatvaranja digitalne platforme muzeja nametnule su se kao jedini način komunikacije putem kojega smo mogli doći do posjetitelja i obrnuto. Kako bismo održali postojeću suradnju, a pritom došli i do nekih budućih posjetitelja, prebacili smo svoje programe online. Osim izložbi koje su postavljene online, natječaja koji su postali virtualni natječaji, putem digitalnih platformi održavane su i edukativne radionice. Komunikacija je bila putem e-mailova i društvenih mreža, animiranja korisnika da šalju radove, naprave radionice kod kuće i pošalju nam povratne informacije i drugo. U ovom radu će se predstaviti rad muzeja tijekom i nakon pandemije s posebnim naglaskom na radionicu „Pletenje maslinovih grančica“ koja se tradicionalno odvija u Narodnom muzeju Zadar, a tradicija odvijanja se nije prekinula upravo zahvaljujući virtualnom načinu komuniciranja. Brojni programi nastali tijekom pandemije nastavili su se odvijati i poslije, uz prilagođeni način izvedbe i s neposrednim kontaktom s korisnicima.

Ključne riječi: digitalne platforme, online programi, komunikacija, Narodni muzej Zadar

Uvod

Posljednja ICOM-ova (2022) definicija muzeja „Muzej je neprofitna, trajna institucija u službi društva koja istražuje, sabire, čuva, interpretira i izlaže materijalnu i nematerijalnu baštinu. Otvoreni za javnost, pristupačni i uključivi muzeji potiču različitost i održivost. Muzeji djeluju i komuni-

ciraju etično, profesionalno i u suradnji sa zajednicama pružaju različite mogućnosti za edukaciju, uživanje, promišljanje i razmjenu znanja.“ jasno naglašava otvorenost, pristupačnost i uključivost. Muzeji u svom radu upravo to i postižu. Komunikacija s posjetiteljima u muzejima mora biti obostrana kako bi bila uspješna. To se postiže na osnovu povratnih informacija posjetitelja, na primjer prilikom stručnog vodstva povratna informacija o zanimljivosti informacija koje nudimo posjetitelju je odmah vidljiva. Na osnovu te informacije možemo temu produbiti ili skratiti. Povratna informacija o zanimljivosti edukativnog programa koji je planiran se može pronaći u posjećenosti istog. To su komunikacije „licem u lice“, no što je s komunikacijom kad svoje posjetitelje, odnosno korisnike ne vidimo? Kako dobiti informaciju i kako ostati pristupačni, otvoreni za javnost, uključivi i sve ostalo što moramo ostvariti referirajući se na zadanu definiciju muzeja, ako su vrata muzejskih prostora zatvorena za javnost zbog pandemije?

U tom slučaju naša komunikacija prelazi na digitalne platforme.

Iako se o digitalizaciji muzejskih programa govori već duže vrijeme i neki muzeji su i prije pandemije dio svojih programa provodili online, pandemija i *lockdown* nas je sve „prisilio“ na veće obraćanje pažnje na digitalne platforme i traženje svih načina za njihovo iskorištavanje kako bi došli do posjetitelja i kako ne bismo izgubili kontakt s njima.

U ovom radu se govori upravo o tome, iskorištavanju „novootkrivenih“ prednosti digitalnih platformi, prebacivanje starih programa u novo okruženje i o borbi za nove posjetitelje i zadržavanje starih. Opisuje se korištenje digitalnih platformi prije pandemije, za vrijeme i nakon u Narodnom muzeju Zadar.

Narodni muzej Zadar – kratke povijesne crtice o muzeju

Narodni muzej Zadar djeluje na području grada Zadra od 1832. godine kada započinje javno muzejsko djelovanje što ga čini jednim od najstarijih muzeja u Hrvatskoj. Te godine austrijski namjesnik u Dalmaciji Vetter von Lilienberg upućuje poziv okružnim poglavarima i biskupima Dalmacije da svaki u svom području organiziraju prikupljanje predmeta baštine za sveopći muzej provincije – Museo nazionale sa sjedištem u Zadru čija svrha je bila prikupljanje i izlaganje uzoraka iz prirodnih znanosti, starina te narodne i industrijske djelatnosti. Narodni muzej Zadar je osnovan kao kompleksni muzej s ciljem istraživanja, čuvanja i komuniciranja prirodne i kulturne baštine te kao takav djeluje do danas. Već 190 godina slijedi istraživačku, prezentacijsku, izdavačku i pedagošku misiju temeljenu

na bogatom fundusu. Fundus muzeja broji preko 100 tisuća predmeta i predstavlja baštinski kapital kojim se komuniciraju kulturne i prirodne vrijednosti te identitet Zadra i šire regije. Suorganizacijom i organizacijom te ugošćavanjem izložbi drugih ustanova te organizacijom stručnih i znanstvenih skupova, radionica, kulturnih manifestacija, koncerata i promocija Narodni muzej Zadar predstavlja nezamjenjivu kulturnu, obrazovnu, društvenu i turističku točku grada i županije. Završetkom obnove Providurove i Kneževe palače 2022. godine Narodni muzej Zadar je simbolično zatvorio puni krug od točke na kojoj je, kratko nakon osnivanja muzeja, smještena prva donirana građa, u prostorima u kojima je stolovala pokrajinska vlada koja ga je i osnovala 1832. godine, do te iste točke na koju će se vratiti muzejska građa novog regionalnog muzeja sjeverne Dalmacije. Iako nikada nije ni izašao u potpunosti iz povijesnog prostora jer je Galerija umjetnina, kao dio Narodnog muzeja Zadar, od svog osnutka smještena u Providurovoj palači. U svom sastavu NMZ objedinjuje četiri odjela: Etnološki odjel, Prirodoslovni odjel, Galeriju umjetnina i odjel Muzej grada Zadra; izložbene paviljone: Gradsku ložu, Kneževu i Providurovu palaču (ujedinjene pod nazivom II Palače), multimedijalni posjetiteljski centar Mali arsenal; dislocirane područne zbirke na otoku Ižu: Područnu etnografsku zbirku Veli Iž i Područnu kulturno-povijesnu zbirku Mali Iž; stručne službe: Dokumentacijsku, Pedagošku i Službu za marketing i odnose s javnošću (Povijest muzeja www.nmz.hr).

Komunikacija prije i za vrijeme pandemije

Komunikacija s posjetiteljima prije pandemije i *lockdowna* se u Narodnom muzeju Zadar temeljila na stručnim vodstvima, likovnim i literarnim natječajima, edukativnim radionicama, igraonicama i brojnim drugim programima koji su se odvijali u prostoru Muzeja ili u prostoru škole/dječjeg vrtića. U to vrijeme komunikacija nije bila upitna, tijekom godine imali smo dovoljan broj posjetitelja koji su aktivno sudjelovali u našim programima. Sve obavijesti i izvješća o događanjima bila su redovno objavljivana na web stranici Muzeja i na društvenim mrežama kojima se Muzej koristi. Potreba za aktivnijim korištenjem dostupnih digitalnih platformi nije bila izražena. Na to ukazuje i podatak kako je prije 2020. godine na YouTube kanalu Narodnog muzeja Zadar objavljeno samo 15 videozapisa od ukupno 73 do sada objavljenih. Svi ostali videozapisi su objavljeni tijekom i nakon 2020. godine.

Narodni muzej Zadar se, poput većine muzeja, u pandemijskoj 2020.

godini našao pred brojnim izazovima. Svoje djelovanje i komunikaciju s posjetiteljima u kratkom vremenu prebaciti na digitalne platforme postala je nasušna potreba. Zbog krutosti muzejskog osoblja prenesene iz prethodnih razdoblja djelovanja, Narodni muzej Zadar nije imao zavidnu komunikaciju s korisnicima putem digitalnih kanala iako su platforme kao takve već postojale. Kako bi komunikacijski tijek mogao teći neometano te kako bismo našim posjetiteljima i u vremenu kada fizički nismo bili otvoreni ipak predstavili svoj rad započeli smo objavljivanjem digitalnih sadržaja. Sada je ovom mediju posvećena veća pozornost, izložbe su postale virtualne izložbe, natječaji su postali online natječaji, a edukativne radionice odvijale su se u virtualnom okruženju.

S obzirom na to da za novi način rada već postojećim proračunom nisu bila predviđena sredstva za ulaganje u ovaj vid komunikacije s korisnicima nametnula se potreba za „oživljavanjem“ postojećih kanala na društvenim mrežama i drugim digitalnim platformama. Narodni muzej Zadar dugi niz godina posjeduje mrežne stranice. No s obzirom da je službena stranica u prvom redu informativnog karaktera trebalo je smisliti kako pridobiti pažnju svih skupina korisnika te ih na neki način pridobiti da sudjeluju u stvaranju sadržaja koji će u prvom redu biti zanimljivi, a s druge strane zbog masovnosti i načina komuniciranja na digitalnim platformama neće gubiti na kvaliteti. Suhoparne duge tekstove prepune informacija, povijesnih činjenica, opisa izložbi i eksponata, tekstova koji se opet nadovezuju na neke druge tekstove i ostalih neizostavnih podataka koje je muzejska zajednica na čelu s kustosima, dokumentaristima i drugim stručnim kadrom prezentirala na mrežnim stranicama trebalo je prilagoditi što širem spektru novih korisnika da pritom potonji ostanu zainteresirani za sadržaj i potakne ih se na interakciju, a da gornji navedeni sadržaj ne dožive kao svojevrsnu vrstu vandalizma. Laički, trebalo je kolege na neki način potaknuti na stvaranje drugačije vrste sadržaja, dugometražne objave pretvoriti u niz manjih zanimljivih objava te se sa teksta prebaciti na sliku i video materijale, a sve to kako bismo postojećim i novim korisnicima približili djelovanje muzeja, rad stručnog kadra te muzej učinili mjestom dostupnim svim kategorijama korisnika.

Narodni muzej Zadar od postojećih platformi, osim službene web stranice, koristi Facebook, Instagram i YouTube. Navedeni kanali u kratkom su vremenskom periodu trebali postati „živi“, a od kreatora kao i od krajnjih korisnika zahtijevala se interakcija. Postojeći profili na društvenim mrežama i YouTube kanalu nisu bili izrazito posjećeni prije pandemije, a

razlog tomu se može pronaći i u slabijem korištenju i manjem broju objava. Komunikacija s posjetiteljima prije pandemije je bila licem u lice i nije bilo potrebe u velikoj mjeri prebaciti ju online. Nije se obraćala dovoljna pažnja na digitalne platforme i mogućnosti njihovog iskorištavanja. Nagli dolazak *lockdowna* i zatvaranje u potpunosti nas je „probudilo“, osvijestili smo kako malo koristimo dostupne mogućnosti komunikacije putem digitalnih platformi. Bilo je potrebno uz pomoć „kućnih“ izuma i vlastitih mobitela stvoriti kvalitetan program koji će naše posjetitelje podsjetiti da smo s njima i u vrijeme pandemije, a koji će im naposljetku i pružiti korisne informacije i zabavne radionice za popunjavanje slobodnog vremena.

Angažmanom stručnog kadra svaki zaposlenik Narodnog muzeja Zadar dao je svoj doprinos u svom području za online programe koji će privući publiku i zadržati posjetitelje.

Programi nastali za vrijeme pandemije u online verziji (odnosi se na 2020. godinu):

1. Izložbe (Arhiva izložbi www.nmz.hr):

„Parkovi Zadra“ 18. svibnja 2020. godine - virtualna izložba muzejskih odjela u povodu Međunarodnog dana muzeja 2020. Autori izložbe: Nevena Štokić, Snježana Vujčić-Karlo, Natali Čop, Jasenka Lulić Štorić, Marija Šarić Ban, Hrvoje Perica, Ivana Dražić, Lucija Sekula.

Izložba je nastala suradnjom svih odjela i službi Narodnog muzeja Zadar, a vezala se uz ICOM-ovu temu za Međunarodni dan muzeja 2020. godine „Muzeji za jednakost: različitost i uključenost“. Svaki odjel je dao svoj doprinos obradi teme iz vlastitog pogleda te su nastale četiri različite, a uključive izložbe:

- Priroda u parku - dio zajedničke virtualne izložbe u pripremi Prirodoslovnog odjela
- Parkovi u muzeju i muzeji u parkovima - dio zajedničke virtualne izložbe u pripremi Dokumentacijske službe
- Zelene oaze urbanog življenja - dio zajedničke virtualne izložbe u pripremi Galerije umjetnina i Muzeja grada Zadra
- Park - mjesto okolice i društvenih trendova - dio zajedničke virtualne izložbe u pripremi Etnološkog odjela

„Županijo, sretan ti rođendan!“ 7. svibnja 2020. godine - radovi pristigli na natječaj „Županijo, sretan ti rođendan!“ koji se odvija u vrijeme Dana Zadarske županije. Svrha natječaja je prikazati nepoznate prirodne i materijalne ljepote Zadarske županije. S obzirom na nemogućnost odr-

žavanja izložbe u fizičkom obliku, radovi su postavljeni na web stranicu Narodnog muzeja Zadar.

„Ratna stvarnost“, 6. listopada 2020. godine – virtualna izložba u povodu Dana obrane grada Zadra

2. Radionice/igraonice (Arhiva edukacija www.nmz.hr)

Radionica pletenja maslinovih grančica, 3. travnja 2020. godine – tradicionalna radionica održavanja tradicijskih vještina u Narodnom muzeju Zadar koja se održava u tjednu pred Cvjetnicu. Zbog *lockdowna* snimljen je cijeli postupak izrade i objavljen na stranicama muzeja.

Bojenje jaja prirodnim bojama – 10. i 11. travnja 2020. godine – tekst Snježane Vujčić Karlo, kustosice Prirodoslovnog odjela o bojama koje prodiru kroz ljusku jaja i bojanje prirodnim i umjetnim bojama. Napravljen je i video s postupkom bojenja jaja prirodnim bojama (Lucija Sekula, muzejska pedagoginja).

Sve je to ljubav, 20. travnja do 18. svibnja 2020. godine – natječaj za sve dobne skupine u povodu 25. Edukativne muzejske akcije na temu „Ljubav“. Prilagodbom prijavljenog programa i zbog nemogućnosti održavanja planirane izložbe odlučili smo napraviti online natječaj na temu ljubav u kojem smo pozvali zainteresirane sudionike da snime, crtaju i/ili pišu o tome što za njih znači ljubav. Pristigli radovi su bili objavljeni na Facebook stranici muzeja, a rad s najviše *lajkova* osvojio je i prigodnu nagradu.

Parkovi Zadra – u igri i učenju; puzzle, kviz „Parkovi Zadra“; bojanka, osmosmjerka, križaljka, 18. svibnja 2020. godine – u sklopu zajedničke virtualne izložbe „Parkovi Zadra“ u povodu Međunarodnog dana muzeja, organiziran je prigodni edukativni program koji je bio dostupan online.

Natječaj O ljubavi i zbog ljubavi, 25. studenog 2020. godine – u sklopu izložbe „Ljubav nas veže i spaja“ organizirane u povodu 25. Edukativne muzejske akcije na temu „Ljubav“. Na natječaj su se mogli prijaviti svi zainteresirani posjetitelji sa svojom snimkom o tome što je sve ljubav. Pristigle snimke su objavljene na YouTube kanalu Narodnog muzeja Zadar

Kviz uz izložbu „Ljubav nas veže i spaja“, 2. prosinca 2020. godine – kviz uz izložbu postavljenu u Edukativnoj dvorani Kneževe palače se planirao održati „licem u lice“, međutim, zbog epidemioloških mjera to nije bilo moguće, pa smo ga prebacili online.

Božić kod kuće, 10. do 23. prosinca 2020. godine – ciklus radionica o božićnim ukrasima. U vrijeme pred Božić održavaju se radionice izra-

de božićnih ukrasa prirodnim materijalima. S obzirom na nemogućnost održavanja istih u fizičkom obliku, snimljene su radionice koje se odnose na božićne ukrase, ali i na tradicijska jela za vrijeme Božića. Video su postavljena na YouTube kanal Muzeja

Slagalice slike stalnog postava – kako bi se približio stalni postav posjetiteljima napravljena je slagalica s fotografijama predmeta koji se nalaze u njemu.

3. Ostalo (Arhiva događanja www.nmz.hr)

Iz Prirodoslovnog odjela Narodnog muzeja Zadar, 27. ožujka do 22. travnja 2020. – tekst kustosice Snježane Vujčić Karlo o zanimljivim i manje poznatim prirodninama: leptir obični žučak, biljka Kukurijek (*Helleborus* sp.), Šišmiši i COVID-19, Proljeće u Velebitu,

Iz muzejske dokumentaristike, 2. travnja 2020. godine do 28. siječnja 2022. godine – tekst više dokumentaristice NMZ-a Natali Čop koji otkriva što sve dokumentacija jednog muzeja čuva i na koji način je usko vezana s prezentacijom: Iza izložbenih kulisa, Od morskih dubina do izložbene dvorane, Muzejska građa i prostori u Domovinskom ratu, Donacije muzeju – uz 189. rođendan, Zdravi bili! – muzej u službi zdravlja – uz Noć muzeja 2022.

Mali podsjetnik na uskrsne običaje u sjevernoj Dalmaciji – tekst Etnološkog odjela, 10. travnja 2020. godine

Obilježavanje rođendana Muzeja 2020. godine – videom o povijesti muzeja.

Dnevnik jednog muzeja u pandemiji – obraćanje posjetiteljima iz perspektive muzeja, tekst, 30. prosinca 2020. godine

Muzeofonija – vidcast sa zanimljivim temama i sugovornicima, 18. svibnja 2020. godine do 27. ožujka 2022. godine – Suprotnosti se privlače?, Di greš?, Mi, vi, oni, Kićkok, Noć muzeja 2021., Monsieur Berber, Virtualni identitet, Nitko kao ja, Mislim, dakle postojim, Muzealci i arhitekti

Predstavljanje zbirki

Art quarantine Metmuseum – if you can't see art be the art – natječaj, slanje ideja na temu izložbi, replike djela.

Programi nastali nakon 2020. godine u digitalnom obliku

I nakon 2020. godine iako su se muzejski prostori otvorili za posjete, na snazi su bile epidemiološke mjere koje nisu dopuštale veće okupljanje

osoba na jednom mjestu. S obzirom na pozitivne povratne informacije naših „digitalnih“ posjetitelja nastavili smo koristiti online verzije programa, sada u kombinaciji i sa fizički postavljenim izložbama. U tom razdoblju nastali su sljedeći programi (Arhiva izložbi, edukacija i događanja www.nmz.hr):

Virtualna izložba crteža Ivana Palčića „Veličina malenih“, 29. siječnja 2021. godine - Izložba prezentira vrijednu zbirku crteža, pjesama, osobnih dokumenata i fotografija koju je umjetnik ostavio Narodnom muzeju Zadar. Organizator izložbe je Galerija umjetnina NMZ, voditeljica Galerije Nevena Štokić. Izložba je organizirana u povodu Noći muzeja 2021.

Virtualna izložba „Sve naše noći“ - vremeplov sudjelovanja Narodnog muzeja Zadar na manifestaciji Noć muzeja, 29. siječnja 2021. godine - autorica izložbe Natali Čop, viša dokumentaristica NMZ-a. Izložba je organizirana u povodu Noći muzeja 2021. godine, a obuhvaća programe Narodnog muzeja Zadar tijekom 13 godina sudjelovanja u manifestaciji Noć Muzeja

Noć muzeja u vrtiću, 29. siječnja 2021. godine - zbog važećih epidemioloških mjera nije bilo moguće održati radionicu u prostoru muzeja, pa se u dogovoru s roditeljima i odgojiteljima dječjeg vrtića Žuto pače, u prostoru muzeja održao posjet izložbi Etnološke osobitosti sjeverne Dalmacije, a radionica izrade zalistavca se održala u prostoru dječjeg vrtića. Rezultati radionice i nastala mala umjetnička djela zalistavaca su prikazani putem videa i objavljeni na stranicama muzeja i dječjeg vrtića.

Zadar čita 2021. - sudjelovanje u manifestaciji „Zadar čita“ koju organizira Gradska knjižnica Zadar. Narodni muzej Zadar se pridružio s čitanjem bajki pod nazivom „Muzealci čitaju bajke“, snimljene su priče: Šuma Striborova, Ružno pače, Crvenkapica, Petar Pan, Matovilka. Program je trajao od 22. ožujka do 26. ožujka s početkom u 12 sati

Vremeplov muzeja, 1. kolovoza 2021. godine do 30. rujna 2022. godine - prisjećanje na važne datume u prošlosti rada muzeja; Borelli - otkup obiteljske ostavštine, Ključna riječ: Domovinski rat, Sjećanje na žrtvu Vukovara i Škabrnje, Crtice zadarskog identiteta na projekcijama u Kneževoj palači, Prije 114 godina otvoren Prirodoslovni muzej u Zadru, Prije 72 godine otvoren prvi stručni etnografski postav u Zadru, Donacija tapiserija Ivana i Ane Tomljanović.

Digitalna Noć muzeja 2021. godine - osim izložbi koje su posjetitelji mogli posjetiti digitalni sadržaji u Noći muzeja su obuhvatili: video „Kafić - mjesto konstruktivne dokolice zadarskih srednjoškolaca“, Predstavljanje digitalnog kataloga „Donacija tapiserija Ivana i Ane Tomljanović“, „Muzej u

školi – Ulice – spomenici velikana“ – izložba fotografija u OŠ Zadarski otoci.

Noć knjige 2021. - Narodni muzej Zadar se uključio sa svojim programom Riječi koje dušu liječe u manifestaciju Noć knjige. Deseta po redu, Noć knjige 2021. odvijala se pod geslom Ljekovita moć knjige. U svom online programu su uvodno u događanje tijekom tjedna i na sam Svjetski dan knjige, 23. travnja, popularni autori nudili osvrte o ljekovitosti literature, te odgovarali na brojna pitanja o temi.

Iz muzejske čuvaonice – virtualno Vaši – uz obilježavanje Međunarodnog dana muzeja 2021. godine – audiovodič - izbor priča o umjetnosti iz fundusa Galerije umjetnina

Noć muzeja 2022. – uz izložbe koje su se mogle posjetiti u prostoru organiziran je i digitalni program: video materijal “Znakovlje i odore iz Domovinskog rata”- o izložbi govori kolekcionar Tomislav Lonić, video materijal “Strip-internet našeg doba Majstori baluna” - o izložbi govori autor Julije Jelaska, video materijal “Beskompromisno” u susret izložbi Ratka Petrića – Baciti istinu u lice! u organizaciji Galerije umjetnina NMZ virtualno predstavljanje Petrićevih skulptura, „Šest salonskih priča – Povijesni ambijenti Narodnog muzeja Zadar” live stream stručno vodstvo kustosice Ivane Dražić, video materijal “Priprema, pozor – MAHOVINE” u organizaciji Prirodoslovnog odjela.

Zadar čita 2022. ožujak – „Umreženi u mrežu“ – fotografski natječaj „5 prijatelja“, kviz „Pogodi citat“

Radna knjižica „Moderno-postmoderno“, 30. lipnja 2022. godine – u sklopu izložbe galerije umjetnina „Moderno-postmoderno“ napravljena je edukativna knjižica s radnim zadacima koje su se odnosile na radove predstavljene na izložbi.

„Pletenje maslinovih grančica“ – prva online radionica

Maslinove grančice se pletu u tjednu pred Cvjetnicu, blagdan koji slavi Isusov dolazak u Jeruzalem i pozdravljanje Isusa s palminim granama. Kako palme nisu autohtona biljka na našem području, žene na otocima su se dosjetile na koji način grane masline, kojih ima u izobilju na našem području oblikovati da nalikuju granama palme. Ta vještina pletenja maslinovih grana se prenosi iz generacije u generaciju, a u Etnološkom odjelu Narodnog muzeja Zadar putem radionice prenosi se vrijedno znanje na najmlađe generacije.

Kako su neposredno prije *lockdowna* 2020. godine bile dogovorene radionice pred Uskrs koje se u Narodnom muzeju Zadar realiziraju dugi

niz godina, donijeli smo odluku o snimanju tih radionica i objavljivanju na našim stranicama. To je ujedno bila i prva radionica u potpunosti objavljena na stranicama Muzeja. Radionicu pletenja maslinovih grančica za koju se uvijek traži mjesto više, vodi vanjska suradnica Narodnog muzeja Zadar Karmen Turčinov, etnologinja koja svojim radom potiče očuvanje tradicijskih vještina i prenošenjem znanja sudionicima priča o kontekstu u kojem su te tradicijske vještine nastale te razlog njihovog nastajanja.

Kako posjetitelji nisu mogli do nas, a nismo htjeli prekinuti tradiciju održavanja radionica pletenja maslinovih grančica, uz dopuštenje gospođe Karmen Turčinov, muzejska pedagoginja Lucija Sekula snimila je kod kuće cijeli postupak pletenja. Taj postupak je objavljen na YouTube kanalu Narodnog muzeja Zadar i na drugim digitalnim platformama na kojima je to bilo moguće. Na Instagram profilu Narodnog muzeja Zadar nije bilo moguće objaviti cijeli video, koji traje dvadesetak minuta pa su objavljeni sažetci. Radionica je prilagođena za dob od 8 godina na dalje, ali mlađa djeca se mogu uključiti u postupak pripreme. Stoga smo za mlađu populaciju objavili prijedloge kako se mogu uključiti uz fotografije postupka.

S obzirom na to da je video sniman sa zvukom, odnosno objašnjen je detaljno svaki dio pletenja video je moguće koristiti i samo sa zvukom što pogoduje slijepim i slabovidnim osobama. Video je ponovno poslan na e-mail adrese svih odgojno-obrazovnih institucija i u travnju 2021. godine zbog velikog odaziva sudionika na radionice, a nemogućnosti organiziranja više termina zbog drugih obaveza voditeljice radionica Karmen Turčinov.

Naglasak je na radionici pletenja maslinovih grančica iz razloga što snimljena radionica predstavlja tradicionalnu radionicu u Narodnom muzeju Zadar prenesenu na digitalne platforme. To nam omogućuje da dođemo do većeg broja posjetitelja, a sačuvan videozapis možemo koristiti više puta. Detaljan opis postupka pletenja daje mogućnost korištenja videa i u nastavi kada zainteresirani sudionici nisu u mogućnosti fizički doći na radionice.

Povratne informacije o digitalnim sadržajima

Objava sadržaja koji se mogu pratiti na digitalnim platformama i njihova posjećenost, odnosno interes potencijalne publike za iste se prati brojem lajkova, komentara, dijeljenja. Možemo reći da je nakon *lockdowna* i nastavljanja objavljivanja interaktivnih sadržaja online interes publike

povećan. Sudjeluju u našem radu slanjem svojih sadržaja, dijeljenjem i komentiranjem. Podatci o povratnim informacijama nam govore kako je u 2020. godini bilo 21445 reakcija¹ na objavljene sadržaje na Instagram i Facebook profilu Kneževe palače, izložbenog prostora NMZ-a i 17697 reakcija na YouTube kanalu i Instagram i Facebook profilu Narodnog muzeja Zadar.²

Umjesto zaključka

Pandemijska 2020. godina nas je sve prisilila na ozbiljnije iskorištavanje mogućnosti digitalnih platformi i uočavanje njihovih prednosti. S daljnjim nastavljanjem korištenja online verzija muzejskih programa mogu se uočiti i određeni nedostaci.

Veći fokus na digitalni oblik komunikacije s posjetiteljima ukazuje na prednost da do nas i naših sadržaja mogu doći i oni kojima smo u fizičkom obliku rada nedostupni. Prostori Narodnog muzeja Zadar nisu u potpunosti prilagođeni osobama s invaliditetom jer su smješteni u starim zgradama i u glavnom gradu županije i nekim stanovnicima je izrazito teško, vremenski i financijski doći u naše prostore i vidjeti što imamo u programu. Na ovaj način, u digitalnom obliku te poteškoće su se na neki način prekrile, ako ne i nadvladale.

Nedostatak korištenja digitalnih oblika prikazivanja muzejskih programa je gubitak neposrednog dodira s predmetima koje muzej čuva. Fotografija predmeta i nepostojanje kontakta prilikom objašnjavanja postupka rada na radionicama ne može i ne smije zamijeniti fizički rad muzeja u izložbenim prostorima. Izravna komunikacija u neposrednom muzejskom okruženju je nezamijenjiva.

Iako ništa ne može zamijeniti neposredan kontakt s predmetima kulturne i prirodne baštine, kombiniranjem jednog i drugog možemo postići mnogo. Ponekad izazovi pred kojima se nađemo i prvi šok prilikom traženja rješenja dovedu do boljih načina komunikacije i rada. Uz suradnju i volju svih djelatnika nastavlja se rad na online sadržaju muzejskih programa, dok nam je primarni rad na provođenju programa i izravnom kontaktu s posjetiteljima.

¹ Broj komentara, dijeljenja objava, *lajkova*, pratitelja i pregleda objava.

² Prilikom otvaranja Kneževe palače 2017. godine kao izložbenog prostora Narodnog muzeja Zadar, otvoren je poseban profil na Facebook-u i Instagramu koji se odnosio samo na programe u Kneževoj palači, dok profil Narodnog muzeja Zadar obuhvaća i programe u drugim izložbenim prostorima NMZ-a

Literatura

1. <https://www.nmz.hr/hr/o-muzeju/povijest-muzeja/>
2. <https://www.nmz.hr/hr/izlozbe/?p=3>
3. <https://www.nmz.hr/hr/edukacija/?p=3>
4. <https://www.nmz.hr/hr/dogadanja/?P=3>

Communicating with visitors in a hybrid environment during and after the pandemic

Summary: National museum Zadar was, as were other museums, during lockdown in year 2020th, obligated to find new ways of communication with their visitors which, according to a new situation, weren't able to visit museum area. Although communication with visitors on social network existed in National museum Zadar before lockdown came, during that period museum digital platforms came as only way of communication through which we were able to contact our visitors. According to keep our visitors and in the same time to reach new potential visitors we needed to transform our programs to online version. Not only our exhibition became online, our competitions became virtual also our workshops became digital. We communicated using e-mail and social network, we animated our visitors for sending us their work, for making workshops in their home using our instructions, and the most important to send us their impact on our work. This work presents museum work during and after pandemic year with overview on traditional workshop „Weaving olive branches“. Numerous programs which were realized during pandemic continued to be in progress after pandemic with direct contact with our visitors.

Keywords: digital platforms, online programs, communication, National museum Zadar

Nina SIVEC, viši kustos i muzejski savjetnik dokumentarist
Tiflološki muzej, Šenoina 34/III, Zagreb
nsivec@tifloloskimuzej.hr

Ivana VINKO, knjižničar
Hrvatska knjižnica za slijepe, Šenoina 34/I, Zagreb
ivana.vinko@hkzasl.hr

Muzejska dokumentacija i ostali muzejski sadržaji – dostupnost pomoću čitača ekrana

Sažetak: Dostupnost je pojam koji se sve više susreće u narativu vezanom uz osobe s invaliditetom te se nerijetko povezuje s informatičkim tehnologijama čiji su zadaci usmjereni na nekoliko važnih područja. Ovaj rad usredotočit će se na područje asistivne tehnologije koja osobama s invaliditetom, u ovom slučaju slijepim i slabovidnim, omogućuje korištenje raspoloživih muzejskih sadržaja u virtualnom obliku. Pokušat će se odgovoriti na pitanja dostupnosti muzejske dokumentacije i ostalih muzejskih sadržaja osobama oštećena vida uz pomoć računalnih čitača ekrana, posebno kreiranih za slijepe i slabovidne korisnike te će se predstaviti neki od čitača, softverskih programa, koje slijepe osobe koriste u Hrvatskoj.

Ključne riječi: digitalna pristupačnost, čitači zaslona

Muzejski i drugi baštinski djelatnici posljednjih su godina suočeni s izazovima vezanim uz dostupnost muzejskih i drugih sadržaja osobama oštećena vida. Slijedom toga sve češće se prilagođavaju izložbe slijepim i slabovidnim korisnicima u okviru izložbenih postava, a njihova izrada uključuje oblike od Brailleovih oznaka, replika, taktilne grafike i drugih koji su obuhvaćeni financijskom konstrukcijom proračuna izložbe. Razdoblje pandemije izazvane virusom SARS-CoV-2 općenito je usmjerilo djelovanje u područje digitalnog te otvorilo nevjerojatne mogućnosti koje su ubrzale već postojeću digitalnu tranziciju. Intenzivnije se počelo razmišljati o tzv. digitalnoj pristupačnosti, osobito nakon što je donesen Zakon o pristupačnosti mrežnih stranica i programskih rješenja za pokretne uređaje tijela javnog sektora (<https://tinyurl.com/mpkh8mjw>), kojim se prenosi Direktiva Europskog parlamenta i Vijeća o pristupačnosti

internetskih stranica i mobilnih aplikacija tijela javnog sektora. Potaknuti spomenutim Zakonom javne ustanove u Republici Hrvatskoj, pa tako i Tiflološki muzej, nastoje svoje mrežne stranice učiniti pristupačnim. No, je li se primjenom zakonske regulative u potpunosti ostvarila pristupačnost kojom bi razni muzejski dokumenti bili dostupni osobama oštećena vida?

Primjetno je kako su javno objavljeni podaci koji oslikavaju digitalnu pristupačnost muzejskih sadržaja putem asistivne tehnologije preko web stranica muzeja općenito vrlo oskudni. O pristupačnosti za osobe s invaliditetom više se problematizira u kontekstu posjeta muzejima. U iskustvima koja opisuju implementaciju asistivne tehnologije u muzejskom okružju, bez oklijevanja se naglašava njena korisnost i nužnost u novoj muzejskoj stvarnosti. U prilog tome govore Vasconcelos Mesqita, S. i Carneiro, M.J. (2021) sa Sveučilišta Aveiro u Portugalu koje su se bavile problematikom dostupnosti muzejskih sadržaja osobama oštećena vida putem asistivne tehnologije (AT) (<https://tinyurl.com/msnkkj66>).

U opsežno predočenom pregledu literature navedeni su najznačajniji izvori koji problematiziraju dostupnost asistivne tehnologije u svjetskim muzejima. Navodi se kako se većina studija o osobama s invaliditetom u muzejima dominantno bavi fizičkim pristupom muzejima, dok su drugi oblici zanemareni. Bez obzira radi li se o dostupnosti na tiskanim medijima, računalnim, mobilnim, multimedijalnim ili se radi o pisanoj komunikaciji, ističe se njena važnost. Cilj dostupnosti raznih muzejskih sadržaja usmjeren je na obogaćivanje iskustva osoba s oštećenjem vida tijekom posjeta muzejima, a naglasak se stavlja na potencijal asistivne tehnologije koju koriste osobe oštećena vida. Između ostalih navode se i čitači zaslona, kao jedan od oblika AT, čiji doseg u muzejskom okružju još nije u potpunosti istražen. Autori podsjećaju kako bi digitalni sadržaji dostupni na web stranicama morali slijediti WCAG¹ preporuke za pružanje razumljivih informacija. Primjera radi za osobe oštećena vida to podrazumijeva kreiranje tekstualne alternative za ne tekstualni sadržaj, zvučno opisani multimedijski sadržaj te mogućnosti za jednostavnu navigaciju i pronalaženje sadržaja. Pri tome se ističe problem pristupačnosti digitalnih medija zbog česte upotrebe grafike na web stranicama muzeja koja čitačima zaslona mogu otežati dekodiranje sadržaja pa se iz tog razloga preporuča alternativni opisni tekst.

Kako je već navedeno postojeća istraživanja koja problematiziraju povećanje pristupačnosti pomoću asistivnih tehnologija usmjerena su na

¹Međunarodni standard pristupačnosti web sadržaja osobama s invaliditetom

moгуćnosti koje slijepi i slabovidni ostvaruju tijekom posjeta muzejima. Vaz, R., Freitas, D., Coelho, A. (2020) opisuju istraživanje o pomoćnim tehnologijama koje se koriste za poboljšanje iskustava posjetitelja oštećena vida tijekom posjeta muzejskim izložbama i prostorima (<https://tinyurl.com/45fzxmh5>).

Autori navode kako većina istraživanja pronađenih u literaturi istražuje tehnologiju za poboljšanje iskustva posjeta na licu mjesta, u muzeju, koji podrazumijevaju fizički pristup. O pristupu muzejskoj građi i drugim muzejskim sadržajima putem weba se ne problematizira. Autori zaključuju kako su potrebna istraživanja kako bi se prepoznale potrebe slijepih i slabovidnih posjetitelja izvan prostora muzeja.

Oskudnost podataka koji se referiraju na korištenje asistivne tehnologije namijenjene osobama oštećena vida u digitalnom okruženju, s naglaskom na dostupnost muzejskih slikovnih dokumenata, usmjerilo nas je na pregled web stranica hrvatskih muzeja i njihovih objavljenih Izjava o pristupačnosti kojima se utvrđuje stupanj usklađenosti sa Zakonom o pristupačnosti mrežnih stranica i programskih rješenja za pokretne uređaje tijela javnog sektora. Nasumično je odabrano desetak zagrebačkih i desetak ostalih hrvatskih muzeja čija je pristupačnost uglavnom ocijenjena kao djelomična. U spomenutim Izjavama navode se neke poteškoće koje su vezane uz oštećenje vida, odnosno sljepoću, a najčešće su one koje onemogućuju očitavanje PDF dokumenata pomoću tzv. čitača zaslona. Takvi dokumenti, ponuđeni u slikovnom obliku, čitači ne mogu pročitati. Prisutne su i poteškoće kod kojih se sadržaji zbog dinamičnosti naslovnice ne prikazuju uvijek na isti način, što otežava preglednost. Što se tiče vizualnih sadržaja, pojedini nemaju pridružen "alt" atribut tj. kratak opis itd. Bez obzira na navedene poteškoće stupanj digitalne pristupačnosti se unazad par godina u Hrvatskoj znatno poboljšao te se pojačala svijest o njenom značaju.

O važnosti digitalne pristupačnosti govori podatak da su 2020. godine u Republici Hrvatskoj objavljene Smjernice za osiguravanje digitalne pristupačnosti u kojima se definira pojam, objašnjava tijek stvaranja dokumenta, zakonska podloga, elemente pristupačnosti i dr. (<https://tinyurl.com/yckduvws>) Smjernice opisuju digitalnu pristupačnost kao pojam kojim označavamo dostupnost i uporabljivost internetskih mrežnih stranica, društvenih mreža kao i mogućnost korištenja raznih mobilnih, računalnih aplikacija. Vezano uz narativ dostupnosti, digitalnu pristupačnost u tom smislu povezujemo s osobama s invaliditetom. Kako

bi se digitalni sadržaji namijenjeni ovoj populaciji u RH ujednačeno i dosljedno izrađivali, 2017. godine se započelo s osmišljavanjem dokumenta koji bi osiguravao digitalnu pristupačnost. U smjernicama se navodi kako je taj dokument bio rezultat rada CARNET-a² koji je u suradnji s Centrom za istraživanje, edukaciju i primjenu novih znanja UP2DATE, izradio prvi oblik Standarda digitalne pristupačnosti. Od prve osmišljene verzije Standard se dopunjavao i usavršavao kroz primjenu tzv. standarda W3C WAI1.³ Carnet je navedeni Standard kontinuirano usavršavao da bi zaključno 2020. godine objavio novi dokument pod nazivom Smjernice za osiguravanje digitalne pristupačnosti. Da bi se dokument mogao funkcionalno primjenjivati prošao je provjeru i dopunu Zajednice saveza osoba s invaliditetom Hrvatske – SOIH i Hrvatskog saveza slijepih. Smjernice za osiguravanje digitalne pristupačnosti osmišljene su kao preporuke, dok je jedno poglavlje posvećeno Obaveznim zahtjevima za osiguravanje digitalne pristupačnosti, u kojima se navodi dostatna i prihvatljiva razina kojom bi se osigurala pristupačnost mrežnih stranica i programskih rješenja. Smjernice detaljno objašnjavaju elemente pristupačnosti za osobe s oštećenjem sluha i poremećajima jezično-govorne glasovne komunikacije, za osobe s motoričkim poremećajima, kroničnim bolestima i višestrukim teškoćama, za osobe sa specifičnim teškoćama u učenju, sadrže Uputstva za implementaciju smjernica te obuhvaćaju elemente pristupačnost za osobe s oštećenjem vida.

Kada se govori o digitalnoj pristupačnosti za osobe oštećena vida ona podrazumijeva pružanje barem jednog načina rada koji se ne oslanja na osjet vida. U spomenutim Smjernicama se navodi niz zahtjeva koje je potrebno zadovoljiti kako bi dokumenti slijepom korisniku bili dostupni i upotrebljivi. Koji od zahtjeva će biti ispunjeni ovisi o vrsti sadržaja koja se prilagođava, o korištenim formatima datoteka, o slikovnim i zvučnim zapisima, o mogućnostima navigacije i drugom.

U ovom radu govorit će se o takozvanim čitačima zaslona namijenjenim korištenju na desktopu računalnih uređaja i na mobilnim platforma, a pokretač razmišljanja o temi kako slijepom korisniku prezentirati tekstualne i slikovne dokumente bilo je iskustvo stvaranja virtualne izložbe Tiflološkog muzeja namijenjene osobama oštećena vida. Intencija je bila omogućiti

² CARNET (Croatian Academic and Research Network) je ustanova za informatičko-informacijsku infrastrukturu djelatnost u obrazovanju i znanosti.

³ World Wide Web Consortium (W3C) razvija međunarodne standarde za web: HTML, CSS i dr., W3C Web Accessibility Initiative (WAI) razvija standarde i materijale podrške koji pomažu u razumijevanju i implementaciji pristupačnosti

dostupnost muzejske dokumentacije i ostalih muzejskih sadržaja osobama oštećena vida. Šira dostupnost muzejske dokumentacije ostvaruje se korištenjem digitalnih sadržaja pohranjenih na muzejskoj web stranici koju je moguće pretražiti putem sadržaja u okviru on line kataloga zbirke Tiflološkog muzeja (TM) te putem društvenih mreža Instagram i Facebook. On line katalog zbirke TM sadrži tekstualne i slikovne sadržaje koji su primarno pohranjeni u fondovima primarne dokumentacije. Oni uz inventarne podatke sadrže i kataloške opise. Dokumenti sekundarne dokumentacije poput fototeke, videoteke i dr. sadrže tekstualne i audio vizualne sadržaje. Digitalna pristupačnost navedenih podataka za slijepe osobe ostvaruje se korištenjem informacijske tehnologije, čitačima zaslona

Što je čitač zaslona?

Softverski program koji osobama oštećena vida omogućuje čitanje teksta prikazanog na zaslonu računala naziva se čitač zaslona, odnosno, čitač ekrana, kako se navodi na mrežnim stranicama američke zaklade za slijepe (<https://tinyurl.com/mvm8atsu>).

Čitač zaslona je sučelje između operativnog sustava računala, njegovih aplikacija i korisnika, slijepe osobe. On omogućuje pristup internetu te čitanje i pregledavanje mrežnih sadržaja. Dostupni su za operativne sustave Linux, Mac OS i Windows, Android itd. Kako slijepe osobe nisu u mogućnosti koristiti pomoć miša za navigaciju po zaslonu, čitanje zaslona podrazumijeva korištenje određenih kombinacija tipki na tipkovnici računala kojim se daje naredba koja omogućuje čitanje dijela ili cijelog dokumenta, osigurava navigaciju, otvaranje i zatvaranje datoteka i dr. Za navigaciju na mobilnim telefonima osjetljivim na dodir, čitači zaslona koriste posebne naredbe za čitanje dokumenta. Svaki čitač zaslona upotrebljava različitu strukturu naredbi, a kako se radi o velikom broju naredbi na tipkovnici koju je potrebno usvojiti korisnici, slijepe osobe, odabiru jedan, njima prihvatljiv, kojem tada najčešće ostaju vjerni. Čitač zaslona je programiran na način da analizira sadržaj dokumenta te ga pretvara u oblik koji je dostupan i razumljiv osobama oštećena vida, on umjesto vizualne nudi verbalnu i taktilnu povratnu informaciju. Vizualni elementi i grafički dizajn oblikovan za videće korisnike, slijepoj osobi nisu od pomoći. Čitači zaslona su osmišljeni tako da se sadržaji dokumenta očitavaju linijski, bez obzira na stvarni razmještaj sadržaja ili vizualne elemente u dokumentu. Očitavanje se provodi na dva načina, pomoću sintetizatora govora ili tzv. Brailleova retka, kako se navodi na web stranicama Nomense (<https://tinyurl.com/2h6c9n7v>).

Sintetizator govora je poseban program pomoću kojeg se vrši prijevod tiskanog dokumenta u zvučni, kojeg izgovara ljudski glas, tzv. TTS (Text To Speech). Većina čitača zaslona podržava različite sintetizatore govora koji kao aplikacija mogu biti već integrirani u čitače zaslona ili se kao hardverski uređaj priključuju na računalo. Drugim riječima čitač zaslona očitavanje može vršiti i pomoću vanjskog hardverskog uređaja, Brailleova retka, koji tiskani dokument pretvara u brajicu.

Čitači zaslona su tehnološka dostignuća koja slijepim i slabovidnim osobama omogućuju ulazak u digitalni svijet. U različitim oblicima postoje već više desetaka godina, ali se i dalje razvijaju i usavršavaju. Njihov značaj za populaciju oštećena vida u današnjici je gotovo neprocjenjiv. Osobama oštećena vida u Hrvatskoj su dostupni različiti čitači, a ovdje će se navesti samo dva, najzastupljeniji JAWS i njegova besplatna alternativa, NVDA.

Tvrtka Freedom Scientific⁴ je osmislila računalni program za čitanje zaslona JAWS (Job Access With Speech) koji osobama oštećena vida omogućuje samostalno korištenje računala s tipkovnicom, govorom ili Brailleovim retkom (<https://tinyurl.com/arrzm6r>).

JAWS osigurava korištenje interneta, čitanje odabranih sadržaja, pisanje dokumenta i pruža još mnogo drugih mogućnosti. Podržava standardne Windows i druge aplikacije poput Microsoft Officea, Google Chromea, Mozilla Firefoxa, Adobe Readera, Skypea itd. JAWS u svom paketu ima i govornu jedinicu TTS, utemeljenu na prirodnom ljudskom glasu tzv. Vocalizer Expressive, u Hrvatskoj je to hrvatski glas Lana kako se ističe u katalogu proizvođa Tiflotehne. (<https://tinyurl.com/4xtk5ecx>)

Tehnički fakultet Sveučilišta u Rijeci na svojim stranicama opisuje drugog čitača zaslona, NVDA (non visual desktop access), kojeg osobe oštećena vida koriste u Hrvatskoj (<https://tinyurl.com/yen8tdvp>). NVDA čitač koristi operativni sustav Microsoft Windows. Njegova popularnost se temelji na činjenici da besplatan za korištenje te da je otvorenog koda što omogućuje dodatno prilagođavanje svakom korisniku pa se može obogaćivati dodavanjem raznih mogućnosti. NVDA čitač zaslona su osmislili slijepi Michael Currana i James Teha. Kako su do tada razvijeni čitači bili izrazito skupi, njegovi autori su omogućili njegovo besplatno korištenje, a kako je NVDA otvorenog koda svaki ga korisnik može prilagoditi svojim potrebama. Sve to ga je učinilo popularnim i izrazito korištenim

⁴ Freedom Scientific je najveći svjetski proizvođač proizvoda pomoćne tehnologije za slijepe i slabovidne osobe.

čitačem zaslona u svijetu. NVDA čitač dolazi zajedno sa besplatnim višejezičnim sintetizatorom govora, eSpeakom⁵, koji trenutno podržava više od 40 različitih jezika.

Prilagodba muzejskih dokumenata osobama oštećena vida u digitalnom okruženju

Još od pojave institucionalne brige za slijepe na ovim područjima razmišlja se kako uključiti slijepog čovjeka u život zajednice te kako mu zbog prirode oštećenja prilagoditi sve potrebne sadržaje kako bi ravnopravno sudjelovao u procesu odgoja, obrazovanja i svim drugim oblicima svakodnevnog života poput kulture, zdravstvene zaštite, sporta i dr. Koncept prilagodbe se godinama u svojim oblicima razvijao, otkrivao nove izazove i otvarao nove mogućnosti. U prošlosti je to bilo opismenjavanje slijepih na reljefnim pismima, a danas je to digitalna pristupačnost.

Usprkos očiglednom napretku, postoji sumnja o tome jesu li sve osobe oštećena vida u prilici koristiti informatičku tehnologiju koja bi ih uvela u digitalno doba. Nameću se pitanja vezana uz infrastrukturnu podršku, financijska ograničenja, socijalnu isključivost, prepoznavanje i prihvaćanje novih prilika i dr. Digitalna pristupačnost ne bi smjela biti privilegija urbanih sredina. Pristup internetu znači i pristup sadržajima u digitalnom obliku koje je moguće koristiti pomoću čitača zaslona na računalu ili na mobitelu.

Drugi preduvjet koji će osigurati dostupnost digitaliziranih dokumenata slijepim osobama je njihova prilagodba. Prilikom kreiranja web stranica potrebno je unijeti podatke koji će omogućiti funkcionalno čitanje zaslona. To podrazumijeva unošenje ključnih elemenata, značajki HTML-a⁶, koji garantiraju pristupačnost digitalnih sadržaja. Sva navedena rješenja koristit će web dizajner koji će formatiranjem osigurati funkcionalnosti stranice. Na koji će se način web stranica prilagoditi detaljno je već navedeno u spomenutim Smjernicama koji pristupačnost definiraju kroz dvije razine, a vezane su uz platformu i sadržaj.

Što je potrebno učiniti od strane kustosa, dokumentarista i drugih baštinskih djelatnika kako bi se sadržaji muzejskih i drugih dokumenata mogao očitati čitačem zaslona? Iskustvo govori kako bi bilo dobro kada bi u taj proces, u različitim fazama rada, bili uključeni stvaratelji i korisnici digitalnih sadržaja. Stvaratelj web stranice treba implementirati potreb-

⁵ *eSpeak* je multijezična formantna govorna jedinica koja sav govor sintetizira i ne koristi fragmente ljudskog izgovora. Od svibnja 2007. *eSpeak* govorna jedinica podržava i hrvatski jezik koji je do danas znatno unaprijeđen, a razina razumljivosti i naglasaka svedena je gotovo na razinu književnog jezika.

⁶ HTML je standardni označni jezik za izradu web stranice ili „materinji“ jezik web preglednika koji omogućuje prikazivanje teksta, slika i multimedije na internetu.

ne navigacijske i strukturalne elemente koje će čitač zaslona prepoznati i koristiti ih kako bi se slijepa osoba lakše snalazila po sadržaju. Na web stranicama Omoguru-a se navodi kako bi sadržaj koji će čitač zaslona očitati trebao biti logičan i razumljiv (<https://tinyurl.com/4d6h44he>). Čitači zaslona vrlo su kompleksne aplikacije. Oni prepoznaju uobičajenu grafiku operativnog sustava s kojima rade i nude unaprijed programirani tekst koji se slijepoj osobi čita pomoću govorne jedinice ili joj se ispisuje na Brailleovu retku. Ukoliko slijepa osoba koja koristi čitač zaslona naiđe na sliku koju čitač ne može prepoznati, jer ju programer web stranice nije opisao, ona će slijepoj osobi biti beskorisna.

Iskustvo stečeno u procesu stvaranja ranije navedene virtualne izložbe, kada su korišteni dokumenti iz fototeke Tiflološkog muzeja, pokazalo se kao ključno za shvaćanje razlika u percepciji slijepog i videćeg čovjeka te za razumijevanje načina rada čitača zaslona. Da bi se slikovni sadržaj kakav se nudi u okviru sekundarne muzejske dokumentacije, npr. fototeke ili bilo kojeg drugog fonda koji sadrži slikovne elemente, mogao funkcionalno koristiti potrebno ga je dodatno opisati i označiti u sadržaju. Osnovno opisivanje slike kako bi bile dostupne čitačem zaslona postiže se pomoću tzv. ALT ili alternativnog teksta, kratkog opisa u opsegu od 5 do 15 riječi. Ukoliko želimo cjelovitiji opis koji će biti u funkciji zadanih ciljeva, poput verbalnog opisa muzejskog predmeta, tada bi ga trebao izraditi netko od muzejskog stručnog osoblja, a slijepoj osobi biti će čitljiv pomoću čitača zaslona samo ako je označen kao tekst.

Sljedeći korak kojeg bi trebalo poduzeti u procesu stvaranja digitalne pristupačnosti je testiranje pristupačnosti digitalnih sadržaja integriranih u web stranice, od strane programera kao i od korisnika⁷. Da bi slijepa osoba mogla izvršiti testiranje potrebno je dobro poznavanje koncepta korištenja čitača te uska suradnja s programerom i stvarateljem digitalnih sadržaja kako bi se, kroz sugestije i eventualne promjene, ostvarila maksimalna pristupačnost. U takvoj sinergiji web dizajner, slijepa osoba i kustos mogu osmisliti funkcionalan i dostupan digitalni sadržaj koji mogu koristiti osobe oštećena vida u svim dijelovima Hrvatske.

Iz svega navedenog možemo zaključiti kako je digitalnu pristupačnost muzejske dokumentacije i ostalih muzejskih sadržaja moguće funkcionalno ostvariti pomoću čitača zaslona kojeg koriste osobe oštećena vida. Dva najčešće korištena čitača zaslona su JAWS i NVDA koji omo-

⁷ U Hrvatskom savezu slijepih, u okviru programskih poslova vezanih uz elektronička pomagala, može se izvršiti testiranje digitalne pristupačnosti.

gućuju pristupačnost digitalnih sadržaja na način da im se osiguraju određeni preduvjeti navedeni u Smjernicama koji se odnose na pristupačnost digitalnih sadržaja. Ograničenja koja se prilikom korištenja čitača zaslona javljaju moguće je premostiti osiguravanjem barem jednog dodatnog načina rada koji se ne temelji na osjetu vida. Bez obzira bira li se zvučni zapis ili tekstualni opis digitalnog sadržaja, potrebno ga je osmisliti i u sadržaju adekvatno označiti kako bi slijepim korisnicima postali korisni i upotrebljivi.

Literatura

1. American Foundation for the Blind, Screen readers. Preuzeto 20.7. 2022. s <https://www.afb.org/blindness-and-low-vision/using-technology/assistive-technology-products/screen-readers>
2. CARNET, Centra za istraživanje, edukaciju i primjenu novih znanja UP2DATE. *Smjernice za osiguravanje digitalne pristupačnosti*. Preuzeto 15. 7. 2022. s <https://www.carnet.hr/wp-content/uploads/2019/11/Smjernice-digitalne-pristupac%CC%8Cnosti-ver.-1.1.pdf>
3. JAWS® Freedom Scientific. Preuzeto 25.7.2022. s <https://www.freedomscientific.com/products/software/jaws/>
4. Juzbašić, T. (2001) *Čitanje sadržaja web stranica na sasvim drugačiji način*. Preuzeto 22.7.2022. s <https://widget.omoguru.com/hr/2021/05/18/citanje-sadrzaja-web-stranica-na-sasvim-drugaciji-nacin/>
5. Léonie Watson (2022) *What is a screen reader?* Preuzeto 25.7.2022. s <https://www.nomensa.com/blog/what-screen-reader>
6. Mesquita, S. V., Carnerio, M. J. (2021) *Assistive Technologies in Museums for People With Visual Impairments*. In book: *ICT Tools and Applications for Accessible Tourism*. Preuzeto 17. 2. 2023. s https://www.researchgate.net/publication/348580576_Assistive_Technologies_in_Museums_for_People_With_Visual_Impairments
7. Tiflotehna d. o. o. Nuance Vocalizer za Windows (SAPI) LANA. Preuzeto 25.7.2022. s <https://tiflotehna.hr/proizvodi/vocalizer-za-windows-sapi/>
8. Vaz, R. (2020) Blind and Visually Impaired Visitors' Experiences in Museums: Increasing Accessibility through Assistive Technologies, *International Journal of the Inclusive Museum* 13(2):57-80, University of Porto. Preuzeto 30. 8. 2022. s https://www.researchgate.net/publication/342479976_Blind_and_Visually_Impaired_Visitors'_Experiences_in_Museums_Increasing_Accessibility_through_Assistive_Technologies
9. Vučković, I. (2019). NVDA (NonVisual Desktop Access). Preuzeto 25.7.2022. s <http://www.riteh.uniri.hr/ustroj/zavodi/zae/laboratoriji/laboratorij-za-asistivnu-tehnologiju/asistivna-tehnologija/seminari/citaci-ekrana-sinteza-govora/nvda/>
10. What is HTML? Preuzeto 24. 7. 2022. s https://www.w3schools.com/html/html_intro.asp
11. World Wide Web Consortium .WCGA2 Overview. Preuzeto 17. 7. 2022. <https://www.w3.org/WAI/standards-guidelines/wcag/>
12. Zakon o pristupačnosti mrežnih stranica i programskih rješenja za pokretne uređaje tijela javnog sektora. *Narodne novine*, 17/2019. Preuzeto 15. 7. 2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_02_17_358.html

Museum documentation and other museum contents – accessibility using a screen reader

Summary: Accessibility is a term that is increasingly present in the narrative related to people with disabilities and is often associated with information technologies pertaining to several important areas. This work will focus on the area of assistive technology that enables people with disabilities, in this case the blind and partially sighted, to use available museum contents in virtual form. An attempt will be made to answer questions about the accessibility of museum documentation and other museum contents to visually impaired people with the help of computer screen readers, specifically created for blind and partially sighted users, and some of the readers and software programs used by blind people in Croatia will be presented.

Keywords: digital accessibility, screen readers

Aida ŠARAC BERBIĆ, muzejska pedagogica
 Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine, Zelenih beretki br. 8., Sarajevo
 aidaa91@live.com

ARTsee: asistivni oblik digitalne tehnologije u muzeju kao alat za omogućavanje veće pristupačnosti za vrijeme i nakon pandemije

Sažetak: Rad razmatra društvenu odgovornost muzeja u kontekstu globalne pandemije COVID-19 sa naglaskom na kreiranju digitalnih tehnologija i sadržaja za osobe s teškoćama u razvoju. U uvodnom dijelu se, kroz okvirni proces donošenja nove definicije muzeja, elaborira, kako je u uslovima globalne pandemije došlo do povećanja uloge muzeja u društvu. Pandemija je prouzrokovala globalno stanje zdravstvene, ekonomske, obrazovne, socijalne i psihološko - mentalne krize, na koju su muzeji odgovorili raznim oblicima digitalnih transformacija zbirke, rada i praksi u virtualnom okruženju. Posebno razaruće posljedice pandemija je imala na osobe s invaliditetom. Ovaj dio populacije, zanemaren i prije globalne pandemije, našao se u još većem stanju socijalne izolovanosti. Putem studije slučaja „ARTsee“ - digitalne asistivne tehnologije, koja je razvijena i testirana u muzeju Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine u periodu od 2019. do 2021. godine, rad će razmotriti mogućnost za povećanje pristupačnosti sadržajima i značenjima zbirke za osobe s teškoćama u razvoju za vrijeme i nakon pandemije putem digitalnih tehnologija.

Ključne riječi: digitalne tehnologije, društvena odgovornost muzeja, COVID-19, osobe s teškoćama u razvoju, digitalna pristupačnost

Društvena odgovornost muzeja za vrijeme globalne pandemije

U suvremenom dobu svjedoci smo progresivnog razvoja tehnologije koji prate konstantne promjene na globalnom socioekonomskom planu. Kao javna i društvena institucija, muzej da bi ostao relevantan tokovima savremenog života, treba oslušivati razvoj i potrebe društva, te kroz prizmu zbirke pravovremeno odgovoriti na njih. Dugi niz godina unazad, krug muzejskih stručnjaka predvođen Internacionalnim Vijećem za muzeje (*International Council of Museums, ICOM*), naglašava potrebu

za demokratizacijom muzeja,¹ zahtijevajući redefinisanje ovog tipa institucije u korist društva. Trogodišnji period revizije² muzejske definicije rezultirao je prijedlogom za novu definiciju, koja je stručnoj muzejskoj javnosti predstavljena na 25. Generalnom sastanku ICOM-a u Kyotu 2019. godine. Ipak, internacionalni krug muzejskih stručnjaka, u tom trenutku nije bio spreman za izmjenu³ postojeće definicije.⁴ Samo nekoliko mjeseci kasnije, svijet potresa globalno stanje pandemije koronavirusne bolesti (COVID-19),⁵ koje usložnjava problem društvene odgovornosti muzeja. Kako bi zaštitili zdravlje stanovnika, vlasti na čelu mnogih država u svijetu su u nekoliko navrata tokom 2020. godine, nalogale stanovništvu zatvaranje u svoje domove (*lockdown*)⁶ praćeno zabranama okupljanja u javnim prostorima zatvorenog tipa. Ove mjere prevencije odrazile su se i na rad muzeja. Kao i sve druge institucije javnog karaktera, muzeji su u periodima rapidnog širenja virusa imali odgovornost zatvoriti svoja vrata za posjete publike. Izostanak javnog okupljanja u muzeju i nemogućnost direktnog rada sa publikom, suočili su instituciju sa novim načinima rada koji su ubrzali proces digitalizacije zbirke i izmijenili načine njenog prezentiranja i interpretiranja u virtualnom prostoru. Odgovor muzeja na navonastalu krizu ogleda se u interdisciplinarnim oblicima saradnje sa

¹ Muzej kao institucija sa praksama koje su dominantno fokusirane na zbirku, problematiziran je na 24. Generalnom sastanku ICOM-a u Milanu 2016. godine. Na ovom sastanku je iznesena potreba za sposobnošću muzeja da uoči duboke nejednakosti u zajednici, odnosno da odgovori na aktuelne globalne probleme, društveno-političke nemire, ekonomske probleme, migracije stanovništva, duboke socijalne i druge nejednakosti u društvu, klimatske promjene itd. Preuzeto sa: https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOMMILANO2016FINALREPORT_lowres.pdf (stanje na dan 10. 2.2023.)

² U periodu revizije ICOM je prikupio 250 prijedloga muzejskih stručnjaka iz cijeloga svijeta za novu definiciju muzeja.

³ Više od 70% predstavnika Nacionalnih komiteta ICOM-a 2019. godine u Kyotu odlučilo je da se glasanje za novu predloženu definiciju muzeja odloži jer su je smatrali nejasnom zbirkom 'političke korektnosti' i 'modernog pozerstva'. Neki su izrazili zabrinutost što predložena definicija nije sadržavala pojmove kao što su 'obrazovanje' i 'zbirka' koje smatraju ključnima za misiju muzeja. Preuzeto sa: <https://www.theartnewspaper.com/2020/08/13/icom-in-turmoil-after-row-over-new-definition-of-museums/> (stanje na dan 15.02.2023.)

⁴ Definicija koju je ICOM usvojio 1974. godine (Copenhagen) opisuje muzej kao neprofitnu, stalnu instituciju u službi društva i njegovog razvoja, otvorenu javnosti, koja prikuplja, čuva, istražuje, komunicira i izlaže naslijeđe ljudskog roda i njegovog okruženja u svrhu obrazovanja, proučavanja i uživanja. Ova definicija neznatno je izmijenjena 1989. (Haag), 1995. (Stavanger, Norveška) i 2001. (Barcelona, Španija). Promjena koja uključuje nematerijalni karakter kulturnog naslijeđa koji muzej baštini, dodata je 2007. godine na Generalnom sastanku ICOM-a u Beču. Preuzeto sa: https://icom.museum/wp-content/uploads/2020/12/2020_ICOM-Czech-Republic-224-years-of-defining-the-museum.pdf (stanje na dan 13.12.2023.)

⁵ Koronavirus (COVID-19) je zarazna bolest koju uzrokuje virus pod nazivom SARS-CoV-2. Širi se kapljичnim putem i napada respiratorne organe. Kao mjeru prevencije od širenja virusa Svjetska zdravstvena organizacija (World Health Organization, WHO) preporučuje fizičku tj. socijalnu distancu. Preuzeto sa: https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1 (stanje na dan 18.02.2023.)

⁶ Lockdown eng. – zatvaranje; u kontekstu globalne pandemije podrazumjeva ostanak u domovima i minimalno sretanje sa ljudima van kućne zajednice kako bi se suzbilo širenje zaraze. U pojedinim državama, kao što su Bosna i Hercegovina i Srbija, jedno vrijeme u toku 2020. godine na snazi su bili i policijski sat te zabrana kretanja za osobe starije od 65 godina u večernjim satima.

kreativnim industrijama te informatičkim i obrazovnim sektorom, kako bi u sigurnijem 'online' okruženju javnosti ponudili digitalne sadržaje i participativne aktivnosti koji se temelje na zbirkama. Učestali, i nerijetko dugi periodi izolacije, kod ljudi su prouzrokovali stanja anksioznosti, depresije i otuđenosti od ostatka društva. Muzeji koji su omogućili digitalni pristup svojim sadržajima, uspjeli su nadoknaditi gubitke posjetilaca u virtualnom okruženju, ali i pružiti im podršku u održavanju mentalne dobrobiti putem dodatnih 'online' aktivnosti i programa.

Potaknuti promjenama koje su se rapidno odvijale na globalnom zdravstvenom i socioekonomskom planu,⁷ ali i dokazanoj spremnosti muzeja da se prilagodi novonastalim potrebama društva, muzejski stručnjaci su se krajem 2022. godine ponovo okupili oko ICOM-a kako bi izglasali novu definiciju muzeja. Na 26. Generalnom sastanku ICOM-a, koji je održan 24. 8. 2022. godine u okviru trienalne konferencije u Pragu, 127 nacionalnih komiteta usaglasilo se oko nove definicije:

„Muzej je neprofitna, stalna institucija u službi društva koja istražuje, prikuplja, čuva, interpretira i izlaže eksponate materijalnog i nematerijalnog naslijeđa. Otvoreni za javnost, pristupačni i inkluzivni, muzeji njeguju različitost i održivost. Djeluju i komuniciraju etički, profesionalno uz učešće društvenih zajednica te nude raznolika iskustva u službi obrazovanja, uživanja, refleksije i dijeljenja znanja.“⁸

Osnovne muzejske funkcije, koje se odnose na zbirku, a podrazumijevaju prikupljanje, čuvanje, istraživanje, izlaganje i interpretiranje, novom definicijom jasno su postavljene u službu društva. Karakter otvorenosti i društvene odgovornosti suvremene muzejske institucije ogleda se u: ravnopravnoj pristupačnosti i pristupu zbirkama i njenim značenjima, dodatnim mogućnostima koje muzej stvara za sprovođenje (socijalne) inkluzije zanemarenih grupa iz društvene zajednice, te odražavanju različitosti društva kroz programske sadržaje i kolektiv. Muzejima se ovom definicijom u obavezu stavlja da djeluju i komuniciraju etički uz učešće društvenih zajednica na procesima pripreme, kreiranja i interpretiranja sadržaja koji se zasnivaju na zbirci. Nova zaduženja muzeja odnose se

⁷ Nakon što je početkom 2020. godine pandemija COVID-19 izmijenila poznatu sliku svijeta, 24. 2. 2022. godine svijet potresa agresija Ruske Federacije na Ukrajinu. Rat sa razornim posljedicama za državu Ukrajinu uz gubitak velikog broja ljudskih života, doveo je Evropu u stanje velikih ekonomskih turbulencija. Recesija u Evropi i ostatku svijeta, došla je naglo kao posljedica rata u Ukrajini, prvenstveno zbog nemogućnosti nabavki sirovina koje je ova država za vrijeme mira isporučivala ostatku svijeta.

⁸ <https://icom.museum/en/news/icom-approves-a-new-museum-definition/> (stanje na dan 15. 2. 2023.)

na sveukupnu društvenu zajednicu u kojoj egzistiraju različite grupe čije se kulturološke, obrazovne, senzorne, fizičke, ekonomske, informacijske, emotivne i druge potrebe razlikuju. Društvena grupa koja najmanje posjećuje muzej, koristi programe ili usluge osoblja su osobe s invaliditetom. Kako bi ovu grupu uključili u svoje aktivnosti i rad, muzeji Zapadnog svijeta su s početkom novog milenija pokrenuli procese demokratizacije, donoseći politike o pristupu i pristupačnosti, organizovanjem različitih dodatnih programa i aktivnosti itd. Stanje pandemije, koje je svijet zahteklo na početku druge decenije novog milenija, nije moglo doprinijeti razvoju ovih procesa u muzeju. Osobe s invaliditetom su za vrijeme pandemije iskusile još veću izolovanost koja se ogleda u nedostatku psiho-socijalne podrške, pravovremene medicinske skrbi, gubitku zaposlenja i izvora finansijskih prihoda, prekidom kontinuiteta obrazovanja prouzrokovanog digitalnim barijerama itd.

Osobe s invaliditetom za vrijeme globalne pandemije

U preambuli Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom (2009) invaliditet je opisan kao: „razvojni proces, koji nastaje kao rezultat djelovanja osoba s invaliditetom i prepreka koje proizilaze iz stajališta njihove okoline, te iz prepreka koje postoje u okolini, a koje sprječavaju njihovo potpuno i djelotvorno sudjelovanje u društvu ravnopravno s drugim članovima tog društva.“ Oblici invaliditeta obuhvataju dugotrajne ili cjeloživotne tjelesne, mentalne, intelektualne ili senzorne teškoće. Uprkos višedecenijskim zalaganjima međunarodnih zakonodavnih instrumenata za prava osoba s invaliditetom, ova društvena grupa se i u suvremenom dobu često nalazi u stanju socijalne nejednakosti, pogotovo u nerazvijenim državama svijeta. Sa pojavom prve globalne pandemije modernog doba, koja je onemogućila socijalne kontakte, osobe s invaliditetom našle su se u stanju još veće izolovanosti od ostatka društva. Mogućnosti za njihovu (socijalnu) inkluziju u ovom periodu su se drastično smanjile. Pandemija je onemogućila sprovođenje aktivnosti za ovu grupu ispred udruženja koja se bave zaštitom njihovih prava, nastojanja javnih institucija poput muzeja da sprovedu procese uključivanja i otežala proces inkluzije djece iz ove grupe u redovni školski sistem.

Međunarodni savez osoba s invaliditetom (2021) sproveo je istraživanje o iskustvima prilagodbe osoba s invaliditetom na stanje globalne pandemije COVID-19. U rezultatima istraživanja navodi se da je 74% od ukupnog broja ispitanika s invaliditetom u toku trajanja pandemije djeli-

mično ili u potpunosti ostao bez finansijskih prihoda; 52% ispitanika koji su uključeni u obrazovni sistem potvrdili su da su se u ovom periodu susreli sa barem jednom barijerom ili izazovom u procesu obrazovanja; 29% ispitanika je doživjelo frustraciju sa 'online' nastavom dok ih je 17% u ovom periodu napustilo obrazovni proces. Gubitak finansijskih prihoda, socijalna izolovanost, nedostupnost psiho-socijalne i zdravstvene potpore, osobe s invaliditetom je doveo u stanje velike mentalne krize koju je potvrdilo 82% ispitanika sa prisutnim stanjem anksioznosti od početka pandemije, dok je 74% njih potvrdilo osjećaje tuge i depresije. Istraživanje naglašava da je stanje mentalne krize posebno produbio krah komunikacijskih kanala koji su ovoj grupi omogućavali socijalnu potporu putem vršnjačkih mreža. Kada je riječ o komunikaciji i digitalnoj pristupačnosti, 64% ispitanika su izjavila da barem jedna 'online' platforma sa kojom su se susreli nije bila dovoljno pristupačna. Roditelji djece s teškoćama u razvoju susreli su se sa digitalnim barijerama u školovanju 'na daljinu' tokom trajanja pandemije, pa je 21% njih potvrdilo da aplikacije za 'online' školovanje nisu dovoljno pristupačne.

Muzeji širom svijeta, ali i na području Balkana, u ovom su periodu za grupe osoba s invaliditetom najčešće vršili prilagodbu postojećih web stranica za veću senzornu i informacijsku pristupačnost. Određeni broj muzeja se upustio u razvoj digitalnih tehnologija i sadržaja koji su zbirke činili pristupačnijima širokom krugu publike. Vodeći se principima univerzalnog dizajna (za učenje) prilikom kreiranja digitalnih sadržaja koji se baziraju na zbirkama, muzeji su u mogućnosti zadovoljiti potrebe različitih grupa koje egzistiraju u društvu. Prednost digitalnih tehnologija je prezentiranje sadržaja putem multimedija, tako da muzeji publici mogu ponuditi više načina za pristup istom sadržaju. Na ovaj način, korisnici digitalnih tehnologija s invaliditetom, će prema svojim potrebama odgovarajući medij u digitalnom formatu.

Dizajniranje digitalnih tehnologija i sadržaja za osobe s invaliditetom u muzejima

Novonastalo stanje globalne pandemije nametnulo je dodatne razloge da se procesi digitalizacije zbirke u muzejima širom svijeta ubrzaju. U svrhu omogućivanja digitalnog pristupa sadržajima zbirke publici za vrijeme pandemije, muzeji pokreću intredisciplinarne oblike saradnje sa informacijsko – tehnološkim i obrazovnim sektorom, te kreativnim industrijama, što će rezultirati digitalnim izložbama ko-kreiranim od stra-

ne publike, oblicima proširene i virtuelne realnosti, 'online' obrazovnim aktivnostima i novim načinima komunikacije muzeja sa publikom. Pri kreiranju digitalnih tehnologija i sadržaja, namijenjenih publici, muzeji se vode principima univerzalnog dizajna. Termin 'univerzalni dizajn' skovao je arhitekta Ronald Mace, korisnik invalidskih kolica (Rose i Strangman, 2007), kako bi opisao skup dobrih arhitektonskih i dizajnerskih rješenja koja neće biti korisna samo osobama s invaliditetom, već i svim drugim ljudima. Kako saznajemo od Johnstone-a (2014), u posljednjih 20 godina, *The Center for Applied Special Technology* (CAST) proveo je istraživanja o tehnološkim mogućnostima i fleksibilnom dizajnu u svrhu poboljšanja obrazovanja osoba s invaliditetom, njihovih vršnjaka, djece i odraslih. Iz ovog istraživanja proizlazi inovativan pristup pod nazivom 'univerzalni dizajn za učenje', koji se koristi za dizajniranje bogatijih i fleksibilnijih nastavnih kurikula koji će učenicima pružiti niz mogućnosti koje će zadovoljiti njihove raznolike potrebe u učenju.

Iz izvještaja „Inkluzivne digitalne interaktivnosti: najbolje prakse + istraživanje“ (2020), koje je podnijela radna grupa za pristupačnost *Smithsonian Institute*-a u saradnji sa *Institute for Human Centered Design* i organizacijom *MuseWeb*, upoznajemo se sa preporukama za kreiranje digitalnih sadržaja za osobe s invaliditetom koje se temelje na univerzalnom dizajnu (za učenje). Prema Jonesu (2020), kreativnom dizajneru iz New York-a, inkluzivni dizajn ne podrazumijeva da jedno rješenje odgovara svima, već da kreirane digitalne interaktivnosti namijenjene širokom krugu publike, posjeduju alternative za pristup istom sadržaju na drugačiji način. Prema njegovom mišljenju, najvažnija odlika inkluzivnih interaktivnosti je priča. Priču o muzejskom predmetu ili izložbi kreira muzejski posjetitelj, kojem se uz pomoć različitih digitalnih metoda i opcija nude mogućnosti da zauzme poziciju pripovjedača. Za kreiranje uspješnih inkluzivnih digitalnih interaktivnih sadržaja za osobe s invaliditetom u muzeju, Jones (2020) preporučuje: jednostavan i lako razumljiv jezik, kreiranje hijerarhije informacija o eksponatu, upotrebu opšte poznatih koncepata, univerzalnih simbola i kreiranje repetitivne strukture aktivnosti.

Kada govorimo o interpretiranju⁹ eksponata iz zbirke putem digitalnih tehnologija, neophodno je ove sadržaje učiniti informacijski i senzorno pristupačnijima širem krugu korisnika. Digitalni sadržaji će se in-

⁹ Interpretacija u muzeju podrazumijeva strategije putem kojih muzej tumači eksponate i izložbe publici. Interpretacijske strategije su osnovni način komunikacije muzeja sa publikom. Podrazumijevaju pisane prateće materijale (kataloge, flyere, info panoe) ali i dizajn izložbe i tumačenja od strane muzejskih stručnjaka u okviru vođenih obilazaka i dodatnih programa namijenjenih publici.

terpretirati različitim medijima: video zapisom, proširenom i virtualnom realnošću, audio zapisom, tekstualnom interpretacijom, animacijom, hologramom itd. Navedeni oblici digitalnih medija svakako podrazumijevaju reviziju uobičajenih strategija interpretiranja sadržaja na koje smo navikli u muzejskom prostoru. Muzej se sada obraća publici u virtualnom prostoru i on ne zna sa kakvim sposobnostima i potrebama je korisnik 'sa druge strane internetske mreže'. Ako muzej korisnicima nudi i tekstualne sadržaje o digitalno prezentiranim eksponatima, neophodno je da se oni izrade prema principima lako razumljivog jezika i u odgovarajućem fontu, veličini fonta te jasnom kontrastu. Upotrebom lako razumljivog jezika, muzej neće samo povećati pristupačnost za grupu osoba s teškoćama u razvoju, već će doprinijeti i generalnoj razumljivosti značenja zbirke za širi krug publike. Autori tekstualnih interpretacija mogu biti i predstavnici ciljne grupe, npr. osobe s teškoćama u razvoju, što će omogućiti da se njihov zanemareni glas čuje u javnosti.

Za osobe s teškoćama u razvoju muzeji mogu razviti različite oblike (digitalnih) asistivnih tehnologija, koje će ovoj grupi omogućiti lakše snalaženje u muzejskom prostoru, pomoći u zadovoljavanju osnovnih potreba ili pak na alternativne načine interpretirati selektovane eksponate prema ustanovljenim potrebama ciljne grupe. Razvojem digitalne tehnologije za grupu osoba s teškoćama u razvoju, muzej će omogućiti veću pristupačnost sadržaja i značenja zbirke, te u vanrednim situacijama poput pandemije COVID-19, ovoj grupi ponuditi prilagođene digitalne sadržaje koje mogu koristiti iz sigurnosti svog doma.

ARTsee: Digitalna asistivna tehnologija za djecu s teškoćama u razvoju u Umjetničkoj galeriji Bosne i Hercegovine

U bosanskohercegovačkom društvu osobe s invaliditetom su i prije globalne pandemije imale mali broj mogućnosti za (socijalnu) inkluziju, što je još više došlo do izražaja u toku 2020. i 2021. godine. Bh. muzeji, kao javne i društvene institucije čiji sadržaji bi trebali biti ravnopravno dostupni, osobama s invaliditetom su ponudili mali broj pristupačnih digitalnih sadržaja i dodatnih 'online' aktivnosti za vrijeme trajanja pandemije. Pozitivan primjer je muzej Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine, koji je u pandemiju ušao sa započetim procesom razvoja digitalne asistivne tehnologije za djecu s teškoćama u razvoju. „ARTsee“ aplikacija je ciljnoj grupi u vanrednoj situaciji globalne pandemije ponudila digitalne sadržaje neformalno-obrazovnog karaktera koji se temelje na zbirci, a

u vremenu nakon pandemije pružila dodatne razloge da posjete muzej.

Društvena grupa koja je u najvećoj mjeri bila zanemarena u Bosni i Hercegovini za vrijeme globalne pandemije COVID-19 su djeca s teškoćama u razvoju. Osobe s teškoćama u razvoju posmatraju se kao dio društvene grupe osoba s invaliditetom. Cjeloživotna stanja u kojima se osobe iz ove grupe nalaze obuhvataju Down sindrom, spektar autizma i intelektualne teškoće. Svako od ovih stanja karakteriziraju specifični oblici obrazovnih, senzornih, informacijskih, jezičko-komunikacijskih, socijalnih i drugih potreba, koje se razlikuju od osobe do osobe u grupi. Uključivanje ove populacije u tokove svakodnevnog života, poštujući njihove međusobne različitosti, sprovodi se putem procesa inkluzije.¹⁰ Djeca iz ove grupe koja nisu dio obrazovnog sistema, zajedno sa članovima svojih porodica/starateljima, pretrpjela su najveći oblik društvene zanemarenosti za vrijeme trajanja pandemije u Bosni i Hercegovini. Dok su se djeca iz ove grupe, koja su dio inkluzivnog redovnog školskog sistema, susrela sa velikim brojem digitalnih barijera za vrijeme izvođenja 'online' nastave u ovom periodu.

Kao i u svjetskim muzejima za vrijeme globalne pandemije, mogućnosti za direktan rad sa publikom u bh. muzejima bile su svedene na minimum. Određeni broj bh. muzeja je i prije pandemije započeo proces digitalizacije zbirke u interne istraživačke svrhe kustosa. Međutim, javna dostupnost sadržajima zbirke u digitalnom formatu je posao koji ovim muzejima tek predstoji. Muzeji u Bosni i Hercegovini, prateći uzore velikih muzeja Zapadnog svijeta, komunikaciju sa publikom za vrijeme globalne pandemije održavali su putem društvenih mreža.¹¹ Sadržaji na društvenim mrežama bh. muzeja bili su namijenjeni generalnoj publici, bez vidljivijih uložених napora da se učine pristupačnijima zanemarenim grupama društva sa drugačijim oblicima potreba.

Muzej Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine osnovan je Zakonskim aktom Narodne vlade Bosne i Hercegovine 1946. godine. Danas ova institucija čuva, istražuje i izlaže 6000 umjetničkih eksponata kategoriziranih u sljedeće zbirke: Zbirka bosanskohercegovačke umjetnosti, Zbirka jugoslovenske umjetnosti, zbirka ikona, zbirka Ferdinanda Hodlera, Međunarodna zbirka donacija, Zbirka fotografija i novih medija i

¹⁰ Inkluzija (lat. *inclusio*) znači uključivanje, sadržavanje, obuhvatanje i podrazumijevanje.

¹¹ Većina bh. muzeja posjedovala je zvanične profile na društvenim mrežama poput Facebook-a, Instagram-a i YouTube-a i prije pandemije. U stanju *lockdown-a*, ovi muzeji su intenzivirali svoje prisustvo u virtualnom svijetu putem objava na društvenim mrežama u obliku kvizova, izazova za pratice i objava reprodukcija eksponata u digitalnom formatu i zanimljivosti o njima u svrhu animiranja publike.

Likovni arhiv časopisa „Nada“. U posljednjih deset godina došlo je do razvoja obrazovnog djelovanja ove institucije koje se ogleda u programima kreiranim prema potrebama različitih društvenih grupa koje egzistiraju u lokalnoj zajednici muzeja.¹² Podzastupljenim grupama osoba s teškoćama u razvoju Galerija od 2018. godine nudi muzejsko-obrazovni program „Plavi artizam“, a grupi osoba treće životne dobi program pod nazivom „CogniART“. Putem aktivnosti navedenih programa, Galerija želi povećati pristupačnost sadržajima i značenjima svoje zbirke za grupe koje su u društvu zanemarene, i na taj način ih uključiti u dodatne aktivnosti muzeja. Osnaženi rezultatima postignutim na polju (socijalne) inkluzije, muzejski stručnjaci Galerije koji rade sa publikom, sredinom 2019. godine odlučili su za osobe s teškoćama u razvoju kreirati oblik digitalne tehnologije.

Android aplikacija pod nazivom „ARTsee“ je asistivni oblik digitalne tehnologije koji na alternativne načine interpretira selektovane ekspozate iz zbirke Galerije za osobe s teškoćama u razvoju. Prema glosaru „Situacione analize položaja djece s poteškoćama u Bosni i Hercegovini“ (2017) asistivna tehnologija je svaki uređaj koji je dizajniran, napravljen ili prilagođen da pomogne osobi u obavljanju nekog zadatka. Proizvodi mogu biti namijenski proizvedeni za osobe s invaliditetom ili se nalaziti u širokoj upotrebi. Razlikujemo mehaničke i digitalne asistivne tehnologije. Tako u muzeju, mehaničke asistivne tehnologije mogu biti: taktilna karta muzeja ili ilustrovane kartice za iskazivanje osnovnih potreba neverbalnih posjetitelja muzeja. Galerija se odlučila za digitalnu formu asistivne tehnologije kako bi slijedila progresivni tehnološki razvoj savremenog društva, ne imajući globalnu pandemiju u to vrijeme na umu. Ideja za razvoj aplikacije javila se nakon istraživanja o razumijevanju i tumačenju vizualne umjetnosti kod djece iz spektra autizma, koje je sprovedeno tokom implementacije pilot-projekta „Plavi artizam“¹³ 2018/2019 u Gale-

¹² Galerija za generalnu publiku nudi aktivnosti sljedećih programa: „Naša priča“ muzejsko - obrazovni program za porodice sa djecom predškolskog uzrasta i „Alternativna učionica“ muzejsko - obrazovni program za djecu osnovnoškolskog i srednješkolskog uzrasta.

¹³ „Plavi artizam“ je muzejsko - obrazovni program namijenjen djeci i mladima s različitim oblicima teškoća u razvoju. Program je prvi put izveden u Galeriji 2018/2019. godine u saradnji sa Servis centrom „Dajte nam šansu“ Stari Grad u Sarajevu i Zavodom za specijalno obrazovanje djece s teškoćama u razvoju „Mjedena“ u Sarajevu. Program je dugoročnog tipa, realizuje se na godišnjoj osnovi i uključuje izložbu umjetničkih radova učesnika. Metodologija programa za cilj ima razvoj vještina socijalizacije, komunikacijsko - govornih vještina, osnaživanje samopouzdanja i pružanje dodatnih mogućnosti za socijalnu inkluziju osoba s teškoćama u razvoju. Jedna od aktivnosti programa „Plavi artizam“ podrazumijeva vođenu diskusiju o selektovanim umjetničkim djelima prema metodi koja se koristi u muzejima umjetnosti pod nazivom Strategije vizuelnog razmišljanja (Visual Thinking Strategies). Više o metodologiji programa „Plavi artizam“ čitati u neobjavljenom magistarskom radu: Šarac, Aida „Društvena odgovornost muzeja umjetnosti: rad sa djecom sa poteškoćama u razvoju u Umjetničkoj galeriji Bosne i Hercegovine“, neobjavljeni magistarski rad, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2021. godina; internet izvor: https://www.ff.unsa.ba/files/zavDipl/20_21/hum/Aida-Sarac.pdf (stranica posjećena 14. 3.2023.)

riji. Rezultati ovog istraživanja pokazali su da učesnici umjetnička djela tumače posredstvom opšte poznatih simbola i asocijacija. Ova saznanja navela su muzejske stručnjake da prema principima univerzalnog dizajna (za učenje) razviju digitalnu asistivnu tehnologiju koja će putem animacije, zvuka i lako razumljivog teksta interpretirati dijelove zbirke ciljnoj grupi djece s teškoćama u razvoju.

Razvoj android aplikacije „ARTsee“ iz koda zahtijevao je interdisciplinarnu saradnju Galerije sa informacijsko – tehnološkim, rehabilitacijsko – pedagoškim sektorom i kreativnim industrijama. U procesu razvoja aplikacije učestvovao je tim IT programera, grafički dizajner, defektolog i muzejski pedagog Galerije. *Back-end interface* „ARTsee-a“ je odlika koja ovu aplikaciju čini specifičnom. Radi se o *interface-u* namijenjenom muzejskom stručnjaku (pedagogu/edukatoru) koji putem zadatih kategorija: ‘muzej’, ‘izložba’ i ‘pojedinačno djelo’¹⁴ unosi nove sadržaje ili mijenja postojeće. Ova značajka čini „ARTsee“ globalnom virtuelnom platformom kojoj je moguće pridružiti sadržaje muzejskih zbirki različitog tipa kako bi ih učinili informacijski i senzorno pristupačnijim za osobe s teškoćama u razvoju. Grafički dizajner, vodeći se principima univerzalnog dizajna kreirao je jednostavan, intuitivan i lak za korištenje dizajn aplikacije. U saradnji sa defektologom iz Zavoda „Mjedenica“, muzejski pedagog Galerije odredili su kriterije za selekciju umjetničkih djela. Ovi kriteriji obuhvataju narativni, formalni i emotivni kvalitet djela i mogućnost da se djelo predstavi putem medija animacije, zvuka i teksta. Vizuelna interpretacija umjetničkog djela u mediju animacije podrazumijeva manipulaciju reprodukcijom slike od strane grafičkog dizajnera. Muzejski pedagog i defektolog određuju narativni tok animacije koji grafički dizajner putem *software*-skih programa za manipulaciju slikom sprovodi u djelo. Audio segment aplikacije obuhvata zvuk koji možemo zamisliti kada posmatramo sliku u izložbenom prostoru. Tekstualni sadržaj aplikacije ponuđen je na tri različita informacijska nivoa kako bi se doseglo do što šireg kruga korisnika. Svaki ciklus¹⁵ prilagodbe sadržaja za aplikaciju obuhvata sedam umjetničkih djela/muzejskih eksponata, kako kod krajnjeg korisnika ne bi došlo do pada razine koncentracije i fokusa, usljed

¹⁴ Kategorija 'djelo' nudi prostor za unos lako razumljivih informacija o muzejskom eksponatu na tri razine razumljivosti i na sljedećim jezicima: b/h/s, engleski i grčki jezik. Ovisno na koji jezik je tablet/pametnu telefon postavljen, aplikacija će korisniku ponuditi odgovarajući jezik tekstualnog sadržaja.

¹⁵ Do sada su za aplikaciju prilagođeni dijelovi zbirki sljedećih muzeja: Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine (dio stalne postavke „Oprostovena intima“, dio stalne postavke „Galerija entuzijazma“ i zbirka Ferdinanda Hodlera), Gradska galerija Corinthos u Grčkoj (dio stalne postavke muzeja) i dio stalne postavke muzeja Brusa bezistan (depadans Muzeja Sarajeva).

prevelike količine sadržaja. Prema principima socijalnog modela pristupa osobama s invaliditetom, Galerija je u procesu razvoja tehnologije i njenih sadržaja, ostvarila saradnju i sa predstavnicima ciljne grupe iz Udruženja za podršku osobama s intelektualnim teškoćama na području Kantona Sarajevo „Oaza“. Konsultativni proces sproveden je u fazama tehničkog razvoja aplikacije i kreiranja tekstualnih sadržaja koje su predstavnici ciljne grupe verificirali kao lako razumljiv sadržaj.

Osnovni cilj kreiranih digitalnih sadržaja, bio je da se grupi osoba s teškoćama u razvoju ponude dodatni razlozi za posjetu Galeriji. Aplikaciju smo u prvom pokušaju razvili u zatvorenom sistemu¹⁶ sa tehničkim funkcijama skeniranja QR koda koji se nalazi pored umjetničkog djela u izložbenom prostoru Galerije. Nakon skeniranja, korisniku se na *display-u* tableta/pametnog telefona pojavljuju mogućnosti za odabir vizuelne, zvučne ili tekstualne interpretacije eksponata putem univerzalnih simbola ‘oko’, ‘uho’ i ‘ABC’.

Sredinom marta 2020. godine Galerija je u saradnji sa studentima pedagogije, psihologije, sociologije i defektologom, organizovala proto-testiranje aplikacije sa kontrolnim grupama mladih iz udruženja „Oaza“ i učesnicima programa „Plavi artizam“. Navedeni interdisciplinarni tim je u istraživačke svrhe kreirao obrasce putem kojih su se opservirala upotreba aplikacije od strane ispitanika. Rezultatima opservacijama se željelo utvrditi kako se ispitanici služe tehničkim značajkama, kako upotrebljavaju finu motoriku pri odabiru opcija na aplikaciji, da li su senzorno preopterećeni efektima aplikacije, da li aplikacija zaokuplja njihovu pažnju u znatno većoj mjeri od stimulusa okruženja, da li se u prostoru testiranja odvija socijalna interakcija među ispitanicima i kako ispitanici reaguju na pojedinačna originalna umjetnička djela ali i njihove digitalne animacije. S obzirom da su se testiranja u izložbenom prostoru Galerije morala obustaviti zbog rapidnog širenja virusa COVID-19 na globalnoj razini, nemamo potpune rezultate ovih istraživanja. Novonastala situacija uslovlila je određene izmjene u kodu aplikacije: IT programeri su u drugom pokušaju aplikaciju razvili u otvorenom kodu što ju je učinilo dostupnom krajnjim korisnicima za besplatan *download* putem platforme *Google Play Store*. Na ovaj način Galerija je javnosti ponudila integrisani paket aplikacije koji obuhvata: prvu verziju namijenjenu korištenju u muzejskom izložbenom kontekstu, a drugu sigurnom korištenju od kuće u uslovima

¹⁶ Zatvoreni sistem koda u informacijskim tehnologijama podrazumijeva da software-ski paket nije dostupan široj javnosti za *download* putem *Google Play* ili *Apple trgovine*.

globalne pandemije. Druga verzija aplikacije javnosti je dostupna od 05. februara 2021. godine putem *Google Play Store-a*.¹⁷ Galerija je uz ovu verziju roditeljima/starateljima korisnika s teškoćama u razvoju objavila i upute za korištenje ove digitalne tehnologije kod kuće. Upute nalažu da se korisniku postavljaju pitanja o vizuelnom sadržaju, povezivanje vizuelnog i zvučnog sadržaja, te da se zajedno sa korisnikom ili za korisnika čitaju tekstualni sadržaji. Razvojem „ARTsee“ aplikacije po principima univerzalnog dizajna (za učenje), Galerija je djeci s teškoćama u razvoju za vrijeme globalne pandemije COVID-19 pružila informacijski i senzorno pristupačnije digitalne sadržaje koji se temelje na muzejskoj zbirci.

Nakon što je u svijetu opao broj zaraženih koronavirusnom bolesti, Galerija je organizovala grupne aktivnosti za djecu i mlade s teškoćama u razvoju uz korištenje „ARTsee“ aplikacije. Ova digitalna tehnologija pokazala se vrlo uspješnom i u radu sa tipičnom djecom mlađeg školskog uzrasta. Krajem 2020. godine „ARTsee“ android aplikacija je od strane SALTO-YOUTH, nominovana za prestižnu godišnju nagradu „SALTO Awards“ u kategoriji digitalne transformacije.

Umjesto zaključka

Pandemija koronavirusne bolesti, koja je početkom 2020. godine uze-la globalni zamah, mnoge muzeje u svijetu zatekla je nespremne. Muzeji koji su od ranije počeli sa digitalizacijom zbirke u svrhu omogućavanja njene javne dostupnosti u virtualnom okruženju, bili su u prednosti, jer su već posjedovali sadržaje koje su publici mogli ponuditi u odgovarajućem formatu. Ovaj krizni period većina muzeja je nastojala prebroditi iniciranjem interdisciplinarnih saradnji sa informacijsko – tehnološkim i pedagoškim sektorom te kreativnim industrijama, kako bi publici ponudili digitalne sadržaje interaktivnog karaktera koji se temelje na zbirci. Neki muzeji su bili jako uspješni u tome, omogućivši publici ‘online’ aktivnosti koje su im pomogle održati mentalno blagostanje u periodima krize pro-uzrokovane čestim izolacijama. Društveno najodgovornijim muzejima u periodu prve globalne pandemije modernog doba, pokazali su se oni muzeji koji su razvijali digitalne tehnologije i sadržaje temeljene na zbirkama, slijedeći principe univerzalnog dizajna (za učenje) i lako razumljivog jezika, imajući na umu i društveno zanemarene grupe poput osoba s teškoćama u razvoju. Pozitivnim praksama, koje uključuju učešće publike u kreiranju muzejskih sadržaja, konsultacije sa ciljnim grupama korisni-

¹⁷ Na dan 30. 3. 2023. „ARTsee“ aplikacija je putem *Google Play Store-a* download-ovana više od sto puta.

ka u svrhu zadovoljavanja potreba i revizijom interpretacijskih strategija, muzeji su doprinijeli razvoju demokratizacije institucije, uklanjanju digitalnih barijera i samim tim, većoj pristupačnosti sadržajima i značenjima zbirke. Kreiranjem digitalno pristupačnijih sadržaja i tehnologija, muzeji će u vanrednim globalnim situacijama poput pandemije, zanemarenim grupama društva ponuditi sadržaje koji se temelje na zbirkama i na taj način ih uključiti u svoje aktivnosti i rad.

Nakon stabilizacije globalnog stanja sa pandemijom koronavirusne bolesti, ništa u muzejskom svijetu više neće biti isto: muzeji se na velika vrata pridružuju eri digitalne transformacije, dok se svrha postojanja muzejske institucije s novom definicijom mijenja u korist društva i ravnopravne pristupačnosti sadržajima zbirke. Tema kojom se ovaj rad bavio otvara pitanja za neka sljedeća istraživanja: koliku razinu 'digitalne pismenosti' trebaju posjedovati muzejski stručnjaci kako bi aktivno bili uključeni u razvoj digitalnih tehnologija za različite podzastupljene skupine društva i koji su to oblici (asistivnih) digitalnih tehnologija koji će na pravi način zadovoljiti različite potrebe osoba s teškoćama u razvoju kao što su npr. osobe iz spektra autizma.

Literatura

1. Johnstone, Christopher J. (2014). *Pristup školi i obrazovno okruženje II – Univerzalni dizajn za učenje*. New York: Dječiji Fond Ujedinjenih nacija (UNICEF).
2. *Situaciona analiza o položaju djece s poteškoćama u Bosni i Hercegovini* (2017). Sarajevo: Dječiji Fond Ujedinjenih nacija (UNICEF)
3. Jones, Ben. (2020). Inclusive Digital Interactives: best Practices + Research. U: J. Majewski, M. Robin, N. Proctor i B. Ziebarth (ur.): *Scaffolding to Build Inclusive Interactives: Ben Jones's Digital Design Approach*. (str. 11-20). New York: Smithsonian Institute, Institute for Human Centered Design, MuseWeb
4. Rose, H. David i Strangman, Nicole (2007). Universal Design for Learning: meeting the challenge of individual learning differences through neurocognitive perspective. *Universal Access in the information Society*, (5), 381-391.
5. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Federacije Bosne i Hercegovine (2009) *Potpisivanje UN konvencije o pravima osoba s invaliditetom*. Sarajevo, Vlada FBiH, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Federacije Bosne i Hercegovine
6. International Council of Museums. *24th General Conference Museums and Cultural Landscapes: final report*. Preuzeto 10. 02. 2023. s https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOMMILANO2016FINALREPORT_lowres.pdf
7. The Art Newspaper. *ICOM in turmoil after row over new museum definition*. Preuzeto 15.02.2023. s <https://www.theartnewspaper.com/2020/08/13/icom-in-turmoil-after-row-over-new-definition-of-museums/>
8. World Health Organization. *Health Topics: coronavirus*. Preuzeto 18.02.2023. s https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1
9. International Council of Museums: Czech Republic. *224 Years of defining the Museum*. Preuzeto 13. 12. 2023. s https://icom.museum/wp-content/uploads/2020/12/2020_ICOM-Czech-Republic_224-years-of-defining-the-museum.pdf
10. International Council of Museums. *ICOM approves a new Museum definition*. Preuzeto 15.05.2023. s https://icom.museum/wp-content/uploads/2020/12/2020_ICOM-Czech-Republic_224-years-of-defining-the-museum.pdf
11. International Disability Alliance (IDA). *Survey on the experience of People with Disabilities Adapting to the COVID-19 Global Pandemic*. Preuzeto 27.02.2023. s https://www.internationaldisabilityalliance.org/sites/default/files/covid-19_survey_report_final.pdf

ARTsee: an assistive form of digital technology in the museum as a tool to enable greater accessibility during and after the pandemic

Summary: The paper examines the social responsibility of museums in the context of the global COVID-19 pandemic with an emphasis on the creation of digital technologies and content for people with developmental disabilities. In the introductory part, through the framework process of adopting a new definition of the museum, it is elaborated on how the role of the museum in society has increased in the conditions of the global pandemic. The pandemic has caused a global state of health, economic, educational, social and psychological-mental crisis, to which museums have responded with various forms of digital transformation of collections, work and practice in a virtual environment. The pandemic had particularly devastating consequences for people with disabilities. This part of the population, neglected even before the global emergency, found itself in an even greater state of social isolation. Through the case study of “ARTsee” - digital assistive technology, which was developed and tested in the museum National Gallery of Bosnia and Herzegovina in the period from 2019 to 2021, the paper will consider the possibility of increasing accessibility to the contents and meanings of the collection for people with developmental disabilities during and after the pandemic through the use of digital technologies.

Keywords: digital technologies, social responsibility of museum, COVID-19, people with developmental disabilities, digital accessibility

Ana ŠKEGRO, viša kustosica
 Muzej suvremene umjetnosti, Av. Dubrovnik 17, Zagreb
 ana.skegro@msu.hr

PRISTUP - Uključivanje slijepih u PRISTUPačne muzejske projekte

Sažetak: Muzej suvremene umjetnosti (MSU), Zagreb od listopada 2020. do rujna 2023. godine sudjelovao je u međunarodnom projektu BEAM UP – Blind Engagement in Accessible MUseum Projects („PRISTUP – Uključivanje slijepih u PRISTUPačne muzejske projekte“) čiji je cilj prilagodba muzejskog sadržaja osobama oštećena vida kroz suradnju sa slijepim i slabovidnim osobama. Osmišljen je kao nastavak projekta VIBE – Voyage Inside a Blind Experience („PUT – PUTovanje kroz slijepo iskustvo“) u sklopu kojeg je nastala izložba apstraktnih radova Josefa i Anni Albers, umjetnika i profesora Bauhausa, predstavljena u Muzeju suvremene umjetnosti 2019. godine. Izložba se ističe po tome što je bila jedna od rijetkih izložbi koje prikazuju apstraktnu, a ne figurativnu umjetnost, prilagođenu slijepim i slabovidnim osobama te je uključivala tamnu komoru za senzibilizaciju videćih osoba, audiodeskripcije i taktilne reprodukcije koje su pratile sve izložke te omogućile posjetiteljima istraživanje djela putem dodira, uz određeni broj originala umjetničkih djela koji se također mogao dodirivati. Poučene iskustvima iz VIBE projekta, partnerske organizacije i institucije nastavile su suradnju kroz BEAM UP projekt sa ciljem uključivanja slijepih i slabovidnih osoba u planiranju i provedbi projektnih sadržaja i aktivnosti od početka projekta, kako bi finalni rezultati bili što kvalitetnije osmišljeni, izvedeni i predstavljeni osobama oštećena vida, kao i široj publici. Uz MSU, u projektu su sudjelovala još tri europska partnera: talijanska organizacija Atlante Servizi Culturali kao voditelj projekta, Fondacija Instituta za slijepe iz Milana te galerija The Glucksman pri Sveučilištu u Corku iz Irske.

Ključne riječi: inkluzija, prilagodba, suvremena umjetnost, osobe oštećena vida, brajica

Muzej suvremene umjetnosti (MSU), Zagreb od listopada 2020. do rujna 2023. godine sudjelovao je u međunarodnom projektu BEAM UP – Blind Engagement in Accessible MUseum Projects („PRISTUP – Uklju-

čivanje slijepih u PRISTUPačne muzejske projekte“)¹ čiji je cilj prilagodba muzejskog sadržaja osobama oštećena vida kroz suradnju sa slijepim i slabovidnim osobama. Osmišljen je kao nastavak projekta VIBE – Voyage Inside a Blind Experience („Putovanje kroz slijepo iskustvo“)² u sklopu kojeg je nastala izložba radova Josefa i Anni Albers, umjetnika i profesora Bauhauasa, predstavljena u Muzeju suvremene umjetnosti od siječnja do travnja 2019. godine. Izložba se ističe po tome što je bila prilagođena slijepim i slabovidnim osobama uključujući audiodeskripcije te taktilne reprodukcije koje su pratile sve izložke i, uz određeni broj originala umjetničkih djela koji se mogao dodirivati, omogućile posjetiteljima oštećena vida istraživanje djela putem osjetila dodira i sluha. Na samom početku izložbe postavljena je tamna komora za senzibilizaciju videćih osoba koja je sadržavala različite materijale korištene u radovima Albersovih. Izložbe bazirane na taktilnom doživljaju umjetničkih djela uglavnom su ograničene na figurativno slikarstvo i skulpturu, stoga je glavni izazov ovog projekta bio omogućiti doživljaj apstraktne umjetnosti osobama oštećena vida na primjeru djela Josefa i Anni Albers. „Brojna pozitivna iskustva iz VIBE projekta potaknula su daljnju suradnju glavnih partnera kroz provedbu projekta BEAM UP koji je osmišljen kako bi pomogao muzejima suvremene umjetnosti u prijelazu s prilagodbe muzejskog sadržaja za slijepe i slabovidne na prilagodbu sadržaja koja se radi zajedno, odnosno u suradnji sa slijepim i slabovidnim osobama.“ (Škegro, 2020). Uz MSU, u projektu su sudjelovala još tri europska partnera: talijanska organizacija Atlante Servizi Culturali kao voditelj projekta, Fondacija Instituta za slijepe iz Milana te galerija The Glucksman pri Sveučilištu u Corku iz Irske. Osim prilagodbi umjetničkih radova u sklopu muzejskih izložbi, unutar BEAM UP projekta stavljen je naglasak na proces rada i suradnje s vanjskim suradnicima i drugim dionicima. Svaki od partnera oformio je lokalnu stručnu skupinu s kojom je surađivao od samih početaka, te je pridonio ostvarivanju rezultata projekta ne samo kroz izradu taktilnih reprodukcija i drugih prilagodbi u sklopu odabranih izložbi, već i načinima organizacije i provedbe programa te suradnje unutar partnerstva. Projekt je poticao sudjelovanje slijepih i slabovidnih osoba u stvaranju muzejskih sadržaja i aktivnosti na način da su uključene u sve ključne odluke prilikom planiranja i provedbe projekta. Oba

¹ Više informacija dostupno je na mrežnoj stranici BEAM UP projekta dostupnoj putem poveznice: <http://www.beamup.eu/index.php/hr/project-hr>

² Više informacija dostupno je na mrežnoj stranici VIBE projekta dostupnoj putem poveznice: <http://www.vibe-euproject.com/index.php/hr/>.

inkluzivna projekta, VIBE i BEAM UP sufinancirana su sredstvima EU programa Kreativna Europa.

U sklopu BEAM UP projekta provedena je prilagodba triju izložbi u organizaciji partnerskih organizacija: La Luce Del Nero („Svjetlost crne“), Fondazione Burri - Ex Seccatoi del Tabacco, Città di Castello, Italija, 2022., Fashion Show („Modna revija“), The Glucksman, UCC Cork, Irska, 2022., te „MSU na dodir“ (MSU by Touch), MSU, Zagreb, Hrvatska, 2022. - 2023. Izložbe su uključivale taktilne reprodukcije radova, audio deskripcije, opise na brajici i uvećanom tisku, kao i digitalnu tehnologiju u olakšavanju kretanja posjetitelja. La Luce del Nero³ izložba je Fondacije Burri otvorena 15. travnja 2022. u talijanskom gradiću Città di Castello u Ex Seccatoi del Tabacco (bivša sušionica duhana). Predstavljala je umjetnike koji su se izražavali u ili su tematizirali crnu boju poput Alberta Burrija, koji je, među umjetnicima druge polovice 20. stoljeća možda i najviše koristio crnu boju, čemu u prilog govori i zgrada gdje se ova inkluzivna izložba održavala, a koju je posve obojio u crno. Izložba je uključivala i druge „umjetnike crne boje“ kao što su Lucio Fontana, Hans Hartung, Jannis Kounellis, Louise Nevelson, Robert Morris, Antoni Tàpies, a osmišljena je kako bi publici oštećena vida, ali i videćima pružila neposredno i visoko stimulirajuće višeosjetilno iskustvo. Fashion Show⁴ je izložba otvorena u srpnju 2022. godine u galeriji The Glucksman u Corku. Izložba je predstavljala irske i međunarodne umjetnike, te je promišljala odjeću kao predmet rasprave, materijal i sredstvo zagovaranja, a uključivala je niz taktilnih elemenata, (na)vođenja i audiodeskripcije. Od istraživanja načina na koji se moda koristi za samo-reprezentaciju do ispitivanja ekonomskih i ekoloških utjecaja „brze mode“, izložba je otkrivala načine na koje moda postaje sredstvo aktivizma i protesta. Predstavljanjem radova poput nosivih objekata Lucy i Jorge Orta koji omogućuju komunikaciju i interakciju među strancima, tekstilnih deka Sibyl Montague od reciklirane odjeće, filma Wanga Binga koji se odvija u kineskoj tvornici tekstila te Gluklyine instalacije majica kojima se prosvjeduje protiv izbora Vladimira Putina, izložba je pokazivala kako odabir odjeće služi za više od izražavanja osobnog stila. Na izložbi su također bili predstavljeni znameniti fotografski portreti kulture mladih u Maliju autora Malicka Sidibé.

³ Više informacija o izložbi dostupno je na mrežnoj stranici Fondacije Burri dostupnoj putem poveznice: <https://www.fondazioneburri.org/en/exhibitions/exhibitions-archive/la-luce-del-nero-exhibition.html>.

⁴ Više informacija o izložbi dostupno je na mrežnoj stranici galerije The Glucksman dostupnoj putem poveznice: <https://www.glucksman.org/exhibitions/fashionshow>.

Muzejska izložba izabrana za prilagodbu u sklopu BEAM UP projekta u Muzeju suvremene umjetnosti nosi naziv „Zbirka kao glagol“⁵, prema pjesmi Borisa A. Novaka „Sloboda je glagol“, a predstavlja izložbeni ciklus novog postava u trajanju baziranog na radovima iz fundusa Muzeja. Novi postav stavlja muzej i radove iz njegova fundusa u aktivnu ulogu unutar društvenih okolnosti i vremena u kojima se nalazi, te nužno zauzima stav spram njih te potiče na promišljanje i razgovor o aktualnim temama današnjice. Prva izložba u sklopu ciklusa naziva „Tužne pjesme rata“ tematizira rat i nasilje, dok druga izložba naziva „Drugarstvo“ otvara teme solidarnosti i suosjećanja, uloge umjetnosti i muzeja u poboljšanju svijeta. Motiv grafita koji se provlači kroz ovaj izložbeni projekt s natpisom „Mi gradimo muzej, muzej gradi nas“ osmislio je umjetnik Igor Grubić. Taj motiv je i jedan od uključenih u selekciju radova izabranih za prilagodbu te uvrštenih u prošireni postav izložbe pod nazivom „MSU na dodir“ koja uključuje medijski raznovrsne radove čiji se koncepti te glavne karakteristike mogu prenijeti taktilnim modelima i audiodeskripcijama. Izabrani radovi daju sažeti presjek razvoja hrvatske suvremene umjetnosti kroz raznovrsne medije, osvrćući se pritom na neke od glavnih umjetnika i umjetničkih kolektiva od 1950-ih naovamo, poput grupe EXAT 51, Gorgone, Grupe šestorice autora, te Ivana Kožarića, Eugena Felleri, Dragoljuba Raše Todosijevića, Gorana Fruka, Igora Grubića ili Andreje Kulunčić. „MSU na dodir“ tako uključuje prilagodbe brojnih radova koji su stvoreni tijekom proteklih nekoliko desetljeća, od taktilnih reljefa ulja na platnu Ivana Picelja ili Julija Knifera iz 50-ih i 60-ih godina, preko terakotne replike skulpture Ivana Kožarića iz devedesetih godina 20. stoljeća, do zvučnih i audiovizualnih radova i ambijenata iz 2000-ih koji su detaljno objašnjeni i opisani kroz audio deskripcije. Za taktilne modele izrađeni su posebni postamenti s nagibom gornje plohe od 45 stupnjeva koji olakšavaju taktilno istraživanje umjetničkih radova te dublje razumijevanje umjetnosti, kako osobama oštećena vida, tako i široj publici. Postamenti također uključuju pločice s natpisima na brajici i uvećanom tisku, a uz postamente postavljeni su i veliki (15 cm) QR kodovi koji se očitavaju putem pametnih uređaja i sadržavaju audio i tekstualnu deskripciju radova. Uz izložbu su tiskani i popratni materijali poput kataloga na brajici i uvećanom tisku te letci s tlocrtom postava i kratkim opisom prilagođenih radova.

⁵ Više informacija o izložbi dostupno je na mrežnoj stranici Muzeja suvremene umjetnosti dostupnoj putem poveznice: <http://www.msu.hr/dogadjanja/novi-ciklus-zbirka-kao-glagol/923.html>.

Posebnost projekta svakako je inkluzivnost u pristupu, s obzirom na to da su od samih početaka u projekt uključeni slijepi i slabovidni suradnici, kao i stručnjaci koji profesionalno rade s osobama oštećena vida. Kroz horizontalno učenje i razmjenu znanja i iskustava uspjeli smo stvoriti kvalitetan sadržaj zanimljiv osobama oštećena vida kao i videćim osobama. Usporedo s partnerskim organizacijama, u jesen 2020. godine MSU je okupio lokalnu stručnu skupinu čiji su članovi kustosice muzeja, slijepi i slabovidne osobe te stručnjakinja iz područja edukacijske rehabilitacije. Oni su: student psihologije Andrej Hatar, studentica talijanistike i kroatistike Kristina Krsnik, umirovljenik Vinko Zrinščak, peripatologinja, prof. defektolog Valentina Nemet, te tri muzejske kustosice, Daniela Bilopavlović Bedenik, Renata Filčić i Ana Škegro. Članovi lokalne stručne skupine prošli su edukaciju o pojedinim umjetničkim radovima iz fundusa Muzeja te širem kontekstu njihovog nastanka, bili su uključeni u selekciju radova za postav „MSU na dodir“, provjeravali su kvalitetu popratnih tekstova i audiodeskripcija, te su sudjelovali u raspravama i davali prijedloge za fizičku prilagodbu umjetničkih radova, njihovo testiranje i postav. Fizička prilagodba radova odnosi se na upoznavanje i direktan doživljaj kroz dodirivanje i višeosjetilno iskustvo originala, kroz replike ili taktilne modele i reljefe, zbog čega nam je bilo važno u stručnu skupinu uključiti osobe s različitim stupnjem oštećenja vida. Osim suradnje s lokalnom stručnom skupinom, u projektu je stavljen naglasak i na stvaranje mreže dionika projekta koji djeluju kao savjetnici i suradnici, te kao konzumenti određenih sadržaja produciranih u sklopu projekta. Jedan od takvih sadržaja bili su forumi tijekom kojih smo predstavljali napredak projekta stručnoj i široj publici, prije produkcije i izvedbe konačnih oblika prilagodbe radova, u želji da ranim uključivanjem ciljane skupine u projekt ostvarimo što bolju prilagodbu muzejskog sadržaja slijepim i slabovidnim osobama te ujedno educiramo i senzibiliziramo javnost. U sklopu provedbe projekta provedena su tri foruma dionika s više od dvadeset organizacija sudionika, koji su uključivali vodstvo po izložbi „MSU na dodir“, taktilno i više-osjetilno iskustvo prilagođenih radova, te ispunjavanje upitnika na kraju vodstva. Kroz komunikaciju i suradnju s nekim od dionika ostvarili smo brojne sadržaje i prilagodbe na izložbi, kao i popratne programe poput simpozija ili radionica. U organizaciji i provedbi programa uz izložbu sudjelovali su i članovi naše lokalne stručne skupine, provodeći vodstva ili sudjelujući u nekim od diskurzivnih programa.

BEAM UP projekt donosi važne rezultate u polju prilagodbe kulturno umjetničkog sadržaja kao i u polju načina rada unutar muzejskih institucija i kulturnih organizacija te suradnje institucija s vanjskim stručnjacima i dionicima. Kroz različite oblike aktivnosti u sklopu izložbe i projekta otkrili smo kako je nužna bliska suradnja i horizontalna razmjena znanja od samih početaka projekta kako bi u konačnici svi dionici bili zadovoljni rezultatima. Iz tog smo razloga već u prvim mjesecima provedbe u projekt uključili suradnike koji su imali ravnopravnu ulogu u donošenju odluka o daljnjim koracima u projektu ili načinima prilagodbi radova izabranih u sklopu izložbi. Prilagodba suvremenih umjetničkih djela, nerijetko izvedenih netipičnim materijalima i tehnikama, kao i u različitim medijima, zaista je eksperimentalan projekt u koji stoga rado uključujemo brojne suradnike i njihove povratne informacije kako bi konačni produkt bio što kvalitetniji, a posjet izložbi osobama oštećenog vida što potpuniji doživljaj.

Literatura

1. Atlante Servizi Culturali (ur.), 2019. *Josef and Anni Albers, Voyage Inside a Blind Experience*. Arezzo: Magonza editore srl.
2. Škegro, A. (2021.) Nastavak putovanja kroz slijepo iskustvo. U: N.Čosić (ur.), *Zbornik radova međunarodne konferencije Kultura različitosti: Podzastupljene i ranjive skupine u muzejskom okruženju* (str. 295-303). Zagreb: Tifološki Muzej.
3. BEAM UP: Blind Engagement in Accessible Museum Projects. Preuzeto 1.3.2022. s <https://www.beamup.eu/index.php/hr/project-hr>.
4. Fondazione Burri. *La Luce del Nero*. Preuzeto 1.3.2022. s <https://www.fondazioneburri.org/en/exhibitions/exhibitions-archive/la-luce-del-nero-exhibition.html>.
5. Muzej suvremene umjetnosti. *Zbirka kao glagol*. Preuzeto 1.3.2022. s <http://www.msu.hr/dogadanja/novi-ciklus-zbirka-kao-glagol/923.html>.
6. The Glucksman. *Fashion Show: Clothing, Art and Activism*. Preuzeto 1.3.2022. s <https://www.glucksman.org/exhibitions/fashionshow>.
7. VIBE: Voyage Inside a Blind Experience. Preuzeto 1.3.2022. s <http://www.vibe-euproject.com/index.php/hr/>.
8. BEAM UP - Blind Engagement in Accessible MUseum Projects

ACCESS - Inclusion of the blind in ACCESSIBLE museum projects

Summary: The Museum of Contemporary Art, Zagreb, from October 2020 to September 2023, participated in the project “ACCESS - Blind Engagement in Accessible Museum Projects” (BEAM UP - Blind Engagement in Accessible Museum Projects), the aim of which is to adapt museum content to visually impaired people through cooperation with blind and partially sighted people. It was designed as a continuation of the VIBE - Voyage Inside a Blind Experience project, which included an exhibition of abstract works by Josef and Anna Albers, Bauhaus artists and professors, presented at the Museum of Contemporary Art in 2019. The exhibition stands out for the fact that it was adapted to blind and partially sighted people in such a way that all the works were accompanied by tactile reproductions that allowed visitors to explore the works by touch. The same partnership of institutions and organizations continued in the BEAM UP project, and in addition to MSU, three other European partners participated: the Italian organization Atlante Servizi Culturali as the project manager, the Foundation of the Institute for the Blind from Milan and The Glucksman gallery at the University of Cork from Ireland. The project encouraged the participation of blind and partially sighted people in the planning and experience of museum contents and activities in such a way that they were involved in all key decisions from the beginning of the project.

Keywords: inclusion, adaptation, contemporary art, visually impaired persons, Braille

Petra ŠOLTIC, muzejski pedagog
 Muzeji Hrvatskog zagorja, Galerija Antuna Augustinčića, Trg Antuna Mihanovića 10,
 Klanjec, Hrvatska
 p.soltic-gaa@mhz.hr

Samopouzdanje u muzeju

Sažetak: Vodstvo kroz stalni i privremeni muzejski postav i edukativne likovne radionice instrumenti su kojima se može pridonijeti samopouzdanju posjetitelja, velikih i malih.

Galerija Antuna Augustinčića umjetnički je muzej. Tu se nalaze skulpture koje svojom dimenzijom i energijom zaprepaste male i velike posjetitelje, što je, naravno, opravdana reakcija. Ponekad je izazov objasniti i približiti umjetnost posjetiteljima raznih struktura. No često je najjednostavnije objašnjenje najbolje. Kiparstvo je nezanemarivo velikoj populaciji misterij, što brzo otkrivam pri zapošljavanju u kiparskom muzeju. Dok se čini da se neke činjenice podrazumijevaju, prosječan posjetitelj može ih smatrati nedokučivima. No cilj nikako nije da se čovjek osjeća obeshrabreno u razumijevanju umjetnosti, već sasvim suprotno. U galeriji se njeguje znanje i shvaćanje. Umjetnost često govori sama za sebe i samo je potrebno ohrabriti posjetitelje da vjeruju i prepuste se osobnom dojmu jer je upravo to što je umjetnost i htjela postići. Djeci s druge strane pristupam s objašnjenjem kako je izrada započela. Dok su im bronca i gips strani, glinu uspoređenu s plastelinom i glinamolom prepoznaju. Objasni im se kako kipar, kao i oni, počinje od manje figure koju kasnije naprosto uveća. Takvo jednostavno poistovjećivanje vidljivo pojača samopouzdanje u njihovim očima.

Ključna riječ: Muzej, samopouzdanje, edukacija, kiparstvo

Kiparstvo Antuna Augustinčića pripada svojem vremenu iako monumentalnost i ekspresija njegovih djela ne ostavljaju nikoga ravnodušnim. Naročito veliki spomenik Mir, zbijen u manjem prostoru, često budi pregršt pitanja. Kako se našao u prostoru Galerije Antuna Augustinčića, kako je stao kroz postojeća vrata, je li unesen preko krova helikopterom i koliko je kiparu trebalo da ga napravi, a koliko je težak?

Rado se čuje interes posjetitelja, posebno djece. Godinama se na takva pitanja odgovaralo verbalno i manifestiralo gestama. No uskoro su izrađene ilustracije kako bi pomogle odgovoriti na ta pitanja vizualno.

Prije svega ilustracije su korištene u sklopu programa „Na konju u Muzeje”. Riječ je o originalnom zajedničkom programu Muzeja Hrvatskih zagorja. U to su uključeni Muzej krapinskih neandertalaca, Galerija Antuna Augustinčića, Muzej „Staro selo” Kumrovec, Muzej seljačkih buna i Dvor Veliki Tabor. Pokrenuta je inicijativa da se osmisli zanimljivo ilustriranu i napisanu knjižicu koja bi u jednoj publikaciji predstavila svih pet muzeja. Naglasak je bio na sadržaju zanimljivom za obitelji, ponajviše za djecu. Uz cijeli program organizirane su bile i radionice.

Za dizajn i ilustracije sam bila osobno angažirana na vlastiti prijedlog s obzirom na to da sam po srednjoškolskoj struci grafički dizajner. U tu svrhu nabavio se program CorelDRAW 2021 jer je to jednostavan program u kojem imam najviše iskustva.

Vizualni identitet programa „Na konju u Muzeje” bio je temeljen na originalnoj ilustraciji konja koji je imao svoj temeljni oblik, ali je izraze, raspoloženja, dekoracije, boje i frizure mijenjao s obzirom na tematiku muzeja koji je predstavljao. Naprimjer, za Dvor Veliki Tabor vukao je kočiju, dok bi za Muzej „Staro selo” Kumrovec bio oblikovan kao tradicionalna drvena igračka s dekoracijama u boji. Za Galeriju Antuna Augustinčića konj je imao jahačicu koja je predstavljala spomenik Mir u New Yorku. Također, za dio u knjižici koji bi govorio upravo o tome spomeniku uključen je dio već otprije izrađenih ilustracija. Ova se prilika pokazala idealnom da ih se konačno uključi i iskoristi za pričanje priče o nastanku, putovanju i posljednjoj destinaciji spomenika Mir.

Uključeno je sveukupno šest od osam dostupnih ilustracija. Ograničenja su bila u dostupnom prostoru knjižice jer je unaprijed planirano da svaki muzej uzme četiri lista za pričanje svoje priče. Ilustracije su uokvirene u zaobljene kvadrate, prikazane su dosta plošno u jednostavnim bojama s crnim obrubljujućim linijama. Ideja je bila ispričati priču od početka do kraja o spomeniku na vrlo jednostavan i pomalo duhovit način. Oblici su vrlo pojednostavljeni tako da bi bez ikakvih poteškoća mogli biti transformirani u reljefne forme koje bi bile pristupačne za sve.

Prva ilustracija prikazuje kipara Augustinčića kako radi na izradi skice i oblikuje umanjeni model spomenika Mir. Nakon toga, prikazana je konstrukcija ili kiparski gerist, a sljedeća već prikazuje kipara Augustinčića kako je preko tog gerista nabacao glinu i time izrađuje glineni model.

Nadovezuje se ilustracija koja ga prikazuje s vrećama i kantama punih gipsa te je sama figura prekrivena gipsom jer je u procesu gipsani odljev glinenog modela. Sljedeće dvije ilustracije prikazuju asistenta i kipara kako izrađuju brončani odljev i nakon toga spomenik Mir ukrcan je na brod i putuje za New York.

Sama publikacija uključivala je i mogućnost ispunjavanja priče s naljepnicama. Za Muzej krapinskih neandertalaca to je bilo posebno zgodno jer nas je podsjetilo na album Životinjsko carstvo jer su knjižicu djeca mogla ispunjavati ilustriranim sličicama prakonja.

Uz publikaciju osmišljene su i tematske radionice. U Galeriji Antuna Augustinčića organizirane su radionice omogućavale djeci sudionicima da i sama iskuse dio procesa koji je kipar Augustinčić prolazio prilikom izrade spomenika Mir. Mali drveni konjići korišteni su da se na njima izradi mala žičana konstrukcija te zatim preko nje oblikuje glinamol.

Planovi za korištenje ilustracija koje objašnjavaju Augustinčićev rad na spomeniku Mir ne staju s programom „Na konju u Muzeje”. Svih osam ilustracija iskoristit će se u sklopu ovogodišnjeg programa za edukativno-muzejsku akciju i za izdanje deplijana. Također je ideja da se sve ilustracije uvećaju na panoima i objese za vrijeme trajanja programa u trećoj dvorani galerije, gdje se nalazi i spomenuta skulptura.

Smatram da će nam ilustracije biti dobra povratna informacija od odraslih posjetitelja kao i od djece. Jer tko ne voli jednostavnu i šaljivu, ali istodobno edukativnu ilustraciju.

Self-confidence in the museum

Summary: The Antun Augustinčić Gallery is an art museum. There are sculptures that amaze young and adult visitors with their size and energy, which is, of course, a justified reaction. Sometimes it is a challenge to explain and bring art closer to visitors of various backgrounds. But often the simplest explanation is the best. Sculpture is a mystery to a rather large population, which I quickly discovered after I gained employment at the sculpture museum. While some things seem to be taken for granted, the average visitor may find them inscrutable. However, the goal is by no means to make people feel discouraged about understanding art. Quite the contrary. Knowledge and understanding are nurtured in the gallery. Art often speaks for itself, and it is only necessary to encourage visitors to believe and indulge in a personal impression, because that is exactly what art wants to achieve. On the other hand, I approach the children with an explanation of how the production began. While bronze and plaster are foreign to them, they recognize clay compared to plasticine. It is explained to them that the sculptor, like them, starts with a smaller figure which he simply enlarges later. Such simple identification visibly boosts their self-confidence.

Keywords: Museum, self-confidence, education, sculpture

Lucija TOMAŠIĆ, viši kustos
Tiflološki muzej, Ulica Augusta Šenoe 34/II, Zagreb
lsoda@tifloloskimuzej.hr

Digitalna pristupačnost web stranica tijela javnog sektora na primjeru Tiflološkog muzeja

Sažetak: Digitalne informacije i usluge smatraju se pristupačnima kada ih svi ljudi mogu lako opažati i razumjeti, uključujući i osobe koje imaju vizualne, slušne, motoričke ili kognitivne poteškoće. U suvremenom svijetu, posebno u poslovnom smislu, sve više ovisimo o internetu.

Za većinu ljudi, a posebno za one koji žive s nekim oblikom invaliditeta, internet je postao neizbježni dio svakodnevice. U slučaju osoba s invaliditetom potrebne su dodatne prilagodbe pri izradi i dizajnu mrežnih stranica, mobilnih aplikacija i ostalih digitalnih sadržaja kako bi se ostvarila kvalitetna digitalna pristupačnost koja im olakšava pristup i interakciju s digitalnim sadržajem.

U ovom radu predstaviti će se zakonska regulativa i načela digitalne pristupačnosti u Republici Hrvatskoj na temelju rješenja u Zakonu o pristupačnosti mrežnih stranica i programskih rješenja za pokretne uređaje tijela javnog sektora, koji je stupio na snagu 23. rujna 2019. Kao pomoć u prilagodbi svojih stranica tijela javnog sektora mogu koristiti i Prijedlog standarda digitalne pristupačnosti, koji je izradila Hrvatska akademska i istraživačka mreža CARNET u suradnji s Centrom za istraživanje, edukaciju i primjenu novih znanja UP2DATE, a dokument su sustavno usavršavali i odobrili Zajednica saveza osoba s invaliditetom Hrvatske – SOIH i Hrvatski savez slijepih.

Na primjeru web stranice Tiflološkog muzeja uputiti će se na osnovne značajke pristupačnog digitalnog sadržaja i smjernice prema kojima su tijela javnog sektora dužna prilagoditi svoje digitalne sadržaje s naglaskom na prilagodbu za osobe s oštećenjem vida.

Uvod

Živimo u svijetu u kojem sve više ovisimo o svjetskoj mreži ili webu jer za većinu poslova koje svakodnevno obavljamo koristimo internet kako bismo dobili potrebne informacije bilo na poslu, u školi ili kod kuće (Schmutz, 2018). Također smo svjedoci stalnoj pojavi novih stranica i

sadržaja koje posjećuju brojni korisnici među kojima je i određeni postotak onih kojima je pristupanje tim sadržajima teže nego ostalima. Prema Prvom svjetskom izvješću o invalidnosti, koje su zajednički izradili WHO i Svjetska banka, smatra se da danas više od milijardu ljudi u svijetu (između 10 i 20 % populacije) ima neki oblik invaliditeta koji se odnosi na oštećenje vida, sluha, motoričke ili kognitivne smetnje, a koje kod osoba svakodnevno stvaraju prepreke ne samo u fizičkom nego i u digitalnom svijetu (<https://tinyurl.com/yhlqyu6n>).

Načelno bi se svakoj osobi, bez obzira na njezino stanje ili sposobnosti, trebala pružiti mogućnost neometanog pristupa internetu u najvećoj mogućoj mjeri. Ratifikacijom i sklapanjem Konvencije Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom većina država članica Europske Unije obvezale su se poduzimati odgovarajuće mjere kako bi osobama s invaliditetom osigurale, jednako kao i drugima, pristup informacijskim i komunikacijskim tehnologijama i sustavima te razvijati, promicati i pratiti provedbe minimalnih standarda i smjernica za pristupačnost, uključujući i internet, te osigurati da javne vlasti i institucije djeluju u skladu s njom (Direktiva (EU) 2016/2102).

Time nam se nameće izazovan zadatak. Kako omogućiti da digitalne informacije i usluge budu pristupačne i da ih svi ljudi mogu lako opažati i razumjeti bez obzira na poteškoće?

Cilj ovog rada jest analizirati značenje digitalne pristupačnosti web sjedišta i pokazati na koji način se može ostvariti njegova osnovna digitalna pristupačnost.

WEB i invaliditet

Pojavom World Wide Weba otvorili su se novi izazovi i nove mogućnosti za osobe s invaliditetom. Kao nikada prije pojedincima s odgovarajućom računalnom i telekomunikacijskom opremom omogućena je jednostavnija i brža razmjena informacija. Tako se pojedini nedostaci izazvani invaliditetom u virtualnom svijetu weba umanjuju jer su u tom okruženju uklonjene prepreke u komunikaciji i interakciji s kojima se osobe s invaliditetom svakodnevno suočavaju u fizičkom svijetu. Nažalost, iako daju velike mogućnosti, mnoge web stranice daleko su od ispunjavanja svojega potencijala u ovom smislu. Iz pozicije osoba s invaliditetom velik broj stranica nedostupan je i neupotrebljiv. Čak i stranice koje su načelno dostupne često imaju nisku uporabljivost za osobe s invaliditetom. Studije pokazuju da je uporabljivost weba tri puta bolja za

videće korisnike nego za korisnike s oštećenjem vida (Nielsen i Pernice, 2001). Kada su web stranice, aplikacije i tehnologije ili alati loše dizajnirani, mogu stvoriti prepreke koje otežavaju korištenje weba ljudima s invaliditetom. Prije više od dva desetljeća zaključilo se da je glavni razlog otežanom pristupu nedostatak standardnih smjernica i različitost pojedinačnih inicijativa koje nisu pružale pravo rješenje korisnicima i programerima diljem svijeta.

Bilo je neophodno oblikovati zajedničke ciljeve u prilagodbi web stranice za osobe s poteškoćama. Tako je WWW konzorcij (eng. World Wide Web Consortium – W3C) 1997. godine objavio vijest o osnivanju Inicijative za web pristupačnost (eng. Web Accessibility Initiative – WAI), čija je osnovna misao vodilja bila razvijanje svijesti o potrebi prilagodbe web stranica za ljude s poteškoćama. Smjernice za pristupačnost web sadržaja 1.0 (eng. Web Content Accessibility Guidelines – WCAG) objavljene su kao W3C preporuka 5. svibnja 1999. godine, a potom su priznate kao de facto standard i poslužile su kao osnova za zakonodavstvo i metodologije ocjenjivanja pristupačnosti u mnogim zemljama. Nadalje, sustavno su se razvijale tehničke specifikacije i smjernice koje opisuju rješenja za pristupačnost koje su postavljene kao međunarodni standardi za pristupačnost weba (<https://tinyurl.com/yl2ybxge>). Na službenim web stranicama WAI-ja redovito se objavljuju mnoge informacije o strategijama i standardima te mnogi izvori koji definiraju kako kreirati prilagođeni web za sve korisnike.

Potreba da se unaprjeđuje kvaliteta web stranica i njihova korištenja dovela je do mijenjanja trendova dizajna, načina pristupa informacijama i prezentiranja sadržaja na stranicama. Unaprjeđenje stranica danas je posebno potaknuto zakonskom regulativom koja zahtijeva da se mrežna mjesta i aplikacije javnog sektora prilagode i pronađu rješenja koja bi osigurala što lakše i efikasnije korištenje svima, posebno osobama s invaliditetom (Grimm, 2020).

O PRISTUPAČNOSTI –

Što je digitalna pristupačnost?

Pojam digitalna pristupačnost podrazumijeva praksu prilagodbe mrežnih stranica, aplikacija i tehnologija koje su razvijene na način da ih svi korisnici, a posebno osobe s invaliditetom, mogu jednostavno koristiti. Drugim riječima, digitalna pristupačnost podrazumijeva uklanjanje barijera koje sprečavaju pristupanje i korištenje digitalnih sadržaja tim osobama. Prema W3C, digitalna pristupačnost web sjedišta odnosi se na

načelo kojim bi web stranice, alati i tehnologije povezani s njima trebali biti dizajnirani i razvijeni na način da su jednako dostupni svima bez obzira na njihove poteškoće (<https://tinyurl.com/yxwl4clv>).

Korištenje smjernica za dizajniranje te razdvajanje strukture i stila dobar je put prema ostvarenju digitalne pristupačnosti web sjedišta. Odvajanje strukture i stila odnosi se na odvajanje HTML-a i CSS-a, pri čemu HTML opisuje strukturu i značenje sadržaja, a CSS oblikuje vizualni izgled. Na ovaj način osiguravamo da sadržaj web sjedišta ima smisla za sve korisnike, i one koji vide i one koji upotrebljavaju asistivnu tehnologiju (čitače zaslona) te se olakšava održavanje HTML-a i CSS-a pri čemu se promjene mogu lakše realizirati i omogućuje se prilagođavanje web sjedišta različitim okruženjima (Kalbag, 2017).

Moglo bi se reći da je digitalna pristupačnost proces ili skup pravila koji zajedničkim djelovanjem olakšavaju pristup sadržaju web stranica za osobe koje imaju vizualne (slijepe, slabovidne, osobe koje ne razlikuju boje i druge), slušne (gluhi, nagluhi), motoričke i kognitivne poteškoće te starijim osobama kojima su smanjeni pažnja, pokretljivost, refleksi i drugo. Jednako tako, međunarodni web standardi koji definiraju što je potrebno za pristupačnost dovest će do toga da će se ista praksa primjenjivati na svim web stranicama, što će kod posjetitelja izazvati očekivani doživljaj, odnosno struktura stranice bit će poznata unaprijed i neće se morati dodatno proučavati (CARNET, 2019).

Alati i tehnike – način na koji osobe s invaliditetom koriste web

Osobe s invaliditetom pristupaju webu i koriste ga na različite načine, ovisno o svojim individualnim potrebama i preferencijama. Najčešće upotrebljavaju dva pristupa u interakciji s webom, a to su pomoćne tehnologije i prilagodljive strategije, koje su prema W3C dizajnirane za rješavanje problema s kojima se osobe s invaliditetom susreću prilikom korištenja weba.

Pomoćne ili asistivne tehnologije (engl. Assistive Technology) specijalizirani su softveri i hardveri koji uključuju čitače zaslona, povećala zaslona, softver za prepoznavanje glasa, Brailleov redak i dr., a namijenjene su osobama s raznim oblicima invaliditeta i pomažu im u prevladavanju motoričkih, senzornih i kognitivnih ograničenja te u samostalnom obavljanju svakodnevnih zadataka u virtualnom prostoru.

Prilagodljive strategije jesu tehnike koje osobe s invaliditetom koriste za poboljšanje interakcije s webom putem standardnog softvera, poput

povećanja veličine teksta, smanjenja brzine miša i uključivanje titlova (<https://tinyurl.com/yo5ygd9>).

Pomoćna ili asistivna tehnologija za slijepce korisnike

Čitač zaslona je softverski program koji slijepim i slabovidnim korisnicima omogućava čitanje sadržaja sa zaslona računala pomoću sintetizatora govora ili Brailleova retka. Predstavlja sučelje između korisnika i operacijskog sustava računala i njegovih aplikacija. Do koje mjere će neka aplikacija biti čitljiva ili razumljiva slijepim osobama ovisi o tome koliko je dobro ona prilagođena čitačima zaslona i do koje mjere oni mogu pročitati sadržaj koji prikazuje. Neki od najkorištenijih komercijalnih čitača zaslona za Windows jesu JAWS, NVDA, Orca, Voice Over4 i dr. (<https://www.freedomscientific.com/screen-reader/>).

Sintetizator govora je dio računalnog sustava koji je zadužen za umjetnu produkciju ljudskog glasa. Može se implementirati kao softverska i hardverska komponenta, a sastoji se od niza modula koji pomoću tehnologije Text-to-Speech (TTS) pružaju mogućnost prevođenja tiskanih tekstova u ljudski glas (govor). Najčešće korišteni komercijalni softverski sintetizatori govora za hrvatski jezik jesu AnReader i WinTalkerVoice.

Brailleov redak je elektronski taktilni uređaj koji se priključuje na osobno računalo. Na njegovom gornjem dijelu nalaze se slovna mjesta na kojima se pomoću iglica i čitača zaslona sadržaj s osobnog računala pretvara u Brailleove znakove.

Zakonska regulativa

U travnju 2015. objavljena je norma Europske unije EN 301 549 (Zahtjevi za pristupačnost prikladni za javnu nabavu ICT proizvoda i usluga u EU-u), koja je postala standard za digitalnu pristupačnost u informacijskoj i komunikacijskoj tehnologiji (ICT) za sve države članice EU-a. Norma se temelji na smjernicama WCAG 2.1, a odnosi na tijela javnog sektora i privatne organizacije te utvrđuje zahtjeve za ICT standarde pristupačnosti u proizvodima i uslugama kao što su hardver, aplikacije i druge tehnologije kako bi se osiguralo da osobe s invaliditetom imaju jednak pristup svim digitalnim sadržajima i proizvodima s ciljem da se stvori digitalno okruženje koje je dostupno svima, bez obzira na invaliditet ili tehnologiju. Danas se digitalna pristupačnost definira na razini zakonske obveze. Europska unija ima dva zakona o internetskoj pristupačnosti. To su Direktiva EU-a o internetskoj dostupnosti ili Direktiva o internetskoj i mobilnoj dostupnosti (EU Web Accessibility Directive or Web and Mo-

bile Accessibility Directive) i Europski zakon o pristupačnosti (European Accessibility Act – EAA) (Direktiva (EU) 2019/882). Direktiva Europske unije o internetskoj dostupnosti usvojena je 22. prosinca 2016. godine, izravno se poziva na uredbu EN 301 549 te predstavlja prvi svjetski standard digitalne pristupačnosti. Cilj direktive jest osigurati svim Europljanima puno i aktivno sudjelovanje u digitalnoj ekonomiji i društvu tako što će prenijeti odgovornost na sve javne sektore zemalja članica EU-a da njihove web stranice i mobilne aplikacije budu dostupne osobama s invaliditetom i da ispunjavaju zajedničke standarde pristupačnosti (Direktiva (EU) 2016/2102). Europski zakon o pristupačnosti (EAA) prvi je put objavljen 2. prosinca 2015. kao prijedlog, a usvojen je u travnju 2019. Ovaj zakon postavio je nove minimalne zahtjeve za dostupnost na razini EU-a za ograničeni niz proizvoda i usluga. Cilj EAA-a je osobama s invaliditetom osigurati pristup proizvodima, uslugama i informacijama na tržištu EU-a (Akinyemi, 2020).

U skladu s time i Republika Hrvatska donijela je odgovarajući Zakon o pristupačnosti mrežnih stranica i programskih rješenja za pokretne uređaje tijela javnog sektora, koji je objavljen u Narodnim novinama (broj 17/2019.) te je stupio na snagu 23. rujna 2019. Zakon o pristupačnosti, prema odredbama direktive, propisuje nužnost uporabe svjetskih standarda prilikom izrade mrežnih stranica, njihov izgled, način navigacije kroz sadržaj, pretraživanje i strukturu. Od toga dana ovaj se zakon počinje primjenjivati za tijela čije su mrežne stranice izrađene poslije 23. rujna 2018. godine, a krajnji rok za primjenu zakona bio je 23. rujna 2020. za sve stranice koje su objavljene prije 23. rujna 2018. godine. Zakon se počeo primjenjivati i na programska rješenja za pokretne uređaje 23. rujna 2021. godine.

U Zakon su ugrađena i osnovna načela pristupačnosti, a Središnji državni ured za razvoj digitalnog društva navodi: „Digitalna pristupačnost polazi od četiri osnovna načela koja zahtijevaju da svi korisnici, bez obzira na svoje mogućnosti, mogu:

- percipirati informacije i sastavne dijelove korisničkog sučelja (mogućnost opažanja)
- upravljati korisničkim sučeljem (operabilnost)
- razumjeti informacije i način rada korisničkog sučelja (razumljivost)
- pristupiti sadržaju bez obzira na tehnologiju (stabilnost)” (<http://tinyurl.com/yw4hafmt>).

Prema navedenom zakonu tijela javnog sektora dužna su prilagoditi svoje digitalne sadržaje kako bi se stvorilo uključivo društvo, koje svima daje jednake mogućnosti za primanje, slanje i korištenje informacija u digitalnom okruženju. Ona su dužna prilagoditi svoje digitalne sadržaje i usluge sukladno europskoj normi EN 301 549, koja izravno upućuje na Smjernice za pristupačnost web sadržaja (Web Content Accessibility Guidelines WCAG 2.1) i Prijedlog standarda digitalne pristupačnosti, koji je izradila Hrvatska akademska i istraživačka mreža CARNET u suradnji s Centrom za istraživanje, edukaciju i primjenu novih znanja UP2DATE, a taj su dokument sustavno usavršavali i odobrili Zajednica saveza osoba s invaliditetom Hrvatske – SOIH i Hrvatski savez slijepih kao pomoć u prilagodbi svojih stranica.

Propisano je nekoliko koraka koje su tijela javnog sektora obavezna poduzeti kako bi osigurala digitalnu pristupačnost svojih sadržaja i usluga. Potrebno je provesti početnu procjenu u kojoj mjeri su mrežne stranice i programska rješenja za pokretne uređaje tijela javnog sektora prilagođene propisanim zahtjevima pristupačnosti. Zatim, prilagoditi mrežne stranice i programska rješenja za pokretne uređaje i objaviti izjavu o pristupačnosti vidljivo istaknutu. Izjava mora sadržavati objašnjenje o dijelovima sadržaja koji nisu pristupačni, razloge za tu nepristupačnost te mogućnosti pružanja pristupačnih alternativa. Potrebno ju je redovito ažurirati i objaviti podatke o eventualnim nedostacima u svrhu poboljšanja digitalne pristupačnosti. S ciljem što učinkovitije prilagodbe zahtjevima digitalne pristupačnosti, preporučuje se da svako tijelo javnoga sektora odredi službenika koji će poduzeti potrebne mjere za osiguranje pristupačnosti.

Digitalnu pristupačnost web sjedišta moguće je analizirati pomoću alata u obliku softverskih programa ili mrežnih usluga. Na stranicama W3C nalaze se popisi alata za procjenu pristupačnosti koji se mogu filtrirati kako bi se pronašli alati koji odgovaraju specifičnim potrebama. Rezultati testiranja navode dobre i kritične elemente web sjedišta, a ponekad i upute na koji način riješiti problem (<https://tinyurl.com/y7oz7v3p>).

Prilagodba web stranice Tiflološkog muzeja

Zadaća muzeja jest pratiti postojeće trendove i usvajati nove u pristupačnosti web sadržaja, posebno u području funkcionalnosti, optimiziranja, povezivanja i dizajna te ih nastojati implementirati na našu web stranicu kako bismo je učinili maksimalno dostupnom. Kod izrade stra-

nice muzeja stavili smo naglasak na digitalnu pristupačnost za osobe s oštećenjem vida, slijepe i slabovidne korisnike koji se koriste čitačima zaslona, sintetizatorom govora i Brailleovim retkom.

Muzej je svoju prvu web stranicu izradio 2008. godine, no zbog ubrzanog napretka tehnologija stranica je s vremenom postala funkcionalno zastarjela i nije zadovoljavala sve više standarde. Pratili smo nove propise i smjernice za izradu digitalno pristupačne stranice te smo 2019. uz podršku Ministarstva kulture i medija krenuli u redizajn stranice kako bismo što većem broju korisnika omogućili lakši pristup našim sadržajima s naglaskom na osobe oštećena vida. S obzirom na dizajn i programsku tehnologiju cilj nam je bio zadovoljiti osnovne zahtjeve koji se odnose na ugrađenu pristupačnost izvedenu programski i u skladu sa Smjernicama o pristupačnosti web sadržaja (WCAG 2.1 Web Content Accessibility Guidelines) te Zakonom o pristupačnosti. Prilikom izrade i razvijanja pristupačnih web rješenja imali smo uvid u iskustva slijepih korisnika kako bismo dobili povratne informacije i djelovali u skladu s njima. Digitalna pristupačnost na stranici www.tifloloskimuzej.hr osigurana je implementiranjem sljedećih postavki pristupačnosti.

Osigurana je prilagodljivost ili responzivnost stranice i aplikacija koja omogućuje automatsko prilagođavanje dizajna sadržaja različitim dimenzijama uređaja ili preglednika. Ikone su dovoljno velike i postavljene na takvoj udaljenosti jedna od druge kako bi se omogućilo lakše korištenje osobama s motoričkim poremećajem. Glavni izbornik moguće je koristiti upotrebom tipke TAB na tipkovnici te se stranicom može upravljati posredstvom tipkovnice. Stranica je optimizirana za novije generacije internetskih preglednika: Microsoft Edge, Google Chrome, Mozilla Firefox.

Pri kreiranju stranice u tekstu je korišten jedan font, jednostavan i čitljiv bez ukrasnih poteza na vrhu i dnu slova, Montserrat. Tekst unutar stranice poravnat je na lijevu stranu, odnosno lijevi rub odlomka poravnat je s lijevom marginom jer takvo poravnanje sadrži dosljedan razmak znakova i riječi te omogućuje lakše čitanje.

Za pojam digitalne pristupačnosti postavljena je ikona s posebnom oznakom koja upućuje na promjenu postavki za web pristupačnost.

Ponuđena je ikona za promjenu postavki digitalne pristupačnosti na web sjedištu koja se nalazi u zaglavlju s desne strane ekrana u obliku ikone invalidnosti te se klikom na nju aktivira padajući izbornik uz desni rub stranice, što prema istraživanjima odgovara većini korisnika. Na izborniku je pet ponuđenih opcija pristupačnosti poredanih po učestalosti ko-

rištenja, označenih simbolima i opisima za označavanje pojedinih opcija.

Prve dvije ikone odnose se na veličinu fonta i nude mogućnost jednostavnog mijenjanja veličine slova bez gubitka okolnog teksta, kako bi korisnici mogli prilagoditi veličinu teksta prema svojim potrebama. Sljedeća opcija promijeni kontrast omogućava promjenu kontrasta boje pozadine i teksta te omogućava lakše čitanje slabovidnim osobama, osobama koje su slijepe za boje i osobama s teškoćama čitanja. Za smanjenje distrakcije korisnika zbog šarenila web stranice ponuđena je opcija sivi tonovi. Mogućnost jednostavnog mijenjanja vrste fonta u font pogodan za osobe s disleksijom i ostalim teškoćama čitanja moguć je odabirom opcije promijeni vrstu slova te se zadani font stranice mijenja u font OmoType.

Pristupačnost sadržaja osigurana je dobrom strukturom te jasnom hijerarhijom sadržaja i prikladnom pripremom sadržaja za čitače ekrana kako bi korisnici, posebno slijepi i slabovidni, znali kada prelaze iz jedne rubrike, poglavlja ili iz jedne kategorije sadržaja u drugu. Korištena je hijerarhija naslova, odnosno heading elemenata koja podrazumijeva dosljedno, prepoznatljivo i jasno označavanje razina naslova i podnaslova što osigurava lakšu navigaciju kroz sadržaj za krajnjeg korisnika.

Kao osnovna smjernica vezana uz platformu osigurana je mogućnost preskakanja navigacije, prelazak na glavni sadržaj (skip to main content). To je poveznica u HTML kodu web stranice koja nije vidljiva svima nego samo korisnicima koji koriste čitač zaslona i tipkovnicu te korisnika direktno vodi na glavni sadržaj stranice.

Za korisnike koji ne mogu vidjeti fotografije u izradi je verbalni opis fotografija koji im omogućuje pristup vizualnim sadržajima putem čitača zaslona. Opis je vidljiv u HTML kodu u alt atributu slike (alt tekst – alternativni tekst); čitač zaslona pročitat će taj tekst i tako dati najvažnije značajke koje će korisniku pružiti kontekst.

Za osobe s oštećenjem sluha video materijali na stranici imaju prikladne titlove.

Iako smo napravili veliki korak u prilagodbi naše web stranice, još uvijek ima prostora za daljnja poboljšanja. Alternativni tekst za fotografije i ilustracije unutar stranice sustavno se nadopunjava. U planu su izrade audiodeskripcije filmova kao prilagodba za slijepe korisnike.

Zaključak

Izazovi današnjeg života u digitalnom dobu drugačiji su i kompleksniji od onih s kojima smo se susretali u prošlosti, a takvi trendovi će

se i nastaviti. Potrebno je stvoriti uvjete kako bismo svima omogućili jednaki pristup digitalnim uslugama, sadržaju i informacijama, a to je moguće samo koordiniranim djelovanjem, podizanjem društvene svijesti i upoznavanjem s problemima osoba s invaliditetom, tehnologijama i asistivnim tehnologijama, koje mogu pridonijeti njihovom rješavanju i tako planirati buduća pristupačna rješenja. U cijeli proces izrade pristupačnih rješenja nužno je uključiti osobe s raznim oblicima invaliditeta te osigurati povratnu informaciju i razmjenu znanja i ideja. Posljednjih godina, posebno nakon uvođenja zakonske regulative koja regulira ovu problematiku, i muzeji su se uključili u proces prilagodbe svojih digitalnih sadržaja. Time se osobama s invaliditetom olakšava sudjelovanje u kulturnim sadržajima i pridonosi podizanju kvalitete njihova života, a istodobno afirmira njihove kreativne i intelektualne potencijale i pridonosi izjednačavanju mogućnosti. Mnoge web stranice u tome su pogledu još uvijek nedostatne ali se stanje u pogledu pristupačnosti popravlja praćenjem zakonskih i stručnih inicijativa i preporuke na nacionalnoj i međunarodnoj razini.

Literatura

1. Akinyemi, A. *EU Web Accessibility Laws: EN 301 549 and EAA*. Preuzeto 10.5.2023. s <https://www.whoisaccessible.com/guidelines/en-301-549/>.
2. Europski parlament (2019). *Direktiva (EU) 2019/882 Europskog parlamenta i vijeća o zahtjevima pristupačnosti za proizvode i usluge*. Strasburg: Europski parlament, Službeni list Europske unije. Preuzeto s 15.01.2023 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32019L0882>.
3. Freedom scientific. *What is screen reader*. Preuzeto 15.06.2023. s <https://www.freedomscientific.com/screen-reader/>.
4. Grimm, D. (2021). Pristupačnost web stranice za sve korisnike. U: N. Čosić (ur.): *Kultura različitosti: Podzastupljene i ranjive skupine u muzejskom okruženju*. (str. 73-74). Zagreb: Tiflološki muzej.
5. Hrvatska akademska i istraživačka mreža – CARNET (2019). *Smjernice za osiguranje digitalne pristupačnosti*. Zagreb.
6. Kalbag, L. (2017). *Accessibility for everyone*. New York.
7. Nielsen, J., Pernice, K. (2001). *Usability Guidelines for Accessible Web Design*, Fremont: Nielsen Norman Group.
8. Schmutz, S. (2018). *Disability-Friendly Website Design*. (Doktorska disertacija). Philosophischen Fakultät der Universität Freiburg, Freiburg.
9. Središnji ured za razvoj digitalnog društva. *Digitalna pristupačnost*. Preuzeto 15.11.2022. s <https://rdd.gov.hr/digitalna-pristupacnost/>.
10. WCAG 2 Overview. Preuzeto 21.5.2023. s <https://www.w3.org/WAI/standards-guidelines/wcag/>.
11. Web Accessibility initiative. *Introduction to Web Accessibility*. Preuzeto 01.07.2023. s <https://www.w3.org/WAI/fundamentals/accessibility-intro/>.
12. Web Accessibility initiative. *WAI earlydays*. Preuzeto 20.01.2023. s <https://www.w3.org/WAI/history>.
13. Web Accessibility Initiative. *Web Accessibility Evaluation Tools List*. Preuzeto 20. 5. 2023. s <https://www.w3.org/WAI/ER/tools/>.
14. World health organization (2011). *World report on disability*. (44 str.) Ženeva, Švicarska. Preuzeto 20.01.2023. s <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564182>.
15. World Wide Web Consortium – W3C (2017). *Tools and techniques*. Preuzeto 19.05.2023. s <https://www.w3.org/WAI/people-use-web/tools-techniques/>.
16. Zakon o pristupačnosti mrežnih stranica i programskih rješenja za pokretne uređaje tijela javnog sektora. *Narodne novine 17/19*.

Digital accessibility of websites of public sector bodies on the example of the Typhological Museum

Summary: Digital information and services are considered accessible when they can be easily perceived and understood by all people, including people with visual, hearing, motor, or cognitive disabilities. In the modern world, especially in terms of work, our dependence on the internet is ever growing.

For most people, and especially for those living with some form of disability, the internet has become an inevitable part of everyday life. With regard to persons with disabilities, additional adjustments are needed in the creation and design of websites, mobile applications, and other digital content in order to achieve high-quality digital accessibility that facilitates their access and interaction with digital content.

This paper will present the legal regulations and principles of digital accessibility in the Republic of Croatia based on the provisions in the Law on Accessibility of Websites and Software Solutions for Mobile Devices of Public Sector Bodies, which entered into force on 23 September 2019. In order to adjust their websites, public bodies can also use the Proposal of Digital Accessibility Standards prepared by the Croatian academic and research network CARNET in cooperation with the Center for Research, Education, and Application of New Knowledge UP2DATE, and the document was systematically updated and approved by the Union of Associations of Persons with Disabilities in Croatia – SOIH and the Croatian Association of the Blind.

Using the example of the website of the Typhological Museum, the basic characteristics of accessible digital content and the guidelines according to which public sector bodies are obliged to adapt their digital content with an emphasis on adjustment for people with visual impairments will be pointed out.

Keywords: digital information, accessibility, website

Stefan VILOTIĆ, istraživač pripravnik
 Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Dr Zorana Đinđića 2, Novi Sad, Srbija
 st.vilotic@gmail.com

Muzejski rad sa osobama u situaciji beskućništva

Sažetak: Muzeji treba da budu mesto za sve, mesto u kome svaki posetilac treba da se oseća dobrodošlo bez obzira na društvenu, versku, etničku i druge pripadnosti. Muzeji, u skladu sa tim, treba da postanu jedan od ključnih činilaca socijalne inkluzije koji će svojim programima omogućiti ranjivim i marginalizovanim grupama osnaživanje, ohrabrivanje i integraciju u glavne društvene tokove. Međutim, kako su ove ideje realizovane u praksi? Ova analiza muzejskog rada sa osobama u situaciji beskućništva nastoji da prikaže širi kontekst muzejskog socijalnog rada i koncepta muzeja kao ustanove socijalne inkluzije i predstavlja dosadašnja iskustva u radu muzeja sa osobama u situaciji beskućništva, kao i preporuke i razmišljanja o mogućnosti unapređenja savremene prakse. Istovremeno, u radu se govori i o teorijskim pogledima na problem beskućništva, kao i njegovom trenutnom stanju u Hrvatskoj i Srbiji, sa opštim ciljem podsticanja na razmišljanje o ovom problemu i pronalaženja načina na koji muzeji u navedene dve države mogu da doprinesu njegovom rešavanju.

Ključne reči: beskućništvo, socijalna inkluzija, socijalni rad, muzeji

Uvod

Muzeji nikada nisu bili izolovani u odnosu na društvo unutar kog žive - da li će podražavati postojeće društvene i klasne odnose ili će težiti uspostavljanju novih zavisi od pozicioniranja muzeja unutar socio-kulturnih odnosa koje postoje u određenoj zajednici (Coffee, 2008). Muzeji su, poput drugih društvenih ustanova, još jedan pokazatelj materijalne, društvene, kulturne i političke uključenosti ili isključenosti pojedinca ili grupe iz glavnih društvenih tokova. Unutar muzejskog konteksta kulturna uključenost ili isključenost, na koju utiču podjednako i isprepleteno ostali gore navedeni procesi, odražava se kroz tri dimenzije: *reprezentaciju* (meru u kojoj je nasleđe pojedinca ili grupe predstavljeno u glavnim kulturnim tokovima), *participaciju* (mogućnosti koje pojedinac ili grupa

poseduju za učešće u kulturnoj produkciji) i *pristup* (mogućnost pojedinca ili grupe da uživa kulturna dobra i usluge) (Sandell, 1998: 408-410). Kako je kulturna dimenzija u vezi sa drugim dimenzijama isključivosti, učešće u kulturnim aktivnostima može pojedincu da pruži priliku da ojača svoje samopouzdanje i veštine, što dalje može pozitivno uticati na njegov napredak i integraciju u društvo (Sandell, 1998). Stoga muzej može postati važan faktor socijalne inkluzije, no da bi se to postiglo neophodno je dati depriviranim grupama dovoljno mogućnosti da učestvuju u radu muzeja, i ravnomerno distribuirati moć između njih i osoblja muzeja, ali i istovremeno priznati značaj njihovih priča i pogleda na svet (Paquet Kinsley, 2016).

Muzeji su, na drugoj strani, od davnina svesno ili nesvesno koristili svoje resurse za socijalni rad, vodeći se istim ciljevima kao i socijalni radnici: „pomaganje pojedincima, grupama ili zajednicama da unaprede ili obnove svoje socijalne kapacitete za socijalno funkcionisanje i stvaranje povoljnih socijalnih uslova za ostvarenje navedenog cilja“ (National Association of Social Workers 1973: 4-5 prema Silverman, 2010: 13). Kroz zadovoljenje potreba i osnaživanje kako pojedinaca, tako i parova i čitavih grupa, muzej kroz svoje izložbe i druge kreativne programe edukuje navedene kategorije i podstiče njihovo blagostanje, istovremeno podstičući društvenu promenu i aktivizam (Silverman, 2010).

Koristeći navedene ideje kao putokaz, rad nastoji da prikaže osnovne rezultate do kojih je dosadašnja muzejska teorija i praksa došla kada je reč o radu sa osobama u situaciji beskućništva, grupi ljudi kojoj nedostatak adekvatnog stambenog prostora stvara višestruku depriviranost - nedostatak finansijskih sredstava, nemogućnost zapošljavanja, kidanje socijalnih veza, narušavanje fizičkog i mentalnog zdravlja. Njihova višestruka depriviranost, ali i neadekvatne državne politike i strategije rada sa ovom populacijom dovode do toga da je osobama u situaciji beskućništva uskraćeno mnogo usluga neophodnih za svakodnevni život, pri čemu muzej i zadovoljenje kulturnih potreba ne spada u njihova primarne potrebe, već predstavlja izvesni „luksuz“. Stoga će biti reči o programima koji su namenjeni ovoj populaciji i njihovim vrstama, kao i preporukama za stvaranje i sprovođenje, sa ciljem daljeg promišljanja o mogućnostima muzeja da pomogne osobama u situaciji beskućništva u njihovom osnaživanju, a sve sa ciljem razmatranja mogućnosti realizacije istih programa na području Hrvatske i Srbije, kao i drugih zemalja regiona. No, na prvom mestu razmotrićemo kako se beskućništvo kao pojam

definiše, koje vrste beskućništva postoje i druge relevantne stavke u vezi sa ovim fenomenom, kako bismo što bolje upoznali sa navedenom populacijom.

Beskućništvo kao socijalni fenomen

Kada se govori i razmišlja o osobama u situaciji beskućništva prosečan čovek uzima u razmatranje samo one osobe čije je beskućništvo najuočljivije - osobe koje spavaju na ulici, klupama, parkovima, ulazima zgrada, napuštenim vagonima itd. Međutim, navedeno gledište je preusko i ne obuhvata veliki deo populacije koji obitava u neadekvatnim i nesigurnim uslovima i koji su u velikom riziku da završe „pod otvorenim nebom“. U savremenoj društvenoj teoriji ne postoji jedinstvena definicija fenomena beskućništva, već taj raspon seže od onih ograničenih na *primarno beskućništvo*, tj. nedostatak bilo kakvog krova nad glavom, do onih koje pod pojmom beskućništvo podvode sve oblike stanovanja koji ne podrazumevaju život u adekvatnoj stambenoj jedinici u sopstvenom vlasništvu. Definicija pojma beskućništva zavisi takođe i od toga ko su akteri koji ovaj fenomen sagledavaju (da li je reč o vladi i državnim institucijama, medijima, nevladinim organizacijama, građanima ili samim beskućnicima), svrha posmatranja fenomena (naučno istraživanje, intervencija, prevencija i tome slično), istraživačka pitanja, kao i metod i pristup. Od različitih kriterijuma zavisi i tipologija beskućništva tj. podela oblika beskućništva na različite kategorije. Ne ulazeći u detaljnija razmatranja definicije i tipologija beskućništva (više o tome vidi: Bilinović Rajačić i Čikić, 2021: 3-32), za potrebe ovog rada i dobijanja okvirne slike o različitim oblicima beskućništva iznećemo jednu od najviše korišćenih tipologija, ETHOS tipologiju (European typology of homelessness and housing exclusion - Evropska tipologija beskućništva i stambene isključenosti) koju je predložila evropska federacija nacionalnih organizacija koje rade s beskućnicima (European federation of national organizations working with the homeless - FEANTSA) i Evropska opservatorija za beskućništvo (The European observatory on homelessness - EOH). Prema navedenoj tipologiji beskućništvo se deli na četiri konceptualne kategorije:

1. **Nedostatak krova nad glavom** - podrazumeva život na ulici ili u svratištima

2. **Nedostatak stana** - podrazumeva život u prihvatilištima za beskućnike, prihvatilištima za žene, smeštaju za migrante, kaznenim, medicinskim

ili dečijim ustanovama (domovima) iz kog će biti otpušteni, kao i osobe koje dugoročno primaju pomoć za beskućnike

3. Neadekvatno stanovanje - podrazumeva život u privremenim i nekonvencionalnim smeštajima (poput kamp prikolica ili improvizovanih građevina), život u prenaseljenim objektima ili objektima nepodobnim za život (bez struje, vode, grejanja itd.)

4. Nesigurno stanovanje - podrazumeva život osoba kojima je smeštaj nesiguran zbog pravno neregulisanog zakupa, privremenog boravka kod rodbine i prijatelja, zbog pretnje od nasilja i pretnje od iseljenja

U praksi se pomenute kategorije ne isključuju, već često prepliću. Navedena tipologija nam ukazuje na složenost samog fenomena koja utiče i na teškoće u njegovom praćenju. Niko sa sigurnošću ne može da tvrdi koliko ljudi na svetu, i u svakoj regiji posebno, živi u beskućništvu ili riziku od istog. Prema procenama Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) u zemljama-članicama u 2019. godini je živelo 1,9 miliona osoba u situaciji beskućništva, pri čemu se samo za SAD procenjuje da ta cifra iznosi pola miliona ljudi.¹ U zemljama u razvoju procenjuje se da „između 33,6 i 179 miliona živi na ulici, a između 41,6 i 730 miliona domaćinstava živi u neadekvatnim stambenim uslovima“ (Busch-Geertsema et al., 2016: 128 prema Bilinović Rajačić i Čikić, 2021: 67). Ratovi, ekonomske krize, migracije, pandemije, glad i neadekvatna politika sučeljavanja sa ovim problemom uzorkuje neprestani rast broja osoba u situaciji beskućništva u svetu, čemu se mogu pridodati i aktuelne krize izazvane pandemijom Kovid-19, ratom u Ukrajini, kao i zemljotresom koji je pogodio Tursku i Siriju.

Kada je reč o prostoru Hrvatske prema popisu iz 2011. godine broj osoba u situaciji beskućništva iznosi 215 ljudi.² Na prvi pogled se može uočiti da cifra nije relevantna i da je broj sigurno veći, pri čemu se pretpostavlja da se broj osoba u situaciji beskućništva u Hrvatskoj seže od 500 do nekoliko hiljada u zavisnosti od tipologije koja se koristi prilikom procene (Družetić Ljubotina i sar., 2016: 7). U Srbiji prema popisu iz 2011. godine broj osoba u situaciji beskućništva iznosi 18287 osoba (Bobić, 2014).³ Međutim, kao i u slučaju Hrvatske, kada bi se dosledno primenji-

¹ <https://www.oecd.org/els/family/HC3-1-Homeless-population.pdf>

² <https://web.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/censuslogo.htm>

³ U Hrvatskoj i Srbiji u okviru popisa su ušle one osobe u situaciji ili riziku od beskućništva koje koriste usluge centara za socijalni rad, što nam ne daje adekvatnu sliku o beskućništvu, jer mnogo osoba ne koristi usluge centara za socijalni rad usled neinformisanosti ili nedostatka ličnih dokumenata bez kojih ne mogu koristiti zdravstvene i usluge socijalne zaštite.

vala ETHOS tipologija pretpostavlja se da bi pod grupu osoba u situaciji beskućništva ili osoba u riziku od beskućništva potpalo između 800 i 900 hiljada stanovnika Srbije (Žarković, Petrović i Timotijević, 2012 prema Bobić, 2014: 13).

Beskućništvo se danas posmatra kao *proces* koji nastaje usled interakcije strukturalnih (neadekvatna stambena i socijalna politika, siromaštvo, ekonomski faktori, deinstitucionalizacija ustanova za mentalno zdravlje) i individualnih faktora (problemi fizičkog i mentalnog zdravlja, gubitak posla, finansijski problemi, nasilje, porodični problemi, zavisnost od kocke, alkohola i narkotika), gde nijedan faktor nije presudan za zapadanje u beskućništvo (naročito individualni) već je bolje reći da određeni faktori predstavljaju *okidače* koji usled spleta okolnosti dovode do beskućništva (detalnije vidi: Bilinović Rajačić i Čikić, 2021: 32-55). Stoga se u ovom radu koristi termin *osoba u situaciji beskućništva* a ne beskućnik, u želji da se ukaže kako beskućništvo nastaje dejstvom različitih strukturalnih i individualnih faktora pri čemu se krivica ne pripisuje isključivo određenom pojedincu. Time se želi i ukloniti stigma koja prati ovu populaciju, koja donosi veliko društveno breme ali u poslednjim godinama i sve veće nasilje nad osobama u situaciji beskućništva i njihovu kriminalizaciju u zemljama širom sveta pod izgovorom očuvanja javnog reda i mira (Ljubčić, 2022).

U zavisnosti od načina prevencije socijalnih problema i nivoa primene mera, kao i pristupa rešavanju socijalnih problema (sa stanovišta liberalnog ili socijaldemokratskog blagostanja) u svetu se primenjuju različiti modeli borbe protiv beskućništva i njegove prevencije kao što su: „stanovanje na prvom mestu“ (*Housing First*), privremeno stanovanje (*Transitional Housing*), sistemi „gašenja požara“ (koji uključuju skloništa i dnevne centre, narodne kuhinje, prihvatilišta itd.), programi socijalnog stanovanja, kontinuitet stambenog zbrinjavanja (*Housing Continuum of Care*), intervenciju u kritičnom momentu (*Critical Time Intervention – CTI*) i mnogi drugi (detalnije vidi: Bilinović Rajačić i Čikić, 2021: 103-139). U skladu sa navedenim modelima sistemi borbe protiv beskućništva u Hrvatskoj i Srbiji mogu se okarakterisati kao „sistemi gašenja požara“ što ih ne čini dovoljno efikasnim u borbi protiv beskućništva (Bilinović Rajačić i Čikić, 2021: 140-159; Družetić Ljubotina i sar., 2016).

Stručnjaci iz Hrvatske (Družetić Ljubotina i sar., 2016; Šikić-Mićanović, Sakić i Stelko, 2020) i Srbije (Bilinović Rajačić i Čikić, 2021: 140-159; Jadrčanović, 2021) ocenjuju javne politike i strategije borbe protiv beskuć-

ništva, kao i trenutnu praksu, nedovoljno razvijenim i efikasnim, pri čemu ne postoje sistemski oblici rada koji su namenjeni isključivo osobama u situaciji beskućništva i odvojeni od opštih principa rada sa drugim socijalno ugroženim grupama. U zakonodavstvu Republike Hrvatske osobe u situaciji beskućništva su prepoznate kao kategorija u *Zakonu o socijalnoj skrbi* (Narodne novine 18/22, 46/22, 119/22) gde se navodi da „beskućnik je osoba koja nema mjesto stanovanja niti sredstva kojima bi mogla podmiriti troškove stanovanja, a smještena je ili koristi uslugu organiziranog stanovanja u prihvatilištu ili prenoćištu ili boravi na javnim ili drugim mjestima koja nisu namijenjena za stanovanje“. Međutim, kako Olja Družetić Ljubotina sa saradnicama navodi (2016: 10-14) da uprkos tome što su osobe u situaciji beskućništva višestruko osetljiva društvena grupa koja zahteva različite vidove podrške i pomoći, zakonodavstvo za njih predviđa samo usluge privremenog smeštaja u prihvatilištima ili prenoćištima u periodu od šest meseci do godinu dana i različite vidove novčane pomoći (pod uslovom da poseduju državljanstvo i lična dokumenta što mnoge osobe u situaciji beskućništva ne poseduju), što nije dovoljno. Slična je situacija i u Srbiji, gde *Zakon o socijalnoj zaštiti* (Službeni glasnik 24/2011) ne poznaje osobe u situaciji beskućništva kao zasebnu kategoriju, a predviđa manje-više ista institucionalna rešenja kao i hrvatsko zakonodavstvo.⁴ Osobe u situaciji beskućništva se spominju u *Nacionalnoj strategiji socijalnog stanovanja Republike Srbije* (Službeni glasnik 13/2012) koja ne predviđa nikakva posebna rešenja za borbu protiv beskućništva. Ni jedna ni druga država ne poseduju razvijene strategije i planove socijalnog stanovanja, a niti dovoljno izgrađenih socijalnih stanova koji bi zadovoljili potrebe mnogobrojnih ugroženih grupa (Bilinić Rajačić i Čikić, 2021: 140-159; Družetić Ljubotina i sar., 2016).

U Hrvatskoj (Družetić Ljubotina i sar., 2016), kao i u Srbiji (Bobić, 2019), profil prosečne osobe u situaciji beskućništva predstavlja muškarac u pedesetim godinama, razveden ili neoženjen (u najvećem broju

⁴ Razlika između Hrvatske i Srbije se javlja u pogledu osnivanja i upravljanja nad prihvatilištima i prenoćištima za osobe u situaciji beskućništva. Naime, u Hrvatskoj osnivanje i funkcionisanje navedenih centara spada u nadležnost humanitarnih, verskih i nevladinih organizacija koje se bave osobama u situaciji beskućništva, dok u Srbiji takve centre osniva država. Dok se državne ustanove mahom bave obezbeđivanjem najosnovnijih sredstava za život, humanitarne i nevladine organizacije se u većoj meri bave pružanjem pravne i psihosocijalne pomoći, kao i pomoći pri zapošljavanju. U Hrvatskoj sve organizacije koje rade sa osobama u situaciji beskućništva, a čiji osnivač nije država, organizovane su u *Hrvatsku mrežu za beskućnike* (vidi: <https://beskucnici.info>) koja ima za cilj okupljanje, saradnju i podršku svim organizacijama koje rade sa osobama u situaciji beskućništva, kao i širenje svesti u društvu o značaju problema beskućništva. Istovetna organizacija u Srbiji pod nazivom *Mreža organizacija civilnog društva za borbu protiv beskućništva*, sa istovetnim ciljevima, još uvek je u procesu nastanka i organizovanja.

slučajeva sa decom koja su najčešće punoletna), ekonomski neaktivan, srednjeg ili osnovnoškolskog obrazovanja. Kao presudni strukturalni faktori zapadanja u beskućništvo u Hrvatskoj i Srbiji, kao državama postsocijalističke transformacije, javljaju se izmenjena stambena politika i prelazak na tržišnu privredu koja je prouzrokovala propast brojnih preduzeća i visoku stopu nezaposlenosti, kao i visoku tržišnu cenu nekretnosti (Bilinović Rajačić i Čikić, 2021: 140-159; Družetić Ljubotina i sar., 2016). Na drugoj strani, istraživanja u Hrvatskoj (Družetić Ljubotina i sar., 2016; Kostelić i Peruško, 2021) i Srbiji (Bilinović Rajačić i Čikić, 2022; Jadranović, 2021) su kao ključne individualne faktore zapadanja u beskućništvo identifikovale iste one faktore koji se javljaju u drugim delovima sveta (gubitak posla i finansijski problemi, problemi sa fizičkim i mentalnim zdravljem, nasilje u porodici i disfunkcionalni porodični odnosi, prekid socijalnih veza, problemi sa zavisnošću od alkohola, droge i kocke), kojima možemo pridodati migracije izazvane ratovima na području Jugoslavije kao i migracije izazvane readmisijom (deportacijom iz zemalja Evropske unije).

Dok na jednoj strani imamo znatnu populaciju osoba u situaciji ili riziku od beskućništva, na drugoj strani imamo stručnjake iz državnih i ustanova van državnog sektora u Hrvatskoj (Šikić-Mićanović i sar., 2020) i Srbiji (Bilinović Rajačić i Čikić, 2022: 41-70; Jadranović, 2021; Ljubičić, 2018) koji ističu da ih u kvalitetnom obavljanju rada sa navedenom populacijom ometa nedostatak finansijskih sredstava, nedostatak prostora, dobro obučenog osoblja, kao i kvalitetnija i sveobuhvatnija međusobna saradnja. Stoga se postavlja pitanje: Kako muzeji mogu doprineti unapređenju kvaliteta njihovog rada?

Vrste muzejskih programa namenjenih osobama u situaciji beskućništva. *Muzej beskućništva*

U Hrvatskoj, kao i u Srbiji, broj muzejskih programa koji su se do sada bavili problemom beskućništva i/ili bili namenjeni osobama u situaciji ili riziku od beskućništva je neznatan.⁵ Stoga će u narednim redovima biti predstavljena klasifikacija programa koji se sprovode u svetu, čiji se primeri mogu naći u relevantnoj literaturi i internet izvorima (Coates, 2019;

⁵ Autoru teksta je poznat samo jedan program - reč je o programu Narodnog muzeja Srbije u Beogradu u kom je prodavac časopisa *Lice ulice* (pandan u Hrvatskoj: časopis *Ulični fajter*) vodio grupu svojih kolega-prodavaca kroz arheološku zbirku Muzeja (vidi: <https://liceulice.org/liceulice-prodavci-kustosi-narodnog-muzeja/>). Iako ne znamo da li je prodavac-vodič osoba u situaciji/riziku od beskućništva, kako časopis prodaju osobe koje su društveno ugrožene, među kojima je značajan broj i osoba u situaciji beskućništva, možemo ovaj program ubrojiti u kategoriju programa koji je namenjen ovoj populaciji

Kinsley, 2011; Shaw, 2020; Simon, 2023). Muzejske programe koji se bave beskućništvom možemo podeliti u sledeće kategorije:⁶

1. Izložbe i programi koji nastoje da prošire svest o problemu beskućništva i koji služe razbijanju predrasuda i stigme koje prate osobe u situaciji beskućništva

2. Programi namenjeni uključivanju osoba u situaciji beskućništva u rad muzeja i njihovom osnaživanju u pogledu razvoja poslovnih znanja i veština (edukativne radionice za razvoj različitih veština, učešće osoba u situaciji beskućništva u osmišljavanju izložbi i projekata, volonterski i plaćeni rad)

3. Programi „umanjivanja štete“ (davanje hrane i organizovanje besplatnih obroka, besplatan ulaz, plaćen prevoz do muzeja, obezbeđivanje prenoćišta ili privremenog boravišta i mesta za higijenske potrebe, pružanje skloništa od vremenskih nepogoda)

4. Programi pishoterapijske i psihosocijalne podrške

U svetu takođe postoji, za sada jedina, muzejska organizacija koja je u potpunosti posvećena problemu beskućništva i problemima stanovanja - reč je o *Muzeju beskućništva* (Museum of homelessness), osnovanom 2015. godine.⁷ Kao nevladina organizacija koja se finansira iz različitih izvora, koja očekuje otvaranje sopstvenog prostora u Londonu u proleće ili leto 2023. godine,⁸ ova ustanova se bavi prikupljanjem, konzervacijom, istraživanjem i prezentacijom predmeta koji su u posrednoj i neposrednoj vezi sa problemom beskućništva, kao i umetničkim delima i proizvodima samih osoba u situaciji beskućništva. No, Muzej navedene predmete skuplja sa ciljem organizovanja obrazovanih programa i izložbi koje imaju za cilj širenje svesti o problemu beskućništva i stanovanja u javnosti. Takođe, učestvuju sa drugim organizacijama u akcijama direktne pomoći osobama u situaciji beskućništva kroz akcije deljenja hrane, pravne i zdravstvene podrške.⁹ Većinu osoblja Muzeja beskućništva čine osobe koje su bile ili su i dalje u situaciji beskućništva, što je važno za njihovo osnaživanje, a sam Muzej im pruža mogućnost da snažnije iskažu svoj glas i povećaju svoju društvenu vidljivost.

⁶ Programi istovremeno mogu pripadati različitim kategorijama

⁷ Internet prezentacija Muzeja: <https://museumofhomelessness.org/>

⁸ Vidi: <https://museumofhomelessness.org/news/museum-of-homelessness-to-open-a-new-home-in-finsbury-park-opening-in-2023>

⁹ Primer: <https://www.museumsassociation.org/museums-journal/opinion/2022/07/how-museums-can-help-people-who-are-homeless-during-the-heatwave/>

Preporuke za rad sa osobama u situaciji beskućništva

Do sada je urađeno malo studija koje se bave evaluacijom programa koji se bave beskućništvom i koji su namenjeni osobama u situaciji beskućništva (primer: Lowery, 2009 prema Paquet Kinsley, 2013). Uprkos tome, postoji pregršt korisnih preporuka i saveta koje su ponudili muzejski i kulturni delatnici koji kontinuirano godinama rade sa osobama u situaciji beskućništva. Rouz Pake Kinzli (Paquet Kinsley, 2013) sproveda je istraživanje sa stručnjacima za rad sa ovom populacijom, od kojih su neki i sami iskusili beskućništvo, kako bi otkrila koje su potrebe osoba u situaciji beskućništva koje su relevantne za njihovu saradnju sa muzejskim osobljem. Kombinujući fokus-grupno ispitivanje sa individualnim intervjuima, izdvojile su se četiri teme:

1. *Razmatranja koja se odnose na pojedinca* (potrebno je da se osobe u situaciji beskućništva tretiraju kao „normalni“ ljudi; potrebno je da se oni u muzejskom prostoru osećaju sigurno i da se tretiraju sa poštovanjem; potrebno je da se njima pruži prilika za samoizražavanje)

2. *Razmatranja koja se odnose na grupu* (omogućiti osobama u situaciji beskućništva da se druže i stvaraju zajedno u prostoru sa drugima, bez obzira da li su u pitanju osobe u situaciji beskućništva ili ne)

3. *Razmatranja koja se odnose na izgradnju odnosa* (potrebno je graditi odnose sa pružaocima usluga socijalne zaštite, edukovati muzejsko osoblje radi njihove senzitivizacije za probleme beskućništva i sarađivati što više sa osobama u situaciji beskućništva unutar i van muzeja)

4. *Logistička razmatranja* (potrebno je obezbediti osobama u situaciji beskućništva besplatan ulaz, prevoz do muzeja i izbegavati organizovanje aktivnosti u terminima ručka i drugih aktivnosti u prihvatilištima)

U skladu sa prethodno navedenim su i preporuke za rad kulturnih ustanova sa osobama u situaciji beskućništva britanske međunarodne kulturne organizacije *Arts & Homelessness International*, specijalizovane za rad sa ovom populacijom (Shaw, 2020: 12-15). Prema njihovim preporukama, ukoliko se teži uspešnom radu sa osobama u situaciji beskućništva, od muzeja se očekuje sledeće:

1. Stvaranje dugoročne politike, strategija i planova prema ovoj populaciji (gde će jasno biti navedeni koji su ciljevi, šta želi da se postigne, na koji način i u kom vremenskom periodu)

2. Saradnja sa ustanovama socijalne zaštite i drugim organizacijama koje rade sa ovom populacijom
3. Edukacija muzejskog osoblja
4. Uključivanje osoba u situaciji beskućništva u osmišljavanje i sprovođenje programa i aktivnosti koje su namenjene njima
5. Stvaranje atmosfere dobrodošlice i sigurnosti
6. Razvoj odnosa poverenja i međusobnog poštovanja
7. Besplatne usluge (ulaznice, prevoz, hrana, piće, internet, punjenje telefona)

Iako treba naknadno proveriti njihovu efikasnost putem empirijskih istraživanja, navedene preporuke predstavljaju korisne smernice za dalje promišljanje o radu sa osobama u situaciji beskućništva, ali, osim toga, korisne su i za promišljanje o tome kako možemo kulturne resurse iskoristiti u radu navedenom populacijom i kako kulturne potrebe možemo uklopiti u njihove primarne potrebe.

Zaključak

Teorije o aktivističkom muzeju ističu kako ova institucija ne treba da bude mesto koje će služiti samo za „umanjenje štete“ koju stvaraju brojne protivrečnosti i manjkavosti društveno-ekonomskog sistema u kom živimo, a ni mesto koje služi isključivo stvaranju profita, već treba da bude jedan od glavnih katalizatora društvene promene (Janes & Sandell, 2019; Lynch, 2021). Muzej ne treba da ostane po strani od glavnih društvenih problema koji potresaju čitavo čovečanstvo, već treba aktivno da doprinese njihovom rešavanju. Odnosi moći u muzeju moraju radikalno da se promene, kako unutar samih institucija tako i odnosu sa ostatkom zajednice. Muzeju ne treba da su na prvom mestu profit i očuvanje elitnog statusa i visoke društvene moći u odnosu na druge društvene aktere, već dobrobit ljudi i prirode (Janes & Sandell, 2019). Muzej treba da postane mesto širenja solidarnosti kao „akta svoje ljubavi prema drugim ljudima“, jer samo solidarnost podrazumeva pomoć ljudima na ravnopravnim odnosima, bez uplitanja interesa moći (Lynch, 2021).

Međutim, čini se da su ove ideje za sada samo ideal kome treba težiti, kada se uzmu u obzir brojni problemi koji vladaju u muzejima kao što su pritisci državnih insitucija, tržišta, finansijski problemi, nedostatak kadra i tome slično. Stoga smatram da bi izvodljiviji cilj bio težiti izgradnji mu-

zeja kao zajednice ljudi koji žive u njemu i oko njega koja će doprineti međusobnom osnaživanju. Kako bi se ova ideja mogla odraziti na boljitak osoba u situaciji beskućništva?

Uopšte uzev, ne postoji puno radova i publikacija koje se bave temom kulturne participacije osoba u situaciji beskućništva. Da bismo mogli da govorimo o tome kako bi kultura i muzej mogli da pomognu ovoj populaciji iskoristimo jedno istraživanje manjeg obima koje su studenti novosadskog Filozofskog fakulteta sprovedi na temu kulturne participacije marginalizovanih grupa, unutar kojeg je jedna grupa studenata intervjuisala osobe u situaciji beskućništva i osobe koje rade sa ovom populacijom. Osoba u situaciji beskućništva koja je pristala da pruži svoj pogled na ovo pitanje izjavila je sledeće: „Kada sam radio u Kineskoj četvrti (kao obezbeđenje u delu grada gde se održavaju izložbe i drugi kulturni događaji - S.V.) bila je izložba pokretnih murala i svi su me prihvatili, čak smo se i u par navrata šalili, osećao sam se prijatno. Prisustovao sam i fantazija je kako su odradili posao. Stvarno sam oduševljen, svaka im čast!“ (N.N. prema Živčić, Janković i Hrnčić, 2022: 9). Iako osobama u situaciji beskućništva kultura nije na prvom mestu, jer im se život svodi na ispunjenje osnovnih egzistencijalnih potreba, pojedini od njih rado posećuju kulturne događaje jer se na tim mestima osećaju prijatno i dobrodošlo, jer imaju potrebu za društvom i ljudima (Živčić i sar., 2022: 11). Oni inače pate od nedostatka kontakta sa drugim ljudima i okolinom što u velikom broju slučajeva vodi ka osećanju usamljenosti, beznađa, samostigmatizaciji, ozbiljnim problemima mentalnog zdravlja i pokušajima samoubistva (detaljnije vidi: Bilinović Rajačić i Čikić, 2022: 102-119; Jadranović, 2021). Ilustrovano rečima jedne osobe u situaciji beskućništva u Novom Sadu: „imam potrebu da me neko zagrlji, nekad mi je čak i to dovoljno...al’ mi neprijatno da pitam...“(muškarac, 42 godine, neadekvatno i nesigurno stanovanje prema Bilinović Rajačić i Čikić, 2022: 102-3).

Uzevši u obzir navedeno muzej bi mogao da postane mesto koje bi ovoj grupi, ali i svim drugim ranjivim i marginalizovanim grupama, pružilo taj „zagrljaj“. Iako ovim osobama kulturne potrebe nisu na prvom mestu, muzej bi svojim raznovrsnim programima mogao doprineti stvaranju zajednice ravnopravnih članova koja bi osobama u situaciji beskućništva pružila neophodnu psihosocijalnu podršku, koja nije jedini ali jeste veoma važan činilac u njihovoj reintegraciji u društvo. U tome vidim njegovu prvenstvenu ulogu, pored uloge u širenju svesti o problemima beskućništva i programa direktne podrške u vidu obezbeđivanja hrane, odeće,

obuće i tome slično. Kao što ističe Bernardeta Linč (Lynch, 2021) muzej će najbolje pomoći ugroženim članovima svoje okoline ukoliko im pruži priliku da sami izgrade svoje kapacitete koji će im omogućiti reintegraciju u glavne društvene tokove. Prema tome, uz odgovarajuća strukturalna rešenja i primenu drugih u tekstu navedenih preporuka, prilikom izgradnje inkluzivnih muzeja u Hrvatskoj, Srbiji i drugim zemljama regiona treba da težimo prvenstveno izgradnji muzejskih zajednica, a potom drugim ciljevima, jer ćemo tim putem najpre doprineti boljitku ugroženih društvenih grupa, a zatim izgradnji čitavog društva.

Literatura

1. Bilinović Rajačić, A., i Čikić, J. (2021). *Beskućništvo: teorija, prevencija, intervencija*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
2. Bilinović Rajačić, A., i Čikić, J. (2022). *Istraživanje beskućništva u Novom Sadu*. Novi Sad: Omladinski centar CK13.
3. Bobić, M. (2014). *Beskućnici*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
4. Bobić, M.V. (2019). Sociodemografski profil beskućnika u Srbiji. *Sociološki pregled*, 53 (4), 1468-1489. DOI: 10.5937/socpreg53-23495
5. Coates, C. (2019, October 14). How museums are helping homeless people [blog post]. Retrieved 28 February, 2023 from <https://www.museumnext.com/article/how-museums-are-helping-homeless-people/>
6. Coffee, K. (2008). Cultural inclusion, exclusion and the formative roles of museums. *Museum Management and Curatorship*, 23 (3), 261-279. DOI: 10.1080/09647770802234078
7. Družetić Ljubotina, O., Kletečki Radović, M., i Ogresta, J. (2016). *Slika podrške beskućnicima u Hrvatskoj*. Zagreb: Gradski ured za socijalnu zaštitu i osobe s invaliditetom.
8. Jadranović, K. (2021). *Mentalno zdravlje osoba u situaciji beskućništva: analiza javnih politika i individualnih potreba*. Beograd: Psychosocial Innovation Network.
9. Janes, R.R., & Sandell, R. (2019). Posterity has arrived: The necessary emergence of museum activism. In: R.R. Janes & R. Sandell (Eds.): *Museum activism* (pp. 1-21). London and New York: Routledge.
10. Kinsley, R. (2011). Adult homelessness. *Museums & Social Issues*, 6 (2), 150-160. DOI: 10.1179/msi.2011.6.2.150
11. Kostelić, K., i Peruško, E. (2021). Skupine čimbenika i njihov utjecaj na važne životne odlike: beskućnici u Puli. *Ljetopis socijalnog rada*, 28 (1), 273-299. DOI: 10.3935/ljsr.v28i1.294
12. Ljubičić, M. (2018). Raditi u prihvatilištu za beskućnike: istraživanje samopercepcije zaposlenih. *Sociologija*, 60 (4), 818-836. DOI: 10.2298/SOC1804818L
13. Ljubičić, M. M. (2022). Beskućnici u savremenom društvu: između ignorisanja i (zločina) mržnje. U: Z. Pavlović i M. Ljubičić (ur.): *Govor mržnje: zbornik radova* (str. 27-42). Novi Sad: Pokrajinski zaštitnik građana - ombudsman; Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
14. Lynch, B. (2021). Introduction: Neither helpful nor unhelpful - a clear way forward for the useful museum. In: A. Chynoweth, B. Lynch, K. Petersen & S. Smed (Eds.): *Museum and social change. Challenging the unhelpful museum* (pp. 1-42). London and New York: Routledge.
15. Nacionalna strategija socijalnog stanovanja. *Službeni glasnik* 13/2012.
16. Paquet Kinsley, R. (2013). Engaging with homeless adults in museums: Considerations for where to begin. *Museums & Social Issues*, 8 (1-2), 74-88. DOI: 10.1179/1559689313Z.0000000008
17. Paquet Kinsley, R. (2016). Inclusion in museums: a matter of social justice. *Museum Management and Curatorship*, 31 (5), 474-490. DOI: 10.1080/09647775.2016.1211960
18. Sandell, R. (1998). Museums as agents of social inclusion. *Museum Management and Curatorship*, 17 (4), 401-418. DOI: 10.1080/09647779800401704
19. Shaw, P. (2020). *Open house: Cultural spaces responses to homelessness*. Arts & Homelessness International.

20. Šikić-Mičanović, L., Sakić, S., i Stelko, S. (2020). Kvaliteta usluga za beskućnike: prikaz trenutnog stanja i izazova u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 27 (3), 233-248. DOI: 10.3935/rsp.v27i3.1693
21. Silverman, L.H. (2010). *The social work of museums*. London and New York: Routledge.
22. Simon (2023, January 14). The role of museums in supporting homeless people [blog post]. Retrieved 28 February, 2023 from <https://www.arnabontempsmuseum.com/the-role-of-museums-in-supporting-homeless-people/>
23. Zakon o socijalnoj skrbi. *Narodne novine* 18/22, 46/22, 119/22.
24. Zakon o socijalnoj zaštiti. *Službeni glasnik* 24/2011.
25. Živčić, M., Janković, M., i Hrnčić, P. (2022). Lice kulture. U: J. Kleut (ur.): *Osnove za budućnost Evrope* (str. 9-11). Novi Sad: Filozofski fakultet.

Museum work with persons experiencing homelessness

Summary: Museums should be a place for everyone, a place where every visitor should feel welcome regardless of his/her social, religious, ethnic and other affiliations. Therefore, museums should become one of the key factors of social inclusion which will enable vulnerable and marginalised groups to be empowered, encouraged and integrated into society thanks to their programs. However, how have been these ideas realised in practice? This analysis of the museum's work with persons experiencing homelessness seeks to show the broader context of museum social work and the concept of the museum as an institution of social inclusion, and presents past experiences in the museum's work with persons experiencing homelessness, as well as recommendations and reflections on the possibility of improving contemporary practice. At the same time, the paper also discusses the theoretical views on the problem of homelessness, as well as its current state in Croatia and Serbia, with the general goal of encouraging thinking about this problem and finding ways in which museums in the two countries mentioned above can contribute to its solution.

Keywords: homelessness, social inclusion, social work, museums

www.tifloloskimuzej.hr

ISBN 978-953-7287-51-1